

સતીસ્વરૂપ

અનુવાદક:

શ્રી હોમયંદ અમથાલાલ.

કલોલ-ગુજરાત.

મુદ્રક:

વોશો અમૃતલાલ દેવકરજી

માલિક:-અમૃત પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ,

સોનગઢ-(કાઠિયાવાડ)

પ્રકાશક:

જીન સ્વાધ્યાય મંદિર-કુરુ

સોનગઢ-કાઠિયાવાડ.

પ્રસ્તાવના

શ્રીમાન્ ૫ જાગ્યજીનું જનાવેતુ સત્તાવશ નામનું રાજ્ય
 દિલ્હીમાં પ્રજા થયું છે, તેનું વાચન સોનમ મુખમે ૫૨મ પૂજ્ય
 સદ્ગુરુદેવ સુરજ શ્રી કાનકજીભી પાસે થોડાં તે વાચનમાં જાગ
 લેનારા મુખમ જાગ્યોને જોડી આવના થોડી કે આ રાજ્યનું મુખ
 ગળી જાતાનું થયે તે સિદ્ધિ જાળનું કારણ થાય સદ્ગુરુને નોવના
 ગદીસ આત્માથી જાણ્યા મોખમદ અમકાનાસ થાને તેનું મુખગળી
 મરી આપવાનું નીકાલું અને તે જાતાનું પૂરું થતા છપારી પ્રસિદ્ધ
 ગામા આયુ ૬

મનુ સ્મૃતિમાં કૃત્ય જે દૂષમાં મનમે ૧૦ તે દૂષમાં થયું
 જાડે કોઈ કોઈ પ્રમાણની ધર્મની માન્યતા હોય કે વળી તે
 દૂષધર્મમાં કોઈને દેવ તરીકે કોઈને મુર તરીકે, અને કોઈ પુત્ર
 કોને ધર્મના રાજ્યો તરીકે માનવામાં આવે છે નાનપણમાં તેઓની
 માન્યતાનું તેમને જોઈ મળ્યા છે અને જોઈ ઉમર થતા
 દૂષધર્મના રચાઈ કે મુરઓ પામે જતા ન વિશેષ પોષાય કે

કેટલાકો નવહારી કેળવણી લે છે, અને ત્યાંથી જુગલના
 સંગ્રહો મેળવે છે ત્યાંપણી તેઓ પોતપોતાના પધામાં પ્રવેશ
 કરે કે કેવળ કો પોતપોતાના દૂષધર્મના અનુયાયી કે જોઈ મળી
 બીજા ધર્મ સંગ્રહોની માન્યતાઓ સાથે અમર વર્તમાન વિજ્ઞાન
 સાથે સમન્વય કરે છે અને પોતાની વિશ્વાસ દૃષ્ટિ ન જોઈ માને છે

કે ન જો આધુનિક સંગ્રહોમાં અમર તે સાધુઓની સંગ્રહ

દાવની કે સવની ચાતુ સમ્યાઓમા જોડાય છે, અને તેના ઉત્કર્ષ માટે પોતે પ્રયત્નો કરે છે એમ તે માને છે એ રીતે અનેક જાતોના અર્થક્રમોમા જીવે રાખના સાચા ધર્મનું સ્વરૂપ કે જે, ગુરુ અને શાસ્ત્રીનું સ્વરૂપ નક્કી કરના નગદ સદા જોમાએ જતુ નથી પોતે માનેલા ધર્મમા રીગત ચાનતી ક્રિયાઓને વધારે કે ઓછે અથવા આચરે છે ઓછા કે વધારે પ્રમાણમા ધર્મ જુદીથી આ પ્રમાણે ધર્મક્રિયાઓ કરતા પોતે ધર્મી છે એમ માની એ માન્યતામા તે સતી નાઈ આવે છે, અને પોતાની વગર અડા કરે છે એમ ગણે છે, અગર પોતાને કૃતકૃત્ય માને કે

સર્વજ્ઞ નીતગગદેવ કહે છે કે જીવ જો, જમા જન્મી હોય તે કૃપમા માનવામા આવતા જે ગુરુ અને શાસ્ત્રો સાચાં હોય અને (ઓપદેશો) તેને તે સાચા તરીકે માનતો હોય તોપણ સાચા દેવના અને સાચા ગુરુના ગુણો શુ છે અને સાચા શાસ્ત્રો શ્યા કહેવાય અને દેવ ગુરુ શાસ્ત્રોમા દોનો શુ કેવાય તેનો સદ્ધર્મ દૃષ્ટિથી વિચાર કરી બધા પાખાઓથી તેના ગુણુને (merits and demerits) નો અર્થ નિર્ણય ન કર્યો હોય ત્યાં મુખી જીવને સાચી માન્યતા થતી નથી તેથી તે ધર્મનો અરે અનુયાયી નથી તેની માન્યતામા જ તો સદેહ ગહે છે, કા તો ગધાઈ ગહે છે અથવા તો અનિર્ણય ગહે છે તેથી સાચા જ્ઞાનની દૃષ્ટિએ તે માન્યતા દોષિત છે શાસ્ત્રની પગલાસમા આ માન્યતાને 'મૂઢીન મિથ્યાત્વ' કહે છે આ માન્યતામા મિથ્યાપાદ દોવાથી તે મિથ્યાત્વ છે અને જન્મ થવા પાડી ને મદાણ કરી

- (૭) પૂર્વોપાર્શ્વિન કર્મોદ્યથી ૬૮ અનિષ્ટ મં-
નોત્તરું આવવાજેરું ૩૫
- (૮) ન્તોઘટિર્મા અમવાનને મંષ્ટના કનો અનિ
પના દર્શા દક્ષા મે નેનો માર્ગે અર્ધ. ૩૬
- (૯) પોતારુ અનુ જરુ પોતારા પમ્પિખામોધો
૪ થાવ છે એમ માનનાઁ અમવાનનો
સાનો સેવક છે. ૩૭
- ૫ વિનદેવતા નેવકે સાચા દેવનું સદ્ગુણ ગાજુ ૪ જોધમે. ૩૮
- ૬ પ્રંદાગ્નનૂત બાજનોની પ્રત્યક્ષ અનુમાનાદિ પ્રમાણથી
પર્યાયા કરી પ્રતીતિ કરવી ૩૯
- ૭ નીનેના જોયોનો યુક્તિપૂર્વક નિર્જીવ કરીને અર્દત-
દેવતા નેવકે થવા બાબત ૩૫-૫૨
- (૧) અમવાન ૧૮ દોષ ગદિત છે. ૩૭
- (૨) „ ૪૬ ગુણ મહિત મે. ૩૮
- (૩) „ પ્વાનમુદાના ધાગક છે. ૪૦
- (૪) „ અર્જતયતુધ સદિત છે. ૪૦
- (૫) „ સમવસરણાદિ સદિત છે. ૪૧
- (૬) „ સ્વર્ગ મોક્ષના નિમિત્ત છે. ૪૧
- (૭) સામગ્રી કે સયોગો કુ અનુ
પ્રમરની કુ અનુ કે ?
ધવાજ છે એવા
અમવાન
નાર
તેવનું નેવકું

૨. સર્વજ્ઞસત્તાની સિદ્ધિ.

વિષય

પૃષ્ઠ

- ૧ આ કાળમાં પણ ઉત્તરોત્તર મદા દુર્લભ વાતોની પ્રાપ્તિ ૫૫
- ૨ આત્મહિત માટે પ્રથમ સર્વજ્ઞનો યથાર્થ નિર્ણય કરવા જોઈએ ૬૦
- ૩ આત્મહિત માટે ૧૦ વાનો દ્વારા સાચા દેવની આગ્નિ કૃપા લાવી સેવક થવા આવત ૬૩
- ૪ સર્વજ્ઞની પરીક્ષાદ્વારા સિદ્ધિ ૬૬-૯૩
- (૧) સર્વજ્ઞના અગ્નિતત્ત્વને જાણવાના પ્રમાણની સિદ્ધિ ૬૬
- (૨) અપ્રમાણજ્ઞાનનું સ્વરૂપ ૭૨
- (૩) મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોજનશૂલ પદાર્થોનું સાચું જ્ઞાન સમ્યક્દષ્ટિને હોય છે તે આવત ૭૩
- (૪) પ્રમાણજ્ઞાનના ૧૩ જોડાનું સ્વરૂપ ૭૫
- અ મૂળ પ્રયોજનશૂલ ૨ મ હોવાથી સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ અનુમાનદ્વારા નિર્ધાર કરવા યોગ્ય છે તે આવત ૭૭
- ક અનુમાન પ્રમાણરૂપ જ્ઞાનને સર્વજ્ઞના નિર્ણય તરફ લક્ષ્યવા આવત ૭૯
- ક સત્યા માધનના જોડાનું સ્વરૂપ ૮૦
- ક તત્ત્વપ્રમણ અને અનુમાનપ્રમણનું સ્વરૂપ ૮૪
- (૫) ઉદય, ક્ષય અને પરીક્ષાદ્વારા સર્વજ્ઞની સત્યા

- (૧) ચાગ પ્રકારના અનુમાણી સર્વજની સિદ્ધિ ૬૮૮
- અ એકદેશ આવગમની દાનિને માનવ બનાવી
સર્વજની અનુમાનની સિદ્ધિ ૬૯
- ચ થો । ધણા નેતુ કાગી ૨ પક્ષ ૩ ને
સાધન બનાવી મર્વજની સિદ્ધિ ૬૧
- છ મુખાદિ ૫ ધોને સાધન બનાવી મર્વજની
સિદ્ધિ ૬૨
- જ મુખાદિ ૫ ધોરૂપ જે ઉદેશ વાગે તે નો
સાધન બનાવી સર્વજની સિદ્ધિ ૬૩
- ૧ કેરા જીવને સાચા મોગમાર્ગના મુનોનુ મચુ
સત્યપદુ ભામે છે તે બાબત ૮૮
- ૨ આત્મમજ્જાબુની આવનાવાગો જવામજુ ૧૦૦
- ૩ ગુપ્તકનિ વગરથી જિનવેદનો મેવક બનવાથી
કલ્યાણ થતુ નથી તે માબત ૧૦૧
- ૪ બીધી પહેલા નો પેતાના પાનમા સર્વજની સદા
સિદ્ધ કરી એ જ જિનમતની આખ્યાય છે ૧૦૧
- ૫ મન ૫ ધોનુ પ્રેક્ષ બાસવાપડ ૧૦
- ૧૦ બ્યાકાદીને સર્વજની મત્તાનો મજ્જાવ અવરૂપ જાન
છે તે માબત ૧૦
- ૧૧ જિનમતને બાધા પહેલે તેણુ સાબીને જે
તવાકપણ આવતુ નથી તે જ્ઞેનાબાગી ૧૦૬

શ્રી સર્વજ્ઞાય નમઃ

સત્ત્વરૂપ

મગલમય મગલકરણું, વીતરાગવિજ્ઞાન;
નમો તેહ જેથી થયા, ^૧અરહ તાદિમહાન.

આ આત્માને મુખ પ્રિય છે અને તે મુખ સર્વ
કર્મોના નાશથી પ્રાપ્ત થાય છે, પણ (જોગ) જોરથી પ્રગટ
થતું નથી, કર્મોના નાશ ચારિત્રથી થાય છે અને ચારિત્ર
છે તે પ્રથમ ^૨અતિચારગ્રહિત સમ્યક્ત્વ થતાં તથા ચારે

૧ અર્હત=જેમને અતઃગમા પૂર્ણજ્ઞાન (કેવળજ્ઞાન) તથા
પૂર્ણ વીતરાગતા પ્રગતિ છે તથા માલમા જીવાદિ પાંચોનું સાચું
મૂળ વક્તાપણ છે પણ આયુષ્યના મરણે જેઓ મનુષ્યશરીર
સહિત છે એના જીવન મુખ પુરષો, તીર્થંકર ભગવાન

૨ અતિચાર=દોષ પ્રગટેલા ગુણોમા પુરુષાર્થની નમજાઈથી
ચાલતા દોષો

૩ સમ્યક્ત્વ=સાચી શ્રદ્ધા, હુ શુદ્ધ છું, નિર્મળ છું એવા
રાખડ વિષયની ચર્ચા અતીતિ તેને નિશ્ચય સમ્યક્ત્વ મહે છે

૧ અનુયોગદ્વારા મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોગનભૂત રમનુ રમરાય
 વિપર્યય ૪ અનખ્યવસાયાદિ રહિત યથાર્થ જ્ઞાન યતા
 યથાર્થચારિન થાય છે, (અને) ત્યાં આત્મા-મદ આત્મ
 સમસ્ત (દોષ) દૂર થાય છે શાંતોનો, અનલ, પવાળ,
 નિચારણા, આશ્નાય અને અનુપ્રેક્ષાપૂર્વક અભ્યાસ ૨૬,

૧ અનુયોગ-અમવાને મહેનો ઉપદેશ વિષયનુસારે ચાર અધિ
 કારમાં આ ૧૦ છે તે દરેક અધિકારને અનુયોગ કહે છે

૨ સશય-ચિરદ્વાનેકવોટિસ્પર્શિ જ્ઞાન મંશય = આ પ્ર
 માણે છે કે આ પ્રમાણે છે એવું જે પરમજ્ઞ વિરહતા પૂર્વક જે
 નકારરૂપ જ્ઞાન તેને સશય કહે છે હા ત આત્મા પોતાના મર્વને
 મરી શકે દશે કે જડતા મર્વને કરી શકે તે દશ એવું જ્ઞાન
 તે સશય

૩ વિપર્યય વિપરીતૈકવોટાનિશ્ચયો વિપર્યય = વસ્તુસ્વરૂપથી
 વિરહતા પૂર્વક આ આમ જ છે એવું એકરૂપ જ્ઞાન તેનું નામ
 વિપર્યય છે હા ત શરીરને આત્મા જાણવો તે

૪ અનખ્યવસાય કિમિયાલોચનમાત્રમનખ્યવસાય = કંઈક
 છે એવો નિર્ધારિત ગહિત વિચાર તેનું નામ અનખ્યવસાય છે જેમકે
 'હું કંઈક છું' એમ જાણવું તે અનખ્યવસાય છે

૫ ધારણા = મહી લેવું તે યાદ રાખી લેવું તે

૬ આશ્નાય = પરપરા આપત પુરુષે કહેલ ઉપદેશની ચાલી આ
 વતી પડે પ્રણાવિકા

૭ પ્રેક્ષ = વારવાર ચિતવન મરવું તે

તેથી સર્વ કલ્યાણનું મૂળ કાળુ એક આગમનો યથાર્થ
અભ્યાસ છે ત્યાં આ સ સારવનમાં ભ્રમણ અનાદિકાળથી
છે તેથી જીવોને ગામ્રાભ્યાસ થવાનો અવસર પામવો અ-
ત્યંત દુર્લભ છે, કારણકે-સ સારમાં ઘણા કાળ તો એકે દ્રિય-
પર્યાયમાં પૂર્ણ થાય છે. ત્યાં તો માત્ર એક સ્પર્શનંદ્રિયનું
જ કિંચિત્ જ્ઞાન હોય છે વળી બેઢ દ્રિયાદિથી ૧અસં-
ગીપચેદ્રિય સુધી તો તેમને વિચાર કરવાની શક્તિ જ
નથી, નર્ગતિમાં ગામ્રાભ્યાસ થવાનો સંબંધ જ નથી,
કોઈ જીવને પૂર્વજાસના હોય તો અતરંગમાં ક્ષદ્ધિત થાય;
દેવગતિમાં જે નીચ-ગતિના દેવો છે તે તો જે વિષયસા-
મગ્રી મળી છે તેમાં જ અત્યંત આગમ્ન છે, તેમને તો
ધર્મજાસના જ ઉત્પત્ત થતી નથી, તથા ઉચ્ચપદવાળા કોઈ
દેવો છે, તેમને ધર્મજામના ઉત્પત્ત થાય છે; તે વિશેષપણે
મનુષ્યાદિપર્યાયોમાં ધર્મસાધનની યોગ્યતાથી જ એવાં પદ
પામે છે. મનુષ્યપર્યાયમાં ઘણા જીવો તો ૨લઙ્ઘ્યપર્યાયિક
છે તેમનું તો આગુત્ત જ એક જ્ઞાસના અદાગમા ભાગ-
માત્ર છે, તે જીવો તો પર્યાયિની પૂર્ણતા જ કળતા નથી.

૧ અસંસી=મન વગરના પ્રાણી

૨ લઙ્ઘ્યપર્યાયિક=જે જીવની એક પણ પર્યાય પૂર્ણ થઈ ન હોય
તથા ન થવાવાળી હોય તેને લઙ્ઘ્યપર્યાયિક કહે છે

૩ પરાંપ્તિ=ઇદ્રિયાદિપ શક્તિની પૂર્ણતામાત્રને પરાંપ્તિ કહે છે
(પરાંપ્તિ=પૂર્ણતા)

વળી આગિર અપચ્છાનુ પામે તો નર્મમાં જ વા બાસ્ત્ર
 પરધામાં જ મરણ થ જાય છે તથા માટે આપુષ્ય પામે
 તો શુદ્ધ આદિ દુષકા કુળોમાં ઉપજતુ થાય છે તથા એ
 દુષ્યકુલ પામે તો કદિયોની પરિપૂર્ણતા વા શરીરની
 નિરોગતા પામવી દુર્લભ છે, વળી એનાથી બચા જામા
 રિમા ઉપજતુ દુર્લભ છે અને ત્યાં પણ પર્મવામના થવી
 મહા દુર્લભ છે, તથા આચા દેવ ગામ્ર ગુરુતો સ્વભર મ
 ગ્યો એથી પણ મહા દુર્લભ છે, ત્યાં પણ પૂજા, દાન, શીવ,
 સયમાદિ વ્યવહારપર્મની વાસના તો કદચિત્ ઉપજી પણ
 નાય પગલુ જેનાથી અનાદિ મિથ્યાત્વનાં મરે એવાં
 નિમિત્તોનુ મગતુ તો ઉત્તરોત્તર મહા દુર્લભ જાણી ન્યા
 (દુષમ) નિદુષમાગમા જીનપર્મનુ ધર્માર્થ મહાનાદિ થતુ
 તો કમજુ છે જ, પગલુ તત્ત્વનિર્લયરૂપ પર્મ તો બાગ, પૃથ્,
 શેઠી, નિશેઠી, મનવાન, નિર્ધન, ગુણેત્રી તથા કુર્મની
 કત્યાદિ સર્વ અવસ્થામા પ્રાપ્ત થવા યોગ્ય છે, તેથી જે
 પુરુષ પોતાના દિતનો સ્વાહ્ય છે તેનુ તો સર્વથી પહેલા
 આ તત્ત્વનિર્લયરૂપ નર્મ જ કરતુ યોગ્ય છે કરતુ છે કે-
 ન ક્લેશો ન ધનવ્યયો ન ગમનં દેશાન્તરે પ્રાર્થના ।
 કેવાચિન્ન ચલભયો ન તુ મય વીદા ન વરપાય ન ॥

૧ મિથ્યા વચ્ચે મે અભિપ્રાય બાગી પ્રદા વસ્તુન ત્વરપની
 ધર્મ પ્રદા
 ૭૩૬૬૮૮૦ અભિવ તી

સાવધનં ન ન રોગજન્મપતનં નૈવાન્યસેવા ન હિ ।

ચિદ્રૂપં સ્પરશે ફલં વહુતરં કિન્નાદ્રિયન્તે બુધાઃ* ॥

વળી જે તત્ત્વનિર્ણયના સંમુખ નથી થયા તેમને
ઓક્તો આપ્યો છે કે-

✕સાદીને ગુરુજોગે જે જ સુખંતીદ ધમ્મવચનાઈ ।

તે ચિદ્રૂપચિત્તા અહ સુહૃદા ભવમયચિહ્નના ॥

(મોક્ષમાર્ગ પ્રકાશક પા ૨૪ ગૂજરાતી)

*અર્થ:-ચિદ્રૂપ આત્માનુ સમગ્ર જીવમા નથી ક્યેશ થતો, નથી
ધને ખર્ચવું પડતું, નથી દેશાન્તરે જવું પડતું, નથી કોઈ પામે
પ્રાર્થના કરી પડતી, નથી બળનો ક્ષય થતો નથી કોઈ તરફથી
ભય કે પીડા થતી, વળી તે સાવધ નથી, નથી રોગ કે જન્મ
મગ્ધતા પડતું પડતું, નથી કોઈની સેવા કરવી પડતી આની
કોઈ મુશ્કેલી વિના ચિદ્રૂપ આત્માના સમગ્રનું ધણ જ ક્ષણ છે તો
પડી બુધ પુરુષો તેને કેમ આદરતા નથી *

૧ સંમુખ=વનજીવાળા

૨ ઓક્તો=ડપકો.

✕અર્થ:-ગુરુનો યોગ સ્વાધીન (મળી શકે એમ) હોવા છતાં
જેઓ ધર્મ વચનોને સાબગતા નથી તેઓ ધૃષ્ટ અને દુષ્ટ ચિત્ત-
વાળા છે અથવા તેઓ ભવભયગ્રસ્ત (જે સંસારભયથી થી તીર્થ-
કરાદિક ડર્યા તેનાથી નહિ ડરનાગ બિધા) સુભટો છે.

ત્યાં જે શાસ્ત્રાભ્યાસ દ્વારા તત્ત્વનિર્ણય તો નથી કરતા અને વિષયકથાપનાં કાર્યોમાં જ મગ્ન છે તે તો અશુભો-પયોગીભિષ્યાદિ છે તથા જે સમ્યક્દર્શનવિના પૂજા, દાન, તપ, રીતિ, સંયમ, આદિ વ્યવહારધર્મમાં મગ્ન છે તે શુભો-પયોગીભિષ્યાદિ છે. મારે તમે સામ્યદિવ્યથી મનુષ્યપર્યાય પામ્યા છો તો સર્વધર્મનું મૂળ કારણ સમ્યક્દર્શન અને તેનું મૂળ કારણ તત્ત્વનિર્ણય તથા તેનું પણ મૂળ કારણ શાસ્ત્રાભ્યાસ, તે અવરય કરવા યોગ્ય છે, પણ જે આવા અવસરને વ્યર્થ ગુમાવે છે તેમના ઉપર શુદ્ધિમાન કરણા કરે છે; કહ્યું છે કે-

મમૈવ દુર્લભા સુષ્ટુ દુર્લભા સાન્યજન્યને ।
તાં પ્રાપ્ય ચે પ્રમાણન્તિ તે શોચ્યાઃ સ્વલુ ધીમત્તામ્ ॥૧૪॥

(આત્માનું સાધન)

તેથી જેને સાધ્યા કૈની થવું છે, તેણે તો શાસ્ત્રના આશયે તત્ત્વનિર્ણય કરવો યોગ્ય છે, પણ જે તત્ત્વનિર્ણય તો નથી કરતો અને પૂજા, સ્તોત્ર, દર્શન, ત્યાગ, તપ, વેશભ્ય, સંયમ, સંતોષ આદિ બધાંય કાર્યો કરે છે તેનાં એ બધાંય કાર્યો અસત્ય છે. મારે આગમનું સેવન, શુક્તિનું

૧ મનુષ્યપર્યાય=મનુષ્યનું સરીગ, મનુષ્યભવ

*અર્થ:-આ સ સારમા શુદ્ધિ હોતી જ દુર્લભ છે, અને પરવેક અર્થે શુદ્ધિ થતી તો અતિ દુર્લભ છે જેવી શુદ્ધિ પ્રાપ્ત થવા જેઓ પ્રમાદ કરે તે છવો વિષે યાનીઓને શોચ થાય છે

અવવળન, પરંપરા ગુરુઓનો ઉપદેશ અને સ્વાનુભવ દ્વારા તત્ત્વનિર્ણય કરવો યોગ્ય છે જિનવચન છે તે ચાહે અનુયોગમય છે એ સહસ્ય જાણવા યો ય છે, ત્યાં જિન વચન તો અપાર છે, તેનો પાર તો શ્રીગણેશદેવ પણ પામ્યા નહિ ખાટે એમા જે મોક્ષમાર્ગની પ્રયોજનભૂત રકમ છે તે તો નિર્ણયપૂર્વક અનસ્ય જાણવા યોગ્ય છે ઈહુ છે કે-

×અન્તો જતિ સુરેણ કાલો યોઓવ્ય ચ દુમ્મેહા ।

ત જવર સિન્નિસ્યવ્વ જિં જરમરણક્કવયં કુણહિ ॥૧૮॥

(પાદુડ-દોહા)

ત્યા મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોજનભૂત રકમ કઈ કઈ છે તે અહીં દર્શાવીએ છીએ જિનવર્મ-જિનમત, દેવ-કુંઠવ, ગુરુ-કુગુરુ, શાસ્ત્ર-કુશાસ્ત્ર, વર્મ-કુવર્મ-અવર્મ, ^૧હેય-^૨ઉપાદેય, તત્ત્વ-અતત્ત્વ-કુતત્ત્વ, માર્ગ-કુમાર્ગ-અમાર્ગ, સગતિ-કુસગતિ, સસાર-મોક્ષ, જીવ, અજીવ, આશ્રવ,

×અર્થ.-શ્રુતિઓનો અ ત નથી, કાળ થોડો છે અને અમે કુણુ દિ (અ પણુદિવાળા) છીએ, તેથી (હે જીવ!) તારે તે શીખવા યોગ્ય છે કે જેનાથી તુ જન્મમરણનો નાશ કરી શકે

૧ હેય=હેડવા યોગ્ય

૨ ઉપાદેય=આદેશવા યોગ્ય

સંવર, નિર્જરા, ભંવ, મોક્ષ, ૧૭૩, ૨પુદ્ગલ ઈર્ષ્ય,
૪અધર્મ, ૫આકાશ, ૬કાલ, વસ્તુ, ૭દ્રવ્ય, ૮શુદ્ધ, ૯પર્યાય,
૧૦દ્રવ્યપર્યાય, ૧૧અધર્મપર્યાય, ૧૨વ્યંજનપર્યાય, અસમાન-

૧ છવ=જેમા જાનાઈ શુદ્ધો ગહેવાં છે એવી દેવાતિ ધગવ-
નારી, વાન્નવિક આમગ્વાણી વગ્તુ

૨ પુદ્ગલ=જેમા વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શાદિ શુદ્ધો ગહેવાં છે
એવુ અછવ દ્રવ્ય

૩ ધર્મ=ગતિ ક્રમતાં છવ અને પુદ્ગલોને ગમન કરવામાં જે
વગ્તુ ઉદારીન નિમિત્ત થાય છે તેને ધર્મદ્રવ્ય કહે છે

૪ અધર્મ=ગતિ કરીને રિચા થના છવ અને પુદ્ગલોને ગિચર
થવામાં જે વગ્તુ ઉદારીન નિમિત્ત થાય છે તેને અધર્મ દ્રવ્ય કહે છે.

૫ આકાશ=જે વગ્તુ છવ વગેરે પાને દ્રવ્યોને ગહેવાને માટે
જગ્યા આપે તેને આકાશ દ્રવ્ય કહે છે

૬ કાલ=જાનાઈ દ્રવ્યોના ખદલવામાં જે વગ્તુ ઉદારીન નિમિત્ત
થાય તેને કાલ દ્રવ્ય કહે છે

૭ દ્રવ્ય=શુદ્ધોના સમૂહનેદ્રવ્ય કહે છે (દ્રવ્ય-પદાર્થ, વગ્તુ, ચીજ)

૮ શુદ્ધ=વગ્તુના પૂરા જાગમા અને તેની ખર્ષી હાવનોમા જે
ગહે તેને શુદ્ધ કહે છે

૯ પર્યાય=વગ્તુની એક સમયની હાવનને પર્યાય કહે છે (પર્યાય=
અરમ્યા, હાલત, વગ્તુની વર્તમાન વર્તતી દશા).

૧૦ દ્રવ્યપર્યાય=જે અથવા અનેક દ્રવ્યોની નદ એક પર્યાયને
પર્યાય કહે છે

નતિ, ૧ વિભાવદ્રવ્યવ્યંજનપર્યાય, ૨ સ્વભાવવ્યંજનપર્યાય,
૩ સ્વભાવઅર્થપર્યાય, ૪ શુદ્ધઅર્થપર્યાય, ૫ અશુદ્ધઅર્થપ-
ર્યાય, ૬ સામાન્યગુણ અને ૭ વિશેષગુણ એ પ્રમાણે સત્તાનો
નેશ્ચય કરી હવે તેનું સ્વરૂપ કહીએ છીએ—

૧૧ અર્થપર્યાય=પ્રદેશત્વ ગુણ સિવાય અન્ય સમસ્ત ગુણોના
પરિણમનને અર્થ પર્યાય કહે છે.

૧૨ વ્યંજનપર્યાય=પ્રદેશત્વ ગુણના પરિણમનને વ્યંજન પર્યાય કહે
છે. તેને દ્રવ્યપર્યાય પણ કહે છે.

૧ વિભાવદ્રવ્યવ્યંજનપર્યાય=પરોપાધિ નિમિત્તથી થતી પ્રદેશત્વ
ગુણના ફેરફારને વિભાવ દ્રવ્યવ્યંજનપર્યાય કહે છે. જેમ જીવની
નર નારકાદિ પર્યાય અને પુદ્ગલની દ્વિ આણ્વકાદિ પર્યાય આ
વિભાવ દ્રવ્યવ્યંજનપર્યાય જીવ અને પુદ્ગલમાં જ હોય છે.

૨ સ્વભાવવ્યંજનપર્યાય=પરોપાધિ વગર પ્રદેશત્વ ગુણમાં જે
ફેરફાર થાય છે તેને સ્વભાવ વ્યંજન પર્યાય કહે છે. જેમકે જીવની
સિદ્ધપર્યાય.

૩ સ્વભાવઅર્થપર્યાય=અમુદલધુગુણના પરિણમનને સ્વભાવ પર્યાય
કહે છે, આને સ્વભાવ અર્થપર્યાય પણ કહી શકાય છે.

૪-૫ શુદ્ધઅર્થપર્યાય, અશુદ્ધઅર્થપર્યાય=પરોપાધિની અપેક્ષા રહિત
પ્રદેશત્વગુણ સિવાય અન્ય ગુણોના ફેરફારને ૧ શુદ્ધ અર્થપર્યાય અને
પરોપાધિની અપેક્ષા સહિતના પરિણમનને ૨ અશુદ્ધઅર્થપર્યાય કહે
છે. જેમકે ૧ જીવનું કેવળજ્ઞાન; ૨ જીવના રાગદ્વેષ.

૬ સામાન્યગુણ=જે ગુણ બધા દ્રવ્યમાં સાધારણરૂપથી મળ્યા
આવે તેને સામાન્યગુણ કહે છે દા. ત. અસ્તિત્વ.

ત્યા સર્વજ્ઞને વ્યવહાર-નિશ્ચયરૂપ બે પ્રકારની કથનીના આશ્રયથી બે જાતિના ગુણ હોય છે, વા બાહ્ય અબ્યંતર-પદો પછાદી ગુણ બે પ્રકારના છે, અથવા 'નિઃશ્રેયસ અને' ૧ ૨ અબ્યુદયના બેદથી ગુણ બે પ્રકારના છે, વળી 'વચન-નિરક્ષાથી ગુણ મંજ્યાતા હોય છે, તથા વસ્તુસ્વરૂપની ૧ અપેક્ષાએ અનંતગુણ હોય છે, તેને સત્યાર્થજ્ઞાનવડે યથા-૨ વત જાણતાં સ્વરૂપ સાસંગે.

કારણ કે-આ જીવ, અનાદિકાગથી સંસારમાં જામતો મિથ્યાભુલિવડે ૪પર્યાયના ૧પ્રપંચને સત્યરૂપ જાણી તેમાં મગ્ન થયો થકો પ્રવર્તે છે પરંતુ દુઃખની પીડા તો બની જ (કાયમ જ) રહે છે તેનાથી તન્દ્રી તરદ્રી અનેક ઉપાય કરે છે પરંતુ આકૃષ્ટતા ઈન્દ્રિય બે દુઃખ તે તો અમમાત્ર પણ ઘટતું નથી જેમ મૃગીનો રોગ દોષ વેગ

૭ વિગેરગુણ=જે ગુણ બધા દ્રવ્યોમાં ન મળી આવે તેને વિગેર ગુણ કહે છે દા ત જીવ દ્રવ્યમાં જાન પુનઃ દ્રવ્યમાં વર્તુ, ગધ, રસ અપર

૧ નિશ્રેયસ=મોક્ષ (નિનગ શ્રેય, નિશ્ચિત શ્રેય=અત્યંત મનાય નિશ્ચય કે વાણ)

૨ અબ્યુદય=પુણ્યનો દાહ

૩ વચનવિવિધ્યા=વચનથી કહેનાય એવા

૪ પર્યાય=સરીર

૫ પ્રપંચ=મિસ્તાર

૬ વાયનો રોગ

તો ઘણો પ્રગટ થાય તથા કોઈ વેળા થોડો પ્રગટ થાય પણ
 અંતરંગમાં તો રોગ હંમેશાં કાયમ રહ્યા કરે છે. ત્યારે એ
 રોગીને પુણ્યોદયરૂપ કાલસંજિવિ આવે, ધોતાના ઉપાયથી
 સિદ્ધિ ન થતી જાણે અને તેને (એ ઉપાયોને) જીહ્વા માને
 ત્યારે તે સાચો ઉપાય કરવાનો અભિલાષી થાય. 'હવે
 મારે સાચા ઉપાયનો નિશ્ચય કરી મારો રોગ જે પ્રકારથી
 મટે તે ઔષધ લેવી' ત્યાં પહેલાં ઉપાય તો કર્યો હતો
 પણ તે સાચો નહોતો, પછી સાચા ઉપાય વડે રોગ જેનો
 રોગો હોય તે વેધથી સાચો ઉપાય જાણી શકાય. કારણ કે-
 જેને રોગ, ઔષધિ, પથ્ય અને નિરોગતાનું સ્વાશ્રિતસંપૂ-
 ર્ણજ્ઞાન હોય તેજ સાચો વેધ છે, અને તેજ જીજ્ઞાસને પણ
 સારીરીતે બતાવે. મારે જેને મૃગીના દુઃખથી લય ઉપ-
 ન્યો હોય, સાચો રોગ ભાસ્યો હોય, 'સાચી ઔષધિ
 વેધની દર્શાવેલી જ આવશે' એવું 'જ્ઞાનપથ' ઉપજી
 હોય વા જેને મૃગીના રોગ ગયેલાની મુશ્કેલી (મુદ્રા-શીકલ)
 રૂપી ઉત્સાહ ઉપજ્યો હોય તે આ ચાર અભિપ્રાયપૂર્વક
 વેધના ઘેર જાય. ત્યાં પ્રથમ તો વેધની આકૃતિ, કુલ, અ-
 વસ્થા નિરોગીતાનું ચિન્હ વા પ્રકૃતિ વગેરે સર્વને પ્રત્યક્ષ
 જાણે અથવા અનુમાનથી વા કોઈના કહેવાથી સારીરીતે
 નિશ્ચય કરે છે ત્યારે આમ ભાસે છે કે-પરમાર્થથી અન્યનું
 ભણું કરવાવાળો સાચો વેધ આજ છે. અને ત્યારે પોતે

તેને પાનની સંપૂર્ણ દહીકત નિઃકપાપણે કરે છે, કે આ પ્રમાણુ મારામાં રોગ છે વા મારામાં રોગની આ અવસ્થા થાય છે પણ હવે એ રોગ જવાનો સાર્યા ઉપાય દોષ તે આપ દોરો! ત્યારે તે વેધ, તેને રોગવટે દુઃખી-અવશન જાળી રોગ દુઃખવાનો સાર્યા પધાર્થ ઉપાય દર્શાવે છે પત્રી એ સાંભળી ઔષધિ લેવી શરૂ કરે, 'વેધને પાનનો રોગ દર્શાવનાથી તથા તેનો ઉપાય દર્શાવનાથી પાકો આ-સ્થાભાવ જાણે, જ્યાંગુથી પાનનો રોગ ન જાય ત્યાંગુથી એ વેધનો એવક અનુચર થઈ પ્રવર્તે, નારી રેખાઢવા, ઔ-ષધિ લેવા, દુઃખી ગુખી અવસ્થાની પુછપરછ કરવા, ખાન પાનાદિ પધ્ધનો પિચાન પુછવા વા તેમને રોગ દૂર પડે છે તેથી પાનને વિષ્ દર્શ અને નિશામ આવવા વા તેની મુદ્રા લેવા ઇત્યાદિ પ્રયોજન અર્થે વાનવારે વેધના પર આવ્યા કરે તથા તેની ગુહ્નવા પૂજા કર્યા કરે અને તેઓ ઔષધિ દર્શાવે તે વિધિપૂર્વક લે વા પધ્ધારિની આવશની રાખે પછી જ્યાં તેને રોગ દૂર થાય ત્યાં તે ગુખઅવસ્થામાં પ્રાપ્ત થાય. એ પ્રમાણુ નિરોગતા થવાનું મૂળ કારણુ સાર્યા વેધ ઠપો કારણુ વેધ વિના રોગ કેવીરીતે જાય તથા રોગ ગયા વિના ગુખી કેવીરીતે થાય! મારે પ્રથમ અવસ્થામાં રમ-યામિ એતિ-યામિ અને અસસવ એ ત્રણ રોગ

સુગ્રામ-એવા

૨ અ ર મિ=અપ મહાનુ રક્ષના પુત્ર જામમા (એગખવા

રહિત સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો યોગ્ય છે. ત્યાં રોગનું નિદાન, રોગનું લક્ષણ, ચિકિત્સાનું પાકું જ્ઞાન હોય તથા રાગદ્વેષ-રૂપ મતલબ જેને ન હોય તે પરમાર્થ (સાચો) વૈધ છે. પણ વૈધના એ ગુણોને તો ન ઝાળખે અને ઔષધિની જાતિ તથા નાડી દેખવાનું જ જાણે, ઈત્યાદિ ગુણોના આશ્રયે વિપરૂપ ઔષધિ જે તે લેશે તો તેનું યુક્ત જ થશે. કારણ કે જગતમાં પણ એવું કહેવાય છે કે 'અભણવૈધ યમ ખરાખર છે' માટે સાચા વૈધનો જેટલો કાળ સંબંધ ન મળે તો ઔષધિ ન લેવી તો લક્ષી છે પણ આતુર ધર્મ અપ્રમાણિક વૈધની ઔષધિ લેવાથી ઘણું દુઃખ ઉત્પન્ન

યોગ્ય પુરી વસ્તુમાં) ન મળી આવે ત્યાં અત્યાસિ દોષ આવે છે. દા. ત. રાગ તે જીવનું લક્ષણ ગણવાથી રાગથી બધા જીવો એટલે કે સિદ્ધ જીવો ઝાળખાતા નથી. તેથી રાગ તે લક્ષ્ય જીવના એક-ભાગમાં રહેતું હોવાથી અત્યાસિ દોષ આવે છે.

૩ અતિઅ્યાસિ=જો લક્ષણ અલક્ષ્ય (ન ઝાળખવા યોગ્ય વસ્તુ)માં પણ મળી આવે તો ત્યાં અતિઅ્યાસિ દોષ આવે છે. દા. ત. આત્માનું લક્ષણ અરૂપી-ગણવાથી અરૂપી ગુણ આકાશાદિ પદાર્થમાં પણ હોવાથી એકલું જીવ-દ્રવ્યજ ઝાળખાતું નથી. પણ તે લક્ષણ વડે ખીજ દ્રવ્યો ઝાળખાઈ જતા હોવાથી અતિઅ્યાસિ દોષ આવે છે.

૪ અસંભવ=ઝાળખવા યોગ્ય ચીજમાં લક્ષણનું હોવાપણું ખીલકું જોવામાં ન આવતું હોય ત્યાં અસંભવ દોષ આવે છે. જેમકે જીવનું લક્ષણ અચેતન કહેવું તે.

ધાય છે તે તમે તમારા ચિત્તમાં વિચાર કરીને જુઓ, જેને (રોગનો) ઇલાજ કરાવે છે હોય તે પહેલાં વૈદનો જ નિશ્ચય કરે છે, ત્યાં પ્રથમ તો બીજાના કહેવાથી વા અનુમાનથી તેના સ્વરૂપનો નિશ્ચય કરી વૈદ પ્રત્યે આસ્થા લાવે છે પછી તેની કહેલી ઔષધિનું સાવન કરે છે તથા પોતાને રોગની મદત થતી જાય ત્યારે સુખી થાય અને ત્યારે સ્વાનુભવજનિત પ્રમાણદ્વારા વૈદનું સાચપણ જા સત્ય જાય

એજ પ્રમાણે આ જીવને આકુક્ષતાચિન્હસહિત અજ્ઞાન-જનિત ઈન્છાનામનો રોગ બની રહ્યો છે તેથી કેઈ વેળા નિમેષ આકુક્ષતા ધાય છે તથા કેઈ વેળા ઝાઝી આકુક્ષતા ધાય છે પરંતુ એ ઈન્છા નામનો રોગ હુમેશાં બની જ રહ્યો છે, જ્યારે કેઈ ¹ભવ્યજીવને મિથ્યાત્વાદિના ક્ષયોપશમથી તથા ભુતુ ધતુ સર્જિત હોવાથી ²કાલક્રિય નહક આવે છે ત્યારે ' પોતાના કરેલા વિષયસેનરૂપ ઉપાયોથી સિદ્ધિ ન થઈ' એમ જાણી તેને અસત્ય જાણે ત્યારે સત્ય ઉપાયનો નિશ્ચય કરી મારો ઈન્છા નામનો રોગ જે પ્રકારથી મટે એ પ્રમાણે સત્યધર્મનું ³સાવન કરવું. ત્યાં સત્ય

¹ ભવ્યજીવ=મોક્ષ પામવાને લાયકાતવાળો જીવ

² કાલક્રિય=સ્વકાળ (પોતાની પસંદ)ની પ્રાપ્તિ, પોતાના

³ સંસ્કારવારૂપ અવરમા

કવુ=સેવન આદ્ય

ધર્મનું સાધન તો ઈચ્છારોગ મરવાનો ઉપાય છે, પણ તે તો જે પહેલાં પોતે ઈચ્છારોગસહિત હોતો અને પાછળથી સત્યધર્મનું સાધન કરી જેને એ ઈચ્છારોગનો સર્વથા અભાવ થયો હોય તેનાથી દર્શાવ્યો જાણી શકાય છે, કારણ કે-રોગ, ધર્મ, સાચી પ્રવૃત્તિ, 'સમ્યગ્જ્ઞાન' વા વીતરાગ-દશા૩૫ નિરોગતા તેનું આદિથી અંતસુધીનું સાચું સ્વરૂપ સ્વાશ્રિતપણે તેને જ ભાસે છે, અને તેજ અન્યને દર્શાવવાવાલા છે, માટે જેને અજ્ઞાનજનિત ઈચ્છા નામના રોગથી ભય ઉત્પન્ન થયો હોય, સાચો રોગ ભાસ્યો હોય, એ રોગને મરવાની સાચી ધર્મવાર્તા શ્રીસર્વજ્ઞવીતરાગભગવાને બતાવેલી આવશે (એવો નિશ્ચય થયો હોય), વા જેનો એ ઈચ્છારોગ મર્યો છે, તેની મૂર્તિ રૂપવાધી ઉત્સાહ ઉત્પન્ન થયો હોય, તેજ જીવ રોગીની માફક વા યાચકની માફક શાંતરસની રસિકતાથી ભગવાનરૂપ વેધનો આશ્રય લે. એ પ્રમાણે શાંતરસની મૂર્તિનાં દર્શનના પ્રયોજન અર્થે હાય-વચન-મન-તેજ આદિ સર્વ અંગથી યથાવત્ રહ્યાવભાવ-ઉકટાક્ષ-વિજ્ઞાસવિબ્રમ થઈ જાય તેમ ચાર પ્રકારરૂપ પોતાના પરિણામને બનાવી જિનમંદિરમાં આવે, ત્યાં

૧ સમ્યગ્જ્ઞાન=સાચું જ્ઞાન, વસ્તુના સ્વરૂપને યથાર્થરીતે જાણવું તે, પરથી લિજ્ઞ આત્માનું સાચું જ્ઞાન.

૨ હાવભાવ=સરીરને મનેની ચેષ્ટા.

૩ કટાક્ષ=પ્રેમથી ભરેલી વક્ર દ્રષ્ટિ, પ્રેમથી ભરેલા વક્ર વચનો.

કનો નિશ્ચય તો ન હોય અને જીડિકતાથી તેનું બાહ્યરૂપ
 જુદું ન માને, તેને બાહ્યરૂપથી પણ (તેનું) સ્વરૂપ સાચું
 નથી, તે અન્યને એવે છે તથા કૃત્ત-પદ્ધતિ આશ્રયે, પચા
 યતના આશ્રયે, સંગતિના આશ્રયે, પ્રભાવનાદિ ચમત્કાર
 જોઈ શકાય તેવા રાત્રિમા અને પ્રગટમાં દેવાદિકની પૂજાદિકથી
 ભયનું થયું હતું છે એવી માન્યતાના આશ્રયે સાચાદેવાદિકને
 જ (માન) પદ્ધતિપણાથી એવક બની પ્રવર્તે છે તેને
 પણ હૃદિતમિથ્યાત્વ જ છે એ પ્રમાણે તો અન્ય પણ પા
 તાના જ દેવને માને છે અને જિનદેવને નથી માનતા એ
 હૃદિતમિથ્યાત્વનું મરણ તો આ પ્રમાણે છે કે-અન્યદેવાદિના
 બાહ્યગુણોનું પ્રભાવના આશ્રયપૂર્વક સ્વરૂપ પહેલાં જાણી,
 ૧-સ્વરૂપનિવરીતતા-૨-કારણવિપરીતતા અને ૩-બેદાબેદવિપ

૧ સ્વરૂપ વિપરીતતા=જેને જાણે છે તેના મૂળ વસ્તુમૂલ સ્વરૂપો
 તો ન જોગણે અને અન્યથા સ્વરૂપ માને તે સ્વરૂપ વિપરીતતા
 છે દા ત રાત્ર આત્માનો સ્વસ્થાવ જાણ્યો તે

૨ કારણ વિપરીતતા=જેને જાણે છે તેના મૂળ કારણને તો ન
 જોગણે અને અન્યથા કારણ માને તે કારણ વિપરીતતા છે દા
 ત શુભને શુદ્ધ કારણ જાણ્યું તે

૩ બેદાબેદ વિપરીતતા= 'એ આનાથી ભિન્ન છે તથા એ આનાથી
 અભિન્ન છે' એમ વચાર્થ ન જોગણતા અન્યથા ભિન્ન-અભિન્ન
 પણ માને તે બેદાબેદ વિપરીતતા છે ■ ત ગુણ ગુણી સર્વથા
 ભિન્ન કે સર્વથા અભિન્ન જાણ્યા તે

રીતતારહિત જ્ઞાનમાં નિશ્ચય કરી, પછી જિનદેવાદિકનો
આદ્યગુણોના આશ્રયે વા વ્યવહારરૂપ નિશ્ચય કરી પોતાનું
મહાન પ્રયોજન સિદ્ધ ન થવાથી (એ બંનેમાં) હુય-હિ-
પાદેયપાહું માની અન્યની વાસના મૂળથી છૂટે અને જિન-
દેવાદિકમાં જ સાચી પ્રીતિ ઉત્પન્ન થાય (તે હૃદિતમિધ્યા-
ત્વ માર્યું કહેવાય).

ત્યાં પ્રથમ અવસ્થામાં હૃદિતમિધ્યાત્વ જવા માટે તન
ધન વચન જ્ઞાન શ્રદ્ધાન અને કપાય વગેરે લગાવતો હતો
તથા વ્યવહારથી જિનદેવાદિકનો એવક થઈ પ્રવર્તતો હતો
અને હવે એ દુષ્પણથી રહિત હૃદય પૂર્વક વિનયરૂપ બની
સમ્યક્ત્વના પચ્ચીસમંસને વિચારપૂર્વક નહિ લગાવતો તન
ધન વચન જ્ઞાન શ્રદ્ધાન અને કપાય વગેરે તેમાં લગાવ-
વાને સદ્ભાવરૂપ જ પ્રવર્તે છે, અન્યમાં પ્રવર્તતો નથી,

૧ સમ્યક્ત્વના પચ્ચીસમંસ, આક્રમક=(૧) ભૂતિ (૨) લાભ (૩)
કુલ (૪) રૂપ (૫) તપ (૬) બલ (૭) વિદ્યા (૮) અધિકાર

તથા મૂંતા=(૧) કુમુદ સેવા, (૨) કુદેવ એવા, (૩) કુધર્મ એના
આક્ર શંકાદિદોષો=(૧) શકા (૨) દાક્ષા (૩) વિચિકિત્સા (૪)
મૂટ દ્રષ્ટિ (૫) અનપગૂહન (૬) અસ્થિતિકગ્ધુ (૭) અવાત્સર્ય
(૮) અપ્રમાવના એ આક્ર શકાદિ દોષો.

૭ અનાવનન=(૧) કુમુદ (૨) કુદેવ (૩) કુધર્મ (૪) કુમુદ એવક
(૫) કુદેવ એવક (૬) કુધર્મ સેવક આ બધા મળીને સમ્યક્ત્વના
પચ્ચીસ દોષ છે

અભાવને સાધે પણ મિથ્યાસદ્ભાવને સ્થાન ન આપે વા તેનું સમર્થન ન કરે વા તેના સહકારીકારણરૂપ ન બને.

ત્યાં દેવના કથનમાં તો-દેવસંબંધી મિથ્યાસદ્ભાવ કરતો નથી, અન્યદેવ અને જિનદેવમાં સમાનતારૂપ પ્રવૃત્તિ રાખતો નથી, જિનદેવનું (અંતરંગ) રવરૂપ અને બાહ્યરૂપ અન્યથા કહેતો નથી-સાંભળતો નથી, વીતરાગદેવની પ્રતિમાનું રૂપ સરાગરૂપ કરતો નથી, અવિનયાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ કરતો નથી, તે રૂપ પોતે બનાવતો નથી, લૌકિકમાં 'અતિશયોતુ' રવરૂપ અન્યથા કહેતો નથી, પોતે અવિનય દેખે તો તેનો પ્રબંધ કરતો નથી તથા સાચાદેવાદિકની પ્રતિમાશ્ચતો અવિનયાદિ થતો હોય તો ત્યાંથી પોતે પોતાને બચાવતો રહે છે. એજ પ્રમાણે સાચાદિનું પણ જાણવું. એ પ્રમાણે અન્યદેવાદિકથી સંબંધ છાડવો એનું જ નામ મૃદ્ધિતમિથ્યાત્વનું છુટવું છે. .

સાચાદેવાદિકથી સાચી પ્રવૃત્તિ તો વ્યવહારરૂપ વિષય-ક્રિયાપાદિના આશ્રયરહિત કરવાથી મૃદ્ધિતમિથ્યાત્વ છૂટશે પરંતુ તમે અન્યદેવાદિકથી તો પરીક્ષા કર્યા વિના જ સંબંધ છોડો છો પરંતુ સાચાદેવાદિકમાં તો જેવી આગળ બીજાં-

૧ અતિશય=ખાસ પ્રકારનું ઉત્કૃષ્ટ અલૌકિક પુણ્ય જે સમ્યગ્-દર્શનની ભૂમિકામાં બધાય છે તે.

૨ પ્રબંધ=સ્તીકાર.

એથી સાચી લગ્નિ હતી તેવી પ્રીતિ ન થઈ તે તમે તમારા
 પરિણામોમાં વિચાર કરીને જુઓ ! કારણકે-અંતરંગ
 પ્રીતિનું કાર્ય બહાર જણાયા વિના ન રહે. તેથી શુદ્ધસ્ત્રી
 છે તેને આ મુગમમાર્ગરૂપ કટ્યાણની વાત છે-(કહીએ
 છીએ), કે વર્તમાન ક્ષેત્ર કાલમાં બવાય પોતપોતાના દે-
 વાદિકથી પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને તમે પણ વન, કુટુંબાદિકનું
 પાપજી, ભોગ-રોગાદિક વા વિવાહાદિક કાર્યોમાં જેવા પ્રવર્તો
 છો તેવા જ પદ્યોગ્ય નાનાપ્રકારપૂર્વક તેજ રૂપે પ્રવર્તો છો,
 જ્યાંમુધી તમારામાં વિગેપરર્મવાસના ન વધે ત્યાંમુધી તેના
 હિરસા જેટલું રનાદિક તો આના અર્થે લગાવ્યા કરો !
 આગળ તમે પ્રથમ અવસ્થામાં શુદ્ધિતમિથ્યાત્વ માટે જે
 કરતા હતા વા વર્તમાનમાં ભીન તમારી બરાબરીના
 શુદ્ધ અન્યદેનાદિકના માટે જે કરે છે તેમના જેવું માયા-
 મિથ્યાત્વ નિદાનરહિત સાચાદેવાદિકના અર્થે તમે તેમને
 યોગ્ય હોય તેવું કરશો તોજ શુદ્ધિતમિથ્યાત્વ છૂટશે, તેના
 હિરસા જેટલાં તન મન વન વચન જ્ઞાન શ્રદ્ધાન કપાય
 ક્ષેત્ર અને કાલાદિક અહીં લગાવશો તોજ તમે બાહ્યજેની
 બનશો, તમે બાહ્યરૂપ સાચી આસ્તિક્યતા લાવતા નથી,
 જ્ઞાન કરતા નથી, ક્રિયા મુધારતા નથી, વન લગાવતા નથી,
 ઉદ્ધાસપૂર્વક કાર્ય કરતા નથી, અને આગમાદિ થોડી પણ
 છોડતા નથી અને માત્ર કોરી વાતોથી પાંચ આગમુ અ-
 જ્ઞાની જાહોનો સબવેરોંબવા જૈની બન્યા છો તો

બનો પણ ફળ તો શાસ્ત્રમર્યાદાનુસાર પ્રવર્તતાં જ સાચું
લાગશે આ અનસર ચાલ્યો જશે ત્યારે તમે જ પાછો
પ્રત્યાપ્તાપ કરશો અને કહોશો કે—‘આમળ મિથ્યાત્વનાં
કાર્યોમાં હુર્ધ પૂર્વકે તન ધન ખર્ચ કર્યા હતા,’ પણ હવે તમે
સાચા જૈનમતના સેવક બનો તો તે જાતિના કાર્યોમાં તન-
વનાદિ ન લગાવવામાં આવે તો આ મતમાં આવવાથી
પણ તમારી શક્તિ ઘટી ગઈ, અથવા કપાટવડે લોકને કેપા-
ડવાના સેવક થયા છે, વા તેણે મહાનપણું તમને બાંધ્યું
નથી, વા તમને તેમાં કંઈ પણ ફેડાની પ્રાપ્તિ થવી બાંસી
નથી વા તમારા હૃદયમાં તેણે વાસ્તવિક રહસ્ય જ ઉપજાવ્યું
નથી કે જેથી તમે સ્વયં હિસાહરૂપ બની એ કાર્યોમાં
સુખરૂપ યથાધોમ્ય પ્રવર્તી શકતા નથી.

અથવા પચાવત વા વડતાના કહેવાથી વા પ્રખંધ
બંધાવાના આશ્રયથી નિરાશ બની પ્રવર્તો છો, વા તમને
આ (ધર્મ) કાર્યો ફીકા બાંસ્યાં હોય એમ લાગે છે, તેણે
કાંઈ શું છે? અહીં તમે કહોશો કે ‘રચિ ઉપજતી નથી—
ઉમંગપૂર્વક શક્તિ ચલાવવાનો ઉત્તમ થતો જ નથી ત્યાં
અમે શું કરીએ?’ આ ઉપરથી એમ જણાય છે કે—
તમારું ભવિષ્ય જ સારું નથી, જેમ રોગીને ઔષધિ અને
આહાર ન રહે ત્યારે જાણીએ છીએ કે—‘આતું’ મરણ
નજીક આવ્યું છે’ તેમ તમારા અતરંગમાં (ધર્મ) વાસના
ઉપજતી નથી અને માત્ર મોઢા કહેવરાવવા મારે વા ૧૨૧-

પુરુષોમાં સંખંધ રાખવા માટે કપટ કરી અયથાર્થ પ્રવર્તે છે તેનાથી લૌકિકઅજ્ઞાની જ્યો તો તમને બહા કહી દેશે પરંતુ જેના તમે સેવક બને છે તે તો 'કેવલજ્ઞાની' ભગવાન છે, તેમનાથી તો આ કપટ છુપું રહેશે નહિ વા પરિણામે અનુસાર કર્મ બંધાયા વિના રહેશે નહિ અને તમારું બૂરું કરવાવાળું તો કર્મ જ છે માટે તમને આ પ્રભાણે પ્રવર્તવામાં નદે શો થયો ? તથા જે તમે એનાથી (એ જિનદેવાદિથી) વિનયાદિરૂપ, નમ્રતારૂપ વા રસસ્વરૂપ નથી પ્રવર્તતા તો તમને તેનું મહાનપણું વા સ્વામિપણું ભાર્યું જ નથી, ત્યાં તો તમારામાં અજ્ઞાન આવ્યું ! તો પછી વગરભણે સેવક શું થયા ? તમે કહેશો કે 'એ અમે જાણીએ છીએ' તો એ જિનદેવાદિકના અર્થ ઉચ્ચકાર્યોમાં મિથ્યાત્વના જેવી ઉભંગરૂપ પ્રવૃત્તિ તો ન થઈ ! જેમ કોઈ કુસદા સ્ત્રી પરપુરૂષને પોતાનો ભરથાર જાણી તે રૂપ કાર્ય કરતી હતી, તેને સારાં ભોજન જમાડતી હતી, પણ કોઈ ભાગ્યેયથી તેને પોતાના પતિનો લાભ થયો ત્યાં જેમ પહેલાં પરપુરૂષના અર્થે પોતાનું સ્વરૂપ વા 'રસાડું' કાર્ય બનાવતી હતી તેમ હવે પોતાના ભરથારના સંખંધમાં રસ વા 'રસાડું' કાર્ય બનાવવા છતાં પણ ન કરે તો તેને મોટી-

૧ કેવલજ્ઞાની=સંપૂર્ણજ્ઞાની, સર્વને સંપૂર્ણરીતે જોડે સમયમાં જાણનારા.

૨-સુંદર=શણુઆરિત

ભૂડી કુસદા જ કહીએ છીએ, તેજ પ્રમાણે તમે પહેલાં
 મિથ્યાત્વઅવસ્થામાં અન્યદેવાદિકના અર્થે રસરૂપ સાગં
 સારાં ઉમંગસાર્યાં કાર્યો કરતા હતા, અને હવે ઘણા જ
 મહાન ભાગ્યોદયથી તમને તમારા સાચા દેવામિ-જ્ઞાન
 દેવની પ્રાપ્તિ થઈ તમે પણ તે જાણી લીધું વા મુખથી
 પણ ઠહી ચૂક્યા છતાં તમને પેલી વનિતા જેવાં અન્ય-
 દેવના સંબંધથી રસ, ઉમંગરૂપ ચાકરી, ધનનો ખર્ચ,
 પૂજારિત્વ કરવું, યાત્રાદિએ જવું, ભયવાન ધનું વા નીચે
 બેસવું આદિ કાર્યો થતાં હતાં અને હવે આ સાચા દેવા-
 દિકના સંબંધમાં તે રસ નથી આવતો, તે ઉમંગ વા તેવાં
 કાર્યો નથી થતાં તેથી જાણીએ છીએ કે-તમારામાં પેલી
 કુસદા સ્ત્રી જેવું જ મહાન વૃદ્ધિતમિથ્યાત્વ જ છે. કારણ
 કે-આતો મહાન ભારે ગજમ છે કે-પોતાના ખરા દેવામિના
 સંબંધમાં હર્ષરૂપ કાર્ય ન થાય ! તમે પોતે જ નિચાર
 કરી છુઓ અમારે જોરાવરીથી તમને કૃપણ લગાવવાં નથી.
 જો તમારામાં આજ પ્રમાણે પ્રકૃતિ વા પ્રવૃત્તિ બની રહી
 છે તો તમારા ઘરે દાખ અવશ્ય થશે, કારણ કે-પરપુરૂષની
 અપેક્ષાએ નિજ-સરથાગ પ્રત્યે અધિક રસરૂપ કાર્ય
 થવાથી જ શીલવાનપણ રહે છે, એજ પ્રમાણે કુદેવાદિકના
 સંબંધ કરતાં સુદેવાદિકના સંબંધમાં સાચા રસરૂપ વધતાં
 કાર્યો થતાં જ ધર્માત્માપણ આવશે.

વળી તમે કહોશો કે:- 'અમને વિશેષ ફળ તો કંઈ
ભાંચું નથી.' તેનું સમાધાન:-અન્ય દેવાદિકથી તમને શું
ફળ થયું છે તે કહો ! તેમનું સેવન કરી બતાવ્યાં તે ફળો
જો તેમનાથી થયા હોય તો બતાવી ઘો અથવા: 'આર્ત-
ધ્યાન સિવાય બીજું કંઈ ફળ થયું હોય તો યુક્તિદ્વારા
પણ બતાવી ઘો ! એના કરતાં સાચા દેવાદિકથી તો જે
ફળ ધાંચું છે તેનું વર્ણન, ફળ નિશ્ચયપ્રકરણમાં લખીશું.

ધનનું આગમન, શરીરની નીરોગતા, પુત્રાદિકનો લાભ,
ઈષ્ટ સામગ્રીની પ્રાપ્તિ, પુત્ર-સ્ત્રીઆદિની જીવનવાંચ્છા,
સુંદર સ્ત્રીનો સંબંધ મળવો, અને વિવાહાદિ કાર્યોમાં વિ-
ધન ન થવાં ઇત્યાદિ કાર્યો વાસ્તે તું અન્ય દેવાદિકને પૂજે
છે વા વિનયાદિ કરે છે, ત્યાં અમે પૂછીએ છીએ કે-અન્ય-
દેવાદિકથી એ ઈષ્ટ કાર્યોની પ્રાપ્તિ અવશ્ય થશે એવો સ્વા-
શ્રિત વા પરશ્રિતપણે નિશ્ચય તમે કેવીરીતે કર્યો છે કે
જેથી તમને તેની પ્રબળ આસ્થા અને આશા છે તે કહો !
પ્રત્યક્ષથી, અનુમાનથી વા દેશપરદેશની વાતાથી નિશ્ચય
કરી આવ્યા છા તો અમને પણ એ નિશ્ચય કરાવી
ઘો; ત્યાં પ્રત્યક્ષમાં તો ચોતાના નેત્રવડે એ બતાવો કે
અન્યદેવને પૂજવાથી ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ મને વા અન્યને અવશ્ય

૧ આર્તધ્યાનનું-કુઃખમય ભાવથી ચવાવાળું ધ્યાન; ઇષ્ટાનિષ્ટ
સંયોગવિયોગની પ્રાપ્તિ વિશે થતી માડી ચિંતા.

થઈ છે તથા જિનદેવને પૂજવાવાળાને થવી ^૧અનિશ્ચયાત્મક છે, અનુમાનમાં એવું પાકું સાવન બતાવે કે જેથી એમ ભાસી જાય કે-અન્યદેવને પૂજવાવાળાને હંદની પ્રાપ્તિ થાય જ થાય અને જિનદેવને પૂજવાથી થાય પણ ખરી તથા ન પણ થાય, કાનોથી આ વાત સાંભળવામાં આવી હોય કે દેરાપરદેરામાં અન્યદેવાદિકને પૂજવાવાળાને તો હંદની પ્રાપ્તિ થઈ જ છે તથા જિનદેવને પૂજવાવાળાને થઈ છે પણ ખરી તથા નથી પણ થઈ. પણ એવો પ્રખ વ નિરપેક્ષ હોય છે; પરંતુ વિચાર કરતાં તો તે સાચ ભાસશે નહિ; કાનુ કે જીવન-મરણ, સુખ-દુઃખ, આપત્તિ-સંપત્તિ, રોગ-નીરોગતા, લાભ-અલાભ, ઇત્યાદિ તો જૈની તથા અન્યભતિ સર્વને પોતપોતાના પૂર્વોપાર્જિત કર્મોદયના આ ક્ષયથી સામાન્ય વિશેષરૂપથી થાય છે

જેમ શીતલા પૂજવાવાળો તો પોતાના પુત્રના જીવન મારે જ પૂજે છે, પૂજતાં છતાં પણ તે (પુત્ર) મરતો પ્રત્યક્ષ જોવામાં આવે છે તથા અનુમાનથી પણ એમ ભાસતું નથી કે શીતલા પૂજવાવાળાનો પુત્ર જીવે જ, તથા દેરાપરદેરાથી સાંભળવામાં પણ નથી આવતું કે-શીતલાને પૂજવાવાળા સર્વના પુત્રો જીવ્યા જ છે, એ પ્રમાણે સર્વ વાતો સમજ લેવી-જગતમાં પણ એમજ કહે છે

જ્યારે શીતલાને પૂજતાં પૂજતાં પુત્ર મરી જાય ત્યારે

૧ અનિશ્ચયાત્મક=અગોક્તમ

તેઓ કહે છે કે—‘પ્રાણીની આયુસ્થિતિ હોય તેટલી જ તે
 હોગવે છે એક પણ પણ આગળ પાછળ થઈ જતી નથી,
 શીતલા ગુ કરે’ આ તો પૂનાદિકનો વ્યવહાર બનાવી
 રાખ્યો છે’ પરંતુ એમા તો જગતના કહેવામાં પણ જનન-
 મરણ, સુખ-દુઃખ, લાલ અલાલ, આદિના મૂળમાં તો કર્મ,
 આયુષ્ય, શાતા અશાતા વા ‘અતરાયાદિકતુ’ અતુલપણ-
 પ્રતિકૂલપણ જ પ્રબળ કારણ થઈ રહ્યું. મારે સત્યાર્થદષ્ટિ
 વડે નિર્ણય કરીને સર્વ સકલ છાડી પોતાના મુદ્દેવમાં જ
 આસ્તિક્યબુદ્ધિ લાવવી યોગ્ય છે. ‘કાર્ય તો કર્મના ઉદય
 આશ્રિત જે થવાતું છે તે જ થશે’ એવો નિશ્ચય રાખવો
 યોગ્ય છે પણ વર્મ છાડવાથી જટની પ્રાપ્તિ થતી રાખવતી
 નથી, અન્યમતવાળા પણ એજ પ્રમાણે કહે છે કે—

પોતપોતાના ઇષ્ટને નમન કરે સૌ કોઈ,

હૃદય વિહુણા પરશરામ નમે તે મૂરખ હોય;

વળી તે કહે છે કે—‘જે સાચા અંત કરણથી પૂજે છે
 તેમને તો ઇષ્ટજની પ્રાપ્તિ થાય છે જ.’ તેને ઉત્તર-જ્યાં
 કર્મના ઉદયથી હૃદની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યાં તો તું તેને
 કૃદવાદિની કમી બતાવે છે તથા જ્યાં ઇષ્ટની પ્રાપ્તિ નથી
 થતી વા અનિષ્ટની પ્રાપ્તિ થાય છે ત્યારે તું કહે છે કે—
 ‘સાચા અંત કરણથી સેવા ન કરી’ તો હવે તેમનું જ

૧ અતગપ=વિષ્ણુ ક્રવામા નિમિત્ત થતું કર્મ

૨ આસ્તિક્યબુદ્ધિ=નિશ્ચય, ભરોસાનો ભાવ

ક્યું' આ થાય છે એવો નિશ્ચય થાય તે ઉપાય બતાવ !
 અહીં તું કહીશ કે- 'તો જિનદેવને પૂજવાવાળાને પણ આ
 નિયમ દેખાતો નથી. ' એ તારું કહેવું સત્ય છે પરંતુ તું
 તો પોતાના દેવને કર્તા કહે છે, જો અમે પણ એમ કહીએ
 તો તો હૂંપણ આવે, પરંતુ અમે (જિનદેવને) કર્તા તો
 કહેતા નથી, પણ આ ઇશ્વર, તપ-ત્યાગાદિવડે વા વિવિધ-
 ક્રિયા વ્યસનાદિવડે શુભ-અશુભ કર્મને બાંધે છે તેના
 ઉદયથી તેને બાહ્યનિમિત્તાદિકનું સહકારીપણું સ્વયં થતાં
 કદ-અનિદ્દનો સંબંધ બને છે.

પ્રશ્ન-તમે તો ભણું-શ્રુતું થવું પોતાના પરિણામોથી
 માન્યું તો પછી તમે દેવાદિકનું પૂજનાદિક શા સારું કરો છો ?

ઉત્તર-અમારે તો આ આશ્નાય છે કે-પોતાનાં મહાન-
 જ્ઞાન ત્યાગ-તપાદિરૂપ કલ્યાણમાર્ગને મહાશુ કરવાં. પણ જો
 તેના (જિનદેવાદિના) પૂજનાદિકથી જ લૌકિક કદની પ્રાપ્તિ
 અને અનિદ્દની અપ્રાપ્તિ માની તેને પૂજે છે તેમને તો મુખ્ય-
 પણે પાપમય જ થાય છે, કારણ કે તેને દેવ વહાણા લાભ્યા નથી
 પણ પોતાનું પ્રયોજન જ વહાણું લાભ્યું છે. જ્યારે પોતાનું
 પ્રયોજન સાધ્ય થઈ જશે ત્યારે તે દેવનું સેવન છાડી દશે
 વા અન્યથા વચન બોલવા લાગશે ત્યાં તેને દેવનું આસ્તિ-
 ક્ય વા વહાણપ ક્યાં રહ્યાં ? તથા પૂર્વકર્મનો ભણો-બૂરો
 ઉદય આવવાનું કેણું ? પ્રમાણ નથી અરે એવા પ્રયોજનને

અર્થે જિનદેવના સેવક થનાનું કહ્યું નથી અમારે તો જિનદેવે, સસાર મોક્ષમાર્ગનો સાચો નિષેવ વિધિ તથા તેનું સત્ત્વ સ્વરૂપ દર્શાવ્યું છે જેને જાણી ભવ્યશૃંગો પોતાનું કલ્યાણ કરે છે વા સુખરૂપ જે શાંતિરસ તેનું અવલબન ચિંતવે છે, એવા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થતી જાણી તેમના એવક થનાનું કહ્યું છે; એ બંને પ્રયોજન તેમનાથી જ (જિનદેવથી) સિદ્ધ થાય છે.

પ્રશ્ન—તો સ્તોત્રાદિકમાં વા પુરાણોમા એવું પણ કહ્યું છે કે તેમના પૂજનાદિથી રોગ દૂર થઈ જાય છે, રૂદ્ધિઆદિ આવી મળે છે વા નિમ્ન દૂર થાય છે ?

ઉત્તર—તમને નયવિનશ્ચાત્ર જ્ઞાન નથી, સ્તોત્રાદિકમાં વ્યવહારનયથી તેનાથી રોગાદિ દૂર થવાં જ્યાં કહ્યું છે તરણ કે-ભવા કાય જાય છે તે શુભકર્મના ઉદયથી થાય છે અને એ વાતો ગ્રાસમાં, જગતમાં વા વિચાર કરતા પોતાના ચિત્તમાં પ્રગટ જણાય છે હવે શુભકર્મનો ઉદય તો ત્યારે થાય કે જ્યારે પ્રથમ શુભનો બંધ થયો હોય, અને શુભકર્મનો બંધ ત્યારે થાય કે જ્યારે અર્ધજ્ઞાન જ્ઞાન આચરણ ત્યાગ તપ અને પૂજાદિ શુભકર્મના નિર્ણય પોતે પ્રવર્તે, તથા શુભ-નિર્ણયમાં પ્રવૃત્તિ ત્યારે થાય કે જ્યારે શુભનિર્ણય સ્વરૂપ દેખાય હવે (તેનું) સાચું સ્વરૂપ વા માર્ગ, પૂર્વાપન્નિરોધરહિતપણે દર્શાવનાનાળા શ્રીસર્વજ્ઞ

૧ નયવિવક્ષા=નયની અપેક્ષા (નયોના પડખા)

વીતરાગજિનદેવ જ છે. માટે સર્વ લૌકિક હિતકર્મ પણ વ્યવહારનયથી સ્તોત્રાદિકમાં તેમનાં કર્યાં કહ્યાં છે. કારણ કે- તેમણે જ્યારે સત્યમાર્ગ દર્શાવ્યો ત્યારે આ જીવ શુભ-માર્ગરૂપ પ્રવર્ત્યો, જ્યારે શુભમાર્ગરૂપ પ્રવર્ત્યો ત્યારે નવીન શુભકર્મનો બંધ થયો, જ્યારે શુભકર્મનો બંધ થયો ત્યારે તે શુભકર્મનો ઉદય આવ્યો અને જ્યારે શુભકર્મનો ઉદય આવે છે ત્યારે આપોઆપ રોગાદિક દૂર થઈ જાય છે તથા હૃદયસામગ્રીની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે, એ પ્રમાણે વ્યવહારથી શ્રીજિનદેવને હૃદય કર્તા તથા અનિષ્ટના હૃદય કર્તા છે. જેમ વૈદ્ય છે તે તે આયુષ્યાદિકનો જતાવવાવાળો છે પણ એ આયુષ્યાદિકનું સેવન જ્યાં રોગી કરે છે ત્યારે તેનાં રોગાદિક દૂર થાય છે વા પુણ્યતાની પ્રાપ્તિ થાય છે પરંતુ તેના ઉપકાર સ્વરૂપ અર્થે વ્યવહારથી એમ કહીએ છીએ કે- 'વૈદ્યે અમને જીવનદાન આપ્યું' વા રોગની નિવૃત્તિ કરી' એજ પ્રમાણે માર્ગનું સ્વરૂપ દર્શાવવારૂપ ઉપકાર-સ્વરૂપ અર્થે સ્તોત્રાદિકમાં એવી વાત કહી છે.

પણ જે આ નયવિવક્ષાને તો સમજે નહિ અને એને જ (જિનદેવને જ) કર્તા માની પાતે તો કલ્યાણમાર્ગને મહુછ ન કરે અને તેનાથી જ સિદ્ધિ થવી માની નિશ્ચિંત રહે તે તો અજ્ઞાની પણ છે તથા પાપી પણ છે. તથા જે તેને કર્તાહૃદતાં માને છે અને પાતે પણ શક્તિ અનુસાર

શુભકાર્યોમાં પ્રવર્તે છે તે તો અજ્ઞાનીશુભોપયોગી છે, અને જે તેને સત્યસ્વરૂપ વા સત્યમાર્ગના દર્શાવવાવાળા જાણે છે-પોતાનું જાણુ બૂર થકું પોતાના પરિણામોથી માને છે, તે રૂપે પોતે પ્રવર્તે છે તથા અશુભકાર્યોને છાડે છે તે જિનદેવના સાચા સેવક છે.

ત્યાં જેણે જિનદેવના મેવક થવું હોય વા જિનદેવે ઉપદેશોક્તા માર્ગરૂપ પ્રવર્તવું હોય તેણે સર્વથી પહેલાં જિનદેવના સાચા સ્વરૂપનો પોતાના જ્ઞાનમાં નિર્ણય કરી તેનું અદ્વાન કરવું, ત્યાં દેવનું ત્રણ દોષ સહિત મૂળ લક્ષણ નિર્દોષ શુદ્ધ છે કાળજીકે-‘નિર્દોષ દેવ’ એવું વાક્ય છે. ‘દેવ’ નામ પૂજ્ય વા સરાહવા (અનુમોદવા; વખાણવા) યોગ્ય છે, હવે અહીં દેવનો નિશ્ચય કરવો છે, તે દેવ, જીવ છે તેથી જીવમાં હોય એવા દોષ સર્વ પ્રકારથી જેના દૂર થયા છે તે જ જીવ પૂજ્ય વા સ્તૂત્ય (પ્રસન્નતા યોગ્ય) છે તેને જ ‘દેવ’ સંજ્ઞા છે, જેમ લૌકિકમાં હીરા મુવણાદિકમાં કાંઈ દોષ હોય તો તેથી તેની કિંમત ઘટી જાય છે તેજ પ્રમાણે જીવને નીચો દર્શાવવાવાળા વા તેની નિંદા કરાવવાવાળા અજ્ઞાન રાગાદિક દોષ છે તેનાથી જ જીવની હીનતા થાય છે.

કારણ કે-સારાં સારાં કપડાં પહેર્યાં હોય, રૂપાળી મુખ-મુદ્રા હોય, ઉત્તમ કુળનો હોય, અને આભૂષણાદિક પહેર્યાં

હોય પણ જો બુદ્ધિ ઘોડી હોય વા વિપરીત હોય વા ક્રોધ માન માયા લોભાદિ કરાવસહિત હોય તો જગત તેની નિંદા જ કરે છે, તેમ જોનામા જ્ઞાન ઘોડુ હોય અને કપાય ઘણો હોય તો તેની નિંદા જ કરે છે માટે વિચાર કરતા નિંદા કરાવનાવાળા દોર તો અજ્ઞાન રાગાદિ^૧ જ છે અને ગુણ, સાચી વીતરાગતા જ છે, મરણ કે-પુણ્યવાન ટુંડસ્થ પાપ ત્યાગી તપસ્વીની પૂજા કરે છે તેથી જણાય છે કે-સર્વ લૌકિક^૨ ઈષ્ટ-વસ્તુઓથી પણ ત્યાગ વૈરાગ્ય એટલે જ ત્યા જોને સંપૂર્ણ સત્યજ્ઞાન વીતરાગતા પ્રગટ થઈ છે તે તો સર્વોત્કૃષ્ટ પૂજવા યોગ્ય છે અને જોને જ પરમગુરુ કહીએ છીએ તથા જોને જો સત્યજ્ઞાન વીતરાગતા પૂર્ણ થયા નથી તે પણ એકદેશ પૂજ્ય છે એમ જાણવું

પ્રશ્ન-તમારા કેવળ જ જ્ઞાનની પૂર્ણતા થઈ છે અને અન્યદેવોને નથી થઈ એમ કેવીરીતે જાણનામા આવે છે તે કહો ?

ઉત્તર-અમે ૨નિષ્પક્ષ થઈ કહીએ છીએ કે-જોના વચ્ચે નમા વા મતમા ૩પ્રત્યક્ષ (પ્રમાણથી), ૪અનુમાન (પ્રમા

૧ વિપરીત-ઉલટું

૨ નિર્ગમેય નિષ્પૃદ

૩ પ્રમાણ-સાચા જ્ઞાનને પ્રમાણ કહે છે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ=૫ ।
 ૪ મને અપેક્ષા જણે તે વિગત ત્યાં ત્યાં સ્પષ્ટ જ્ઞાન તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે

છુથી), 'આગમ (પ્રમાણુથી) તથા ન્યાયરૂપ લૌકિક સ્વ-
વચનથી વિરોધ ન આવે તે જ સર્વજ્ઞવીતરાગ છે, કારણ કે-
તેને સર્વજ્ઞવીતરાગપણું પ્રત્યક્ષ તો જ્ઞાસતું નથી, પ્રત્યક્ષ
તો કેવલીને જ જ્ઞાસે છે તથા આગમમાં લખેલું હોવાથી
જ માની લઈએ તો તેને (પાતાના) જ્ઞાનમાં તો એ વિષય
આવ્યો નથી માત્ર અન્યના વચનથી માની લીધું, ત્યાં
તેને વસ્તુનું યથાર્થજ્ઞાન તો ન થયું, કેવલ વચન શ્રવણ
થયું. એવા (માત્ર) આજ્ઞાપ્રધાનીને, અપ્રસંહુત્રી આદિ
પ્રધાનમાં અજ્ઞાની કહ્યો છે.

માટે પ્રયોજનભૂત જે વાતો આજ્ઞાનમાં કહી છે તેના
પ્રત્યક્ષ-અનુમાનાદિથી પાતાના જ્ઞાનમાં નિશ્ચય કરી આગમ
ઉપર પ્રતીતિ લાવવા ચોખ્ખું છે. એ પ્રશ્નાત્તરોનું વિશેષ
વ્યાખ્યાન પ્રમાણુનિશ્ચયના કથનમાં લખીશું. અહીં અનુ-
માનદ્વારા અહુન્તના સ્વરૂપનો નિષ્કૃષ્ટ થશે.

અનુમાન તો ત્યારે થાય કે જ્યારે સાધ્ય-સાધનની
રવ્યામિશ્રિપ સત્ય ઇતર્ક પહેલાં થાય. હવે અહીં ૪અસિદ્ધ,

૪ અનુમાનપ્રમાણુ=સાધનાત્ સાધ્ય વિજ્ઞાનમનુમાન=સાધન (હેતુ)
થી સાધ્ય (સિદ્ધ કરવા ચોગ્ય વસ્તુ) નું જ્ઞાન થતું તેને અનુ-
માન પ્રમાણુ કહે છે

૧ આગમપ્રમાણુ=આ પચનાદિથી ઉત્પન્ન થયેલા જ્ઞાનને
આગમ પ્રમાણુ કહે

૨ વ્યાપ્તિ=એકને, - દોનાથી જીગ્નનું (

૧ વિરૂદ્ધ, ૨ અનૈકાંતિક અને ૩ અકિંચિત્કર એ ચાર દ્વંપલ-

હોવાપણું અને બીજાના ન હોવાથી એકનું ન હોવાપણું એવા સબધને વ્યાપ્તિ કહે છે. દા. ત. જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો (સાધન) હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ (સાધ્ય) હોય જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો ન હોય એવા અગ્નિ અને ધૂમાડાના સબધને વ્યાપ્તિ કહે છે ૩ અને તે સબધના જ્ઞાનને તર્ક કહે છે

૪ અસિદ્ધ=જે સાધનના અભાવનો નિશ્ચય હોય અથવા તેના સર્જાવમાં સંદેહ હોય તેને અસિદ્ધ હેત્વાભાસ કહે છે જે સાધનનો સાધ્ય સાથે સર્વથા અવિનાભાવ ન હોય તેને અસિદ્ધ સાધન કહે છે. દા. ત. ચમુનો વિષય હોવાથી સમ્મદ અનિત્ય છે, શબ્દ ચમુનો વિષય ન હોવાથી 'ચમુનો વિષય' એ સાધન 'અર્થ' નથી

૧ વિરૂદ્ધ=સાધ્યથી વિરૂદ્ધ પદાર્થની સાથે જે સાધનની વ્યાપ્તિને વિરૂદ્ધ હેત્વાભાસ કહે છે સત્ હોવાથી અધુર નાશવાન છે સાધ્ય જે નાશવાન તેનાથી વિરૂદ્ધ જે નિત્ય તેની સાથે સત્ની વ્યાપ્તિ છે તેથી 'સત્' તે વિરૂદ્ધ હેત્વાભાસ છે.

૨ અનૈકાંતિક=વિપક્ષ (સાધ્યના અભાવવાળું સ્થળ-વસ્તુ) માં પણ જે મળી આવે તેને અનૈકાંતિક હેત્વાભાસ કહે છે. સાધન હોવા છતાં કોઈ સ્થળે સાધ્ય દેખાય અને કોઈ સ્થળે સાધ્ય ન દેખાય એવા સાધનને અનૈકાંતિક હેત્વાભાસ કહે છે. દા. ત. આ જોરડામાં ધૂમાડો છે કેમકે તેમાં અગ્નિ છે અગ્નિ હોવા છતાં ક્યાંક ધૂમાડો હોય છે અને ક્યાંક નથી હોતો માટે અગ્નિને અનૈકાંતિક હેત્વાભાસ કહે છે

વાતો કહી તે તો બધી સત્ય છે પરંતુ તમને
 તોનું શુદ્ધિપૂર્વક જ્ઞાન, આસ્તિક્યતા વા રસરૂપ
 થયું હોય તે નથી, કારણ કે-તમે કલપકૃતિમાં
 કહેવાઓ છો તે તો સાચું પણ તમે જૈની કહે-
 છો તેનો તો આજ અર્થ છે કે-જેને જિનદેવતું જ
 હોય તે જૈની, જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી સુખ-દુઃખાદિ
 અવસ્થામાં પોતાના પતિના નામની જ કહેવાય છે
 પુત્ર છે તે સુખ-દુઃખાદિ સર્વ અવસ્થામાં પોતાનો
 જાતિનો પિતા છે તેજ જાતિનો કહેવાય છે તેમ તમને
 'જિનદેવ જ મારા દેવામી છે' એવો તેનો આસ્તિ-
 ક્યભાવ પણ સાચો હોય તે નથી; કારણ કે-સર્વ મતવાળા
 પોત-પોતાના ઈશ્વરના સેવક થઈ પ્રવર્તે છે પરંતુ તમારામાં
 તો એ પણ નથી તે તમે શાંતદષ્ટિપૂર્વક વિચારી બુદ્ધિ
 વળી (તમે કહ્યું કે-) 'શાસ્ત્રમાં સાંભળ્યું છે.' પણ અમે
 પૂછીએ છીએ કે-શાસ્ત્રમાં તો લખ્યું જ છે પરંતુ તમને
 ક્યાં ભાર્યું છે કે-દેવ, અમારોય રહિત કે? અહીં
 કોઈ તર્ક કરે કે-સ્વેતામ્બરોદિક તો શુદ્ધિપૂર્વક આપ-
 વાને સમર્થ છે અથવા? (દેવને)
 કલમાળા પહેરાવવી વાં (મોના)
 દોષનાં કાર્યો બનાવો એ
 દોષો પુરૂષગણાશ્રિત
 દોષો
 દોષો રહિતપણે
 તો કલ્યાણી
 તોમાં કેટલા
 તોમાં કેટલા
 તો વા અ-
 તો નિશ્ચય

વિભૂષિત, સ્વર્ગ મોક્ષના દાતા તથા દુઃખનિખાદિના હર્તા (અર્હત) ઇત્યાદિ ગુણો સામોધી સાંભળવા છે તથા સ્તોત્રાદિ પાઠો ભણીએ છીએ તેમાં પણ એજ વાત દહી છે, તેથી અમે તેનું પૂજન કરીએ છીએ, દર્શન કરીએ છીએ ' તેને અમે કહીએ છીએ કે—

કેવલજ્ઞાનતા ૧૦ અતિશય=(૧) ઉન્મેષગદિત નેત્ર (૨) નખ અને વાગનું ન વધુ (૩) ભોજનનો અભાવ (૪) શૂન્ય ન થવું (૫) જાણ ન પડી (૬) મૌન્ય દેખાવું (૭) સૌ જ્ઞેજ્ઞ સુધી મુક્તિ (૮) ઉપસર્ગ અથવા દુઃખ ન થવું (૯) આગમ મનન (૧૦) સમસ્ત વિદ્યામાં નિપુણતા

દેવકૃત ૧૪ અતિશય=(૧) ભગવાનની અર્ધભાગધી ખરેખરી (૨) જીવોમાં મિત્રતા (૩) બધી સગુણા ફળકુલ ફળવા (૪) ૫ થી દર્પણસમ થવી (૫) સુખદાયક પવન આવવો (૬) સુખમદ વિદ્યા મવો (૭) પૃથ્વી કંકર પત્થર વગરની થવી (૮) સુવર્ણ કમલ રચના (૯) પૃથ્વી ધાન્ય પૂર્ણ થવી (૧૦) આગમ નિર્મળ (૧૧) દિશાઓ નિર્મળ (૧૨) જ્યેષ્ઠ (૧૩) ધર્મચક્ર આતુ (૧૪) સુમધિન જળની વર્ષા

પ્રાતિદાર્પ્ય =વિશેષ મદિમામોષ ચિદ્ર અર્હતના સમસ્તગુણો આક પ્રાતિદાર્પ્ય દોર : [૧] અશોષક [૨] સિદ્ધાસન [૩] ત્રણ જન [૪] ભામડય [૫] દિ ૧ ખનિ [૬] પુખ્ત દષ્ટિ [૭] અમર ચોસક [૮] દુદ્ધિ વાગ વાગવા

અનતચતુષ્ટય [૧] અનતગાન [૨] અનતત્યન [૩] અનત સુખ [૪] અનતવીર્ય એ ચાગને અનત ચતુષ્ટય કહ છે

તમે એ વાતો કહી તે તો બધી સત્ય છે પરંતુ તમને
 તો એ વાતોનું યુક્તિપૂર્વક જ્ઞાન, આસ્તિક્યતા વા રસરૂ-
 સેવકપણું થયું હોય તે નથી, કારણ કે-તમે કલપદ્વિતમ
 તેના જ કહેવાઓ છે તે તો સાચું પણ તમે જૈની કહે
 વાઓ છે તેનો તો આજ અર્થ છે કે-જેને જિનદેવનું જ
 સેવકપણું હોય તે જૈની, જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી મુખ-દુઃખાદિ
 સર્વ અવસ્થામાં પોતાના પતિના નામની જ કહેવાય છે
 અને પુત્ર છે તે મુખ-દુઃખાદિ સર્વ અવસ્થામાં પોતાનો
 જ જાતિનો પિતા છે તેજ જાતિનો કહેવાય છે તેમ તમને
 તો 'જિનદેવ જ મારા સ્વામી છે' એવો તેનો આસ્તિક-
 ક્યભાવ પણ સાચો હોય તે નથી; કારણ કે-સર્વ મતવાળા
 પિતા-પોતાના ઇષ્ટદેવના સેવક થઈ પ્રવર્તે છે પરંતુ તમારામાં
 તો એ પણ નથી તે તમે શાંતદષ્ટિપૂર્વક વિચારી જુઓ.
 વળી (તમે કહ્યું કે-) 'શાસ્ત્રમાં સાંભળ્યું છે.' પણ અમે
 પૂછીએ છીએ કે-શાસ્ત્રમાં તો લખ્યું જ છે પરંતુ તમને
 ક્યાં જાણ્યું છે કે-દેવ, અદ્વૈતદોષ રહિત છે?' અહીં
 કોઈ તર્ક કરે કે-સ્વેત્યમ્બરસદિક તો યુક્તિપૂર્વક હિતર આપ-
 વાને શમર્થ છે અથવા કોય રહિત છે તો તેને (દેવને)
 કલમાળા પહેરાવવી વા ગરદપૂર્ણિમાના દિસાવ કરવા ઇત્યાદિ
 દોષનાં કાર્યો ખનાવો છો! તથા એ અદ્વૈત દોષોમાં કેટલા
 દોષો, પુદ્ગલાશ્રિત છે, કેટલા દોષો જવાશ્રિત છે તથા કેટલા
 દોષો જવપુદ્ગલાશ્રિત છે એનો નિશ્ચય કર્યો હોત વા અ-
 દ્વૈતદોષ રહિતપણું થતાં જ દેવપણું આવે છે એવો નિશ્ચય

કર્ચો હોત વા આમના અક્ષરદોષ કેવીરીતે ગયા ॥ તેનો
 યુક્તિપૂર્વક નિશ્ચય કર્યો હોત અને ત્યાર પછી દોષસહિતમા
 દેવપણ નહિ માનતા આમા જ (દેવપણ) માનતા હોત
 ત્યારે તો 'અક્ષર દોષસહિત અર્હત છે' એના વાક્યો
 મોખના તમારા સાચા હોય

વળી તમે કહ્યું કે- 'ઉતાડીસગુણ બિરાજમાન છે' પણ
 તે બચાવ અર્હતોમા તો છે જ નહિ, તમે હાઈ નિર્ણય
 પણ કર્યો ॥ કે એમ કહે જ બર્મો છો ? ત્યાં ઉતાડીસ
 ગુણ તો આ છે-જન્મના દરા અતિશય, કેનપજ્ઞાનના દરા
 અતિશય દેવકૃત ચૌદ અતિશય, આઠ પ્રાતિહાર્ય અને
 ચાર અનતચતુષ્ય પણ અર્હતદેવ તો સાત પ્રકારના છે-
 ૧) ચક્રદયાલકયુક્ત તીર્થ કર, ત્રણ કલ્યાણકયુક્ત તીર્થ કર,
 બે કલ્યાણકયુક્ત તીર્થ કર, સાતિશય કેવલી, સામાન્ય
 કેવલી, ઉપસર્ગકેવલી તથા અતકૃતકેવલી હવે એ સર્વને
 વિષે ઉતાડીસ ગુણ કેવીરીતે સભરે ? એ તો કેવલ એક
 પચક્રદયાલકયુક્ત તીર્થ કરમા જ એ બધા હોય ॥ એ
 સાત પ્રકારના અર્હતોનું રનરૂપ આ પ્રમાણે છે —

૧ જે પૂર્વભવમા તીર્થ કરપ્રકૃતિ બાધી તીર્થ કર થાય

૧ ૧ ચક્ર દયાલક = [૧] મર્હ [૨] જ મ [૩] તપ [૪] જ્ઞાન [૫]
 નિર્વાણ આ પાંચ માગતિક પ્રસંગ હિપર તીર્થ કરની વિશેષ
 ભક્તિ ઈલાતિ દેવો કરે છે આ દરેક માગતિક કલ્યાણકારક પ્રસ
 ગને ૫૫ શુક કહે છે

૩ તેમને તો નિયમથી ગણી, જન્મ, તપ, જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચે કલ્યાણક થાય છે, તેમને તો છતાલીસ ગુણો હોવા સંભવે છે.

૨ જે આ મનુષ્યપર્યાયના જ ભવમાં તૃહસ્થાવસ્થામાં જ તીર્થંકરપ્રકૃતિ પાંધે છે તેમને તપ, જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ ત્રણ કલ્યાણક જ થાય છે એટલે તેમને જન્મકલ્યાણકના દશ અતિશય હોતા નથી માત્ર છત્રીસ ગુણો જ હોય છે.

૩ જે આ મનુષ્યપર્યાયમાં જ મુનિદીક્ષા લીધા પછી તીર્થંકરપ્રકૃતિ પાંધે છે તેમને જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ બે જ કલ્યાણક થાય છે એટલે તેમને પણ જન્મના દશ અતિશય વિના છત્રીસ ગુણો હોય છે.

૪ જેમને તીર્થંકરપ્રકૃતિનો ઉદય નથી હોતો પણ જે ગંધકુડીઆદિ સહિત હોય છે તેને સાતિશયકેવલી કહીએ છીએ.

૫ જેમને કેવલજ્ઞાન તો ઉત્પન્ન થયું હોય પણ ગંધકુડીઆદિ ન હોય તેને સામાન્યકેવલી કહીએ છીએ.

૬ જે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં જ લઘુઅંતર્મુદ્તકાળમાં નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી લે છે તેને અંતઃકૃતકેવલી કહીએ છીએ. તથા—

૭ જેમને ઉપસર્ગઅવસ્થામાં જ કેવલજ્ઞાન થયું હોય તેમને ઉપસર્ગકેવલી કહીએ છીએ.

હવે અતિશયકેવલીને જન્મના અતિશય તો હોતો નથી માત્ર આઠ પ્રાતિહાર્ય, ચૌદ દેવકૃતઅતિશય, દસ કેવલજ્ઞાનના અતિશય તથા ચાર અનંત ચતુષ્ટય હોય છે. સામાન્યકેવલી, ઉપસર્ગકેવલી, અને અંતકૃતકેવલીને, પણ જન્માદિકના અતિશય સંભવતા નથી માટે નિર્ણય કર્યા વિના જ 'છેતાલીસ ગુણસંયુક્ત અદ્વિતિય છે' એ પ્રમાણે કહેવું (હીક) સંભવતું નથી, કારણ છેતાલીસ ગુણ તો પચ્ચદ્યાલોકસહિત તીર્થંકર હોય તેમને જ હોય છે.

વળી ધ્યાનમુદ્રા જોઈને પૂજે છે તો તેમાં આદર્શી વાત પણ અન્ય જાણવી જોઈએ કે-ધ્યાનમુદ્રા આવી પૂજ્ય કેમ છે? વા ધ્યાનમુદ્રા આવી જ છે, વા આવી ધ્યાનમુદ્રા જ શુદ્ધ વા શુભ ચિંતનનો આધાર છે, વા આવી સ્વાધી ધ્યાનમુદ્રા આમને જ સંભવે છે-અન્યને સંભવતી નથી તથા આવી ધ્યાનમુદ્રાને હું શા માટે પૂજું છું? એ પ્રશ્ન-જન વિચારવું જોઈએ. એ પ્રમાણે યુક્તિપૂર્વક નિશ્ચય કરી જે પૂજે છે દર્શન કરે ■ તેને જ સાચા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે.

વળી તમે કહ્યું કે-‘અનંતચતુષ્ટય ગિરાજમાન છે તેથી તેને પૂજીએ છીએ-દર્શન કરીએ છીએ.’ એ તો સત્ય છે, તે તો અનંતચતુષ્ટયસહિત ગિરાજમાન છે જ તથા શાઓમાં પણ લખેલ છે જ, પરંતુ તમારે તો તેનો તમારા પોતાના જ્ઞાનમાં નિર્ણય કરવો હતો? અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ શું

છુથી), 'આગમ (પ્રમાણુથી) તથા ન્યાયરૂપ લૌકિક સ્વ-
વચનથી વિરોધ ન આવે તે જ સર્વજ્ઞવીતરાગ છે, કારણ કે-
તેને સર્વજ્ઞવીતરાગપણું પ્રત્યક્ષ તો લાસતું નથી, પ્રત્યક્ષ
તો કેવલીને જ લાસે છે તથા આગમમાં લખેલું હોવાથી
જ માની લેએ તો તેને (પાતાના) જ્ઞાનમાં તો એ વિષય
આવ્યો નથી માત્ર અન્યના વચનથી માની લીધું, ત્યાં
તેને વસ્તુનું યથાર્થજ્ઞાન તો ન થયું, કેવલ વચન શ્રવણ
થયું. એવા (માત્ર) આજ્ઞાપ્રધાનીને અષ્ટસહસ્રી આદિ
પ્રથોમાં અજ્ઞાની કહ્યો છે.

માટે પ્રયોજનભૂત જે વાતો આગમમાં કહી છે તેનો
પ્રત્યક્ષ-અનુમાનાદિથી પાતાના જ્ઞાનમાં નિશ્ચય કરી આગમ
ઉપર પ્રતીતિ લાવવા યોગ્ય છે. એ પ્રશ્નોત્તરોનું વિશેષ
વ્યાખ્યાન પ્રમાણુનિશ્ચયના કથનમાં લખીશું. અહીં અનુ-
માનદ્વારા અહુન્તના સ્વરૂપનો નિર્ણય થશે.

અનુમાન તો ત્યારે થાય કે જ્યારે સાધ્ય-સાધનની
રબ્યાસિરૂપ સત્ય ઉત્કૃષ્ટ પહેલાં થાય. હવે અહીં રબ્યાસિરૂપ,

૪ અનુમાનપ્રમાણુ=સાધનાત્ સાધ્ય વિજ્ઞાનમનુમાન=સાધન (હેતુ)
થી સાધ્ય (સિદ્ધ કરવા યોગ્ય વસ્તુ) નું જ્ઞાન થવું તેને અનુ-
માન પ્રમાણુ કહે છે

૧ આગમપ્રમાણુ=આપ્તના વચનાદિથી ઉત્પન્ન ચરેલા જ્ઞાનને
આગમ પ્રમાણુ કહે છે

૨ આસિ=એકના (સાધનના) હોવાથી જીમનુ (સાધ્યનું)

વિરુદ્ધ, રાનૈકાતિક અને અકિચિત્કર એ ચાર દૂષણ

હોવાપણ અને બીજનના ન હોવાથી એકનુ ન હોવાપણ એવા સબધને વ્યાપ્તિ કહે છે હા ત જ્યાં જ્યાં ધૂમાડો (સાધન) હોય ત્યાં ત્યાં અગ્નિ (સાધ્ય) હોય જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ધૂમાડો ન હોય એવા અગ્નિ અને ધૂમાડાના સબધને વામિ કહે છે ૩ અને તે સબધના યાનને તર્ક કહે છે

૪ અસિદ્ધ—જે સાધનના અભાવનો નિશ્ચય હોય અથવા તેના હાવામા સંદેહ હોય તેને અસિદ્ધ હેત્વાભાસ કહે છે જે સાધનના સાધ્ય સથે સર્વથા અવિનાભાવ ન હોય તેને અસિદ્ધ સાધન કહે છે હા ત અમુનો વિષય હોવાથી સબ્ધ અનિત્ય છે શબ્દ મુનો વિષય ન હોવાથી અમુનો વિષય એ સાધન ખર નથી

૧ વિરુદ્ધ—સાધ્યથી વિરુદ્ધ પદાર્થની સાથે જે સાધનની વ્યાપ્તિને હેત્વાભાસ કહે છે સત્ હોવાથી બધુય નાસવાન કે સાધ્ય નાસવાન તેનાથી વિરુદ્ધ જે નિત્ય તેની સાથે સત્ની વ્યાપ્તિ તેથી 'સત્ તે વિરુદ્ધ હેત્વાભાસ છે

૨ અનૈકાતિક—વિપક્ષ (સાધ્યના અભાવવાળું સ્થળ અનુ) માં જે મળી આવે તેને અનૈકાતિક હેત્વાભાસ કહે છે સાધન ત્યાં છતાં કોઈ ગ્યજે સાધ્ય દેખાય અને કોઈ સ્થળે સાધ્ય ન માય એવા સાધનને અનૈકાતિક હેત્વાભાસ કહે છે હા ત આ રૂઝમા ધૂમાડો છે કેમકે તેમા અગ્નિ છે અગ્નિ હોવા છતાં ધૂમાડો હોય છે અને કયાક નથી હોતો માટે અગ્નિને નૈકાતિક હેત્વાભાસ કહે છે

રહિત ૧ અન્યથાનુપપત્તિરૂપ સાધનનો પ્રથમ જ નિર્ણય કરવો ત્યાં તમે જે અર્હંતદેવને પૂજો છો-હુમેશાં દર્શન કરો છો તે માત્ર કુલણુદ્ધિથી જ કરો છો કે લૌકિકપદ્ધતિ વડે જ કરો છો કે તેમની પ્રતિમા બિગળે છે તેની આકૃતિ, નાનો મોટો આકાર વા વર્ણુ લેદ ઉપર જ તમારી દષ્ટિ રે? અથવા કાંઈ અર્હંતનું મૂળ સ્વરૂપ પણ જાણ્યું છે?

ત્યારે તે કહે છે કે-‘કુલપદ્ધતિમાં પણ તેનું જ નામ લેવાય છે, સામ્રમાં પણ સાંભળ્યું છે કે-અધારદોષ રહિત, ઈછતાલીસ ગુણો સહિત બિગળમાન, ધ્યાનમુદ્રાના ધારક, અનતચતુષ્ઠય સહિત, સમવશાન્ત્યાદિ લક્ષ્મીથી

૩ અર્થિચિત્ર=જે હેતુ સાધ્યની સિદ્ધિ કરવામા સમર્થ ન હોય તેને અર્થિચિત્ર હેત્વાભાસ કહે છે

૧ અન્યથાનુપપત્તિ=સાધ્ય વિના ન મળી આવે એવું, અવિનાભાની

૨ અગદોષ=(૧) જન્મ (૨) જગ (૩) તૃણ (૪) ક્રુધા (૫) વિમ્બય (૬) આર્ત (૭) ઝેર (૮) રોગ (૯) શોક (૧૦) મન (૧૧) મોહ (૧૨) ભય (૧૩) નિદ્રા (૧૪) ચિંતા (૧૫) સ્વે (૧૬) ગમ (૧૭) દ્વેષ (૧૮) મગ્ન્ય એ અધાર દોષ છે

૩ ૪૬ ગુણો=અતિશય=અમતકાર, કોઈ વિશેષ વાત

જન્મના ૧૦ અતિશય=(૧) મય મૂત્ર રહિત સ્ત્રીગ (૨) પગમેવો ન થવો (૩) સંદેહ લોલી (૪) વજ્રકપમનાગવ મહનન (૫) સમચતુસ મસ્થાન (૬) અદ્ભુતરૂપ (૭) અતિ સુગંધ (૮) ૧૦૦૮ વક્ષણ (૯) અતુન ૧૧ નિર્ભય પ્રિયવચન

વિભૂષિત, સ્વર્ગ-મોક્ષના દાતા તથા દુઃખવિખ્યાદિના હર્તા (અર્હત) છે. કત્યાદિ ગુણો શાસ્ત્રોપી સાંભળયા છે તથા સ્તોત્રાદિ પાઠો ભણીએ છીએ તેમાં પણ એજ વાર્તા કહી છે, તેથી અમે તેનું પૂજન કરીએ છીએ, દર્શન કરીએ છીએ. તેને અમે કહીએ છીએ કે—

કેવલજ્ઞાનના ૧૦ અતિશય=(૧) ઉન્મેષગદિત નેત્ર (૨) નખ અને વાળનું ન વધવું (૩) ભોજનનો અભાવ (૪) જલ ન થવું (૫) જાયા ન પડી (૬) મૌમુખ દેખાવું (૭) સો જ્ઞેજન સુધી સુભિક્ષ (૮) ઉપસર્ગ અથવા દુઃખ ન થવું (૯) આકાશ ગમન (૧૦) સમગ્ર વિશ્વમાં નિપુણતા

દેવકૃત ૧૪ અતિશય=(૧) ભગવાનની અર્ધભાગધી ખરડી (૨) છોવોમાં મિત્રતા (૩) બધી ઋતુના ફળકૃપ ફળવા (૪) પૃથ્વી દર્પણસમ થવી (૫) સુખદાયક પવન આવવો (૬) સુખપ્રદ વિદ્યા થવો (૭) પૃથ્વી કાકગ પત્થર વમરની થવી (૮) સુનર્ણુ કમલ સ્વચ્છ (૯) પૃથ્વી ધાન્ય પૂર્ણ થવી (૧૦) આકાશ નિર્મળ (૧૧) દિશાઓ નિર્મળ (૧૨) જ્યોત્ષ્ણ (૧૩) ધર્મચક્રનું ચાલવું (૧૪) સુગંધિત જળની વર્ષા

પ્રાતિહાર્ય ૮=વિશેષ મદિમાઓષક મિદ્ધ, અર્હતના સમવસરભૂમા આપ્રાતિહાર્ય હોય છે [૧] અગ્રોહર્ય [૨] સિંહાસન [૩] ત્રણ જત્ર [૪] ભાગ્યદાય [૫] દિવ્ય ધ્વનિ [૬] પુષ્પ રૂપિટ [૭] અમર ગોસક [૮] દુદુભિ વાગ્ય વાગવા

અનતચતુષ્ટય=[૧] અનતજ્ઞાન [૨] અનતદર્શન [૩] અનત સુખ [૪] અનતનીર્વ્યં એ ચાગને અનત ચતુષ્ટય કહે છે

તમે એ વાતો કહી તે તો બધી સત્ય છે પરંતુ તમને તો એ વાતોનું કુઝિતપૂર્વક જ્ઞાન, આસ્તિક્યતા વા રસરૂપ સેવકપણું થયું જાસતું નથી, કારણ કે-તમે કુલપદ્ધતિમાં તેના જ કહેવાઓ છે તે તો સાચું થયું તમે જૈની કહેવાઓ છે તેના તો આજ અર્થ છે કે-જેને જિનદેવનું જ સેવકપણું હોય તે જૈની, જેમ પતિવ્રતા સ્ત્રી સુખ દુઃખાદિ સર્વ અવસ્થામાં પોતાના પતિના નામની જ કહેવાય છે અને પુત્ર છે તે સુખ દુઃખાદિ સર્વ અવસ્થામાં પોતાનો જે જાતિનો પિતા છે તેજ જાતિનો કહેવાય છે તેમ તમને તો 'જિનદેવ જ મારા સ્વામી છે' એવો તેના આસ્તિક્યભાવ પણ સાચો જાસતો નથી; કારણ કે-સર્વ મતવાળા પોત-પોતાના ઈશ્વરના સેવક થઈ પ્રવર્તે છે પરંતુ તમારામાં તો એ પણ નથી તે તમે શાંતદષ્ટિપૂર્વક વિચારી જુઓ વળી (તમે કહ્યું કે-) 'માત્રમાં સાંભળ્યું છે. ' પણ અમે પૂછીએ છીએ કે-શાત્રમાં તો લખ્યું જ છે પરંતુ તમને ક્યાં જાણ્યું છે કે-‘દેવ, અદ્યારદોષ સંહિત છે?’ અહીં કેઈ તર્ક કરે કે-સ્વેતામ્બરાદિક તો કુઝિતપૂર્વક ઉત્તર આપવાને સમર્થ છે અથવા દોષ સંહિત છે તો તેને (દેવને) કૂલમાળા પહેરાવવી વા ગન્ધપૂર્ણિમાના ઉત્સવ કરવા ઠંડ્યાદિ દોષનાં કાર્યો બનાવો છો ! તથા એ અદ્યાર દોષોમાં કેટલા દોષો પુરગદ્યામિત છે, કેટલા દોષો અગદ્યામિત છે તથા કેટલા દોષો અગદ્યામિત છે એનો નિશ્ચય ક્યો હોત વા અદ્યારદોષ સંહિતપણું થતાં જ દેવપણું આવે છે એવો નિશ્ચય

કર્ષી હોત વા આમના અકારદોષ કેવીરીતે ગયા છે તેના યુક્તિપૂર્વક નિશ્ચય કર્યો હોત અને ત્યાર પછી દોષસહિતમાં કેવપણું નહિ માનતાં આમાં જ (કેવપણું) માનતા હોત ત્યારે તો ‘અકાર દોષસહિત અહુત છે’ એવાં વાક્યો બોલનાં તમારાં માથાં હોય.

વળી તમે કહ્યું કે-‘છતાક્ષીસગુણ બિરાજમાન છે’ પણ તે બવાય અહુતોમાં તો છે જ નહિ, તમે કંઈ નિર્ણય પણ કર્યો છે કે એમ કહે જ નહોતો હો? ત્યાં છતાક્ષીમ ગુણ તો આ છે-જન્મના દશ અતિરાય, કેવલજ્ઞાનના દશ અતિરાય, કેવદૃત ચૌક અતિરાય, આઠ પ્રાતિહાસ્ય અને ચાર અનંતચતુષ્ઠય. પણ અહુતદેવ તો સાત પ્રકારના છે- ૧ પચકલ્યાણકયુક્ત તીર્થંકર, ૨ પચ કલ્યાણકયુક્ત તીર્થંકર, ૩ પચ કલ્યાણકયુક્ત તીર્થંકર, સાતિરાય કેવલી, સામાન્ય-કેવલી, ઉપસર્ગકેવલી તથા અતદૃતકેવલી. હવે એ સર્વને વિષે છતાક્ષીસ ગુણ કેવીરીતે સંભવે? એ તો કેવલ એક પચકલ્યાણકયુક્ત તીર્થંકરમાં જ એ બધા હોય છે. એ સાત પ્રકારના અહુતોનું સ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે:-

૧ જે પૂર્વભવમાં તીર્થંકરપ્રકૃતિ ખાંધી તીર્થંકર થાય

૧ પચકલ્યાણ=૧] ગર્ભ [૨] જન્મ [૩] તપ [૪] ધ્યાન [૫] નિર્ભય આ પાંચ ભાગવિક પ્રસંગો ઉપર તીર્થંકરની વિશેષ ભક્તિ ઇલાદિ દેવો કરે છે આ દરેક ભાગવિક કલ્યાણકારક પ્રસંગને કલ્યાણક કહે છે

છે તેમને તો નિયમથી ગણી, જન્મ, તપ, જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ પાંચે કલ્યાણક થાય છે, તેમને તો છેતાલીસ ગુણો હોવા સંભવે છે.

૨ જે આ મનુષ્યપર્યાયના જ ભવમાં શુદ્ધસ્થાવસ્થામાં જ તીર્થંકરપ્રકૃતિ પાંધે છે તેમને તપ, જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ ત્રણ કલ્યાણક જ થાય છે એટલે તેમને જન્મકલ્યાણકના ૬૨ અતિશય હોતા નથી માત્ર છત્રીસ ગુણો જ હોય છે.

૩ જે આ મનુષ્યપર્યાયમાં જ મુનિંદ્રીકા લીધા પછી તીર્થંકરપ્રકૃતિ પાંધે છે તેમને જ્ઞાન અને નિર્વાણ એ એ જ કલ્યાણક થાય છે એટલે તેમને પણ જન્મના ૬૨ અતિશય વિના, છત્રીસ ગુણો હોય છે.

૪ જેમને તીર્થંકરપ્રકૃતિનો ઉદય નથી હોતો પણ જે ગંધર્વકૃદીઆદિ સહિત હોય છે તેને સાતિશયકેવલી કહીએ છીએ.

૫ જેમને કેવલજ્ઞાન તો ઉત્પન્ન થયું હોય પણ ગંધર્વકૃદીઆદિ ન હોય તેને સામાન્યકેવલી કહીએ છીએ.

૬ જે કેવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થતાં જ લઘુઅંતર્મુદ્તકાળમાં નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરી લે છે તેને અંતકૃતકેવલી કહીએ છીએ. તથા—

૭ જેમને ઉપસર્ગઅવસ્થામાં જ કેવલજ્ઞાન થયું હોય તેમને ઉપસર્ગકેવલી કહીએ છીએ.

હવે અતિશયકેવલીને જન્મના અતિશય તો હોતા નથી માત્ર આઠ પ્રાતિહાર્ય, ચૌદ દેવકૃતઅતિશય, દશ કેવલજ્ઞાનના અતિશય તથા ચાર અનંત ચતુષ્ટય હોય છે. સામાન્યકેવલી, ઉપસર્ગકેવલી, અને અંતકૃતકેવલીને પણ જન્માદિકના અતિશય સંભવતા નથી મારે નિર્જીવ 'કર્તા' વિના જ 'છતાલીસ ગુણસંયુક્ત અર્હંતદેવ છે' એ પ્રમાણે કહેવું (ઠીક) સંભવતું નથી, કારણ છતાલીસ ગુણ તો પચ્ચદ્યાણુકસંહિત તીર્થંકર હોય તેમને જ હોય છે.

વળી ધ્યાનમુદ્રા જોઈને પૂછે છે તો તેમાં આઠલી વાત પણ અન્ય જાણવી જોઈએ કે-ધ્યાનમુદ્રા આવી પૂજ્ય કેમ છે? વા ધ્યાનમુદ્રા આવી જ છે, વા આવી ધ્યાનમુદ્રા જ શુદ્ધ વા શુભ ચિત્તવનો આધાર છે, વા આવી સાચી 'ધ્યાનમુદ્રા' આમને જ સંભવે છે-અન્યને સંભવતી નથી તથા આવી ધ્યાનમુદ્રાને હું શા મારે પૂજું છું? એ પ્રશ્ન-જન વિચારવું જોઈએ. એ પ્રમાણે યુક્તિપૂર્વક નિશ્ચય કરી જે પૂજે છે દર્શન કરે છે તેને જ સાચા પ્રયોજનની સિદ્ધિ થાય છે.

વળી તમે કહ્યું કે- 'અનંતચતુષ્ટય બિરાજમાન છે તેથી તેને પૂજીએ હીએ-દર્શન દસીએ હીએ.' એ તો સત્ય છે, તે તો અનંતચતુષ્ટયસંહિત બિરાજમાન છે જ તથા શાઓમાં પણ લખેલું ■ જ, પરંતુ તમારે તો તેનો તમારા પોતાના જ્ઞાનમાં નિર્જીવ કરવો હતો? અનંતચતુષ્ટયનું સ્વરૂપ શું

છે ? તથા તેને વિષે પૂજ્યપણું કેવીરીતે આવે છે અને તેમને વિષે કેવીરીતે પ્રાપ્ત થાય છે ? વા અને તત્ત્વતુષ્ટ્ય-સંહિતને અમે શા સારૂ પૂછએ છીએ ? એવો પણ તમે કહી નિશ્ચય કર્યો છે ? કે માત્ર લોકિકપદ્ધતિથી જ એ વચનો કહીને પૂએ છો ? તે તમે સારી રીતે વિચાર કરી જુઓ કે-તેનું તમને કાંઈ જ્ઞાન થયું છે કે નહિ ?

જણી તમે કહ્યું કે- 'સમવસરજ્ઞાદિ લક્ષ્મીસંયુક્ત છે' પણ ત્યાં પ્રથમ તો સમવસરજ્ઞાદિ લક્ષ્મી તેમને (પ્રાપ્ત) થઈ છે કે નહિ, એવું પ્રમાણ જોડે તથા 'સમવસરજ્ઞામાં શું રચના છે તે વિશેષ જાણવું જોઈએ વા તે રચના, પીત-સાગરવતી નિમ્નમાં હદે શા માટે બનાવી ? એ રચનાથી સસાર કેવીરીતે પોષી ગણાય ? સમવસરજ્ઞાલક્ષ્મીથી તેમ નામાં પૂજ્યપણું કેવીરીતે આવ્યું ? તથા સમવસરજ્ઞાદિ-લક્ષ્મી સંહિત જાણી અમે તેમને શા માટે પૂછએ છીએ ? એનો નિશ્ચય કરી પૂજવા યોગ્ય છે

જણી અર્ચ-ઓક્ષના દાતાર જાણી પૂતલિક કરો છો પણ એ સ્વર્ગ-ઓક્ષના દાતાર કેવીરીતે છે ? જેમ કોઈ દાતાર માને કાંઈ વસ્તુ આપે છે વા જેમ કોઈને ધનાદિક પેદા કરવાની સલાહ આપે છે અને તે પોતે તે કાર્યરૂપ પ્રવર્તે ત્યારે તો તેને ધનાદિકની પ્રાપ્તિ થાય અને ત્યારે જ તે તેમનો ઉપાર માનીને કહે કે-આ વન આપે જ મને આપ્યું;

૧ સમવસર જ્ઞાનેવજ્ઞાનીની ધર્મજ્ઞા

બીજી એક પ્રકાર આ છે કે-તો જીવ તો અયથાકાર્ય-
રૂપ છે જેમકે-મિથ્યાત્વ, અલક્ષ્ય અને અન્યાયાદિ કાર્યોમાં
પ્રવર્તે અને તે મંદિરાદિમાં આવે તથા ગૃહમાં પૂજા, જાપ,
નમસ્કારાદિ લૌકિકપદ્ધતિરૂપ કાર્યો કરે તેને જ સ્વર્ગ-મો-
ક્ષની પ્રાપ્તિ કરી દે છે ?

વળી એક વિવક્ષા આ છે કે-આ જીવ તો અજ્ઞાની છે
પણ તેનાં (જિનદેવનાં) વચનોથી સ્વર્ગ-મોક્ષનો માર્ગ
પ્રગટ થયો તેને જાણી લાભ્યજીવને તે માર્ગ મદ્દલ કરતાં
સ્વર્ગ-મોક્ષની પ્રાપ્તિ થઈ તેથી તેમને મોક્ષમાર્ગના દર્શાવ-
વાવાળા ઉપકારી જાણી સ્વર્ગ-મોક્ષના દાતા કહીએ છીએ

ત્યાં તમે નયવિવક્ષા સમજી તેમને માર્ગોપદેશક જાણી
પછી “તેમના કહેલા સાચા મોક્ષમાર્ગને લે મદ્દલ કરશે
તેને સ્વર્ગ મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે,” એવું જાણી ઉપદેશકના
ઉપકાર સ્મરણ કરી, તેને સ્વર્ગ-મોક્ષના દાતા કહેા તો
તો તમારું કહેવું સત્ય જ છે પણ તેમને જ સ્વર્ગ-મો-
ક્ષના દાતા જાણી પોતે નિશ્ચિત થઈ સ્વલ્પથી બની લે
પ્રવર્તે ■ તેને શ્રીગોમદસારજીમાં ‘વિનયમિથ્યાદષ્ટિ કહ્યો છે.

વળી તમે કહેા છા કે-‘અમે તો લગવાનને મુખસ્વરૂપ
નિર્ણય કર્યા છે ’ પણ તમે તો મુખનું સ્વરૂપ ભોગસા

---

૧ વિનયમિથ્યાદષ્ટિ=સમ્યગ્દષ્ટિ અને મિથ્યાદષ્ટિ દેવ ગુરુ તથા તેના
કહેલા શાસ્ત્રોમા સમાનજુદિ રાખવાવાળાને વિનય મિથ્યાદષ્ટિ કહે છે

મધીનું મળવું, નીરોગતા અને ધનાદિકની પ્રાપ્તિ થવી એને માનો છે પણ એ સુખ તો ભોજનાદિક, સ્ત્રીઆદિક, અન્ય કુદેવાદિક, રાજ્યાદિક તથા ઔષધિઆદિકથી જ થાય છે પરંતુ વિચાર કરતાં આકુળતા નહિ મટવાથી એ દુઃખ જ છે પણ જે સમ્યક્જ્ઞાનપૂર્વક નિરાકુળતાજન્ય સુખ તેમનાથી થાય છે તે તમને પ્રતિષ્ઠાસિત થયું નથી વા તમને તેની ઇચ્છા નથી.

તમે એ દેવની પાસે કેવું સુખ ઇચ્છા છે કે જેથી તેને કર્તા માની પૂજો છે ? એને તમે સુખ માનો છે તે લૌકિક-સુખ તો તેમનાં દર્શન કરવાથી-સેવક થવાથી તથા વચનો માંભળવાથી થોડુ થાયું તો અવશ્ય પ્રાપ્ત થશે જ. મારે તમારે સુખનો વા જે સુખના તેઓ દાતાર છે તેનો નિર્ણય કરી પૂજવા યોગ્ય છે.

જેઓ તેમના કહેલા માર્ગને પૂર્ણ પ્રકારથી ગ્રહણ કરે છે તે તો સાક્ષાત મોક્ષને પ્રાપ્ત થાય છે તથા જેઓ એક-દેશથી એ સાચામાર્ગને ગ્રહણ કરે છે તેમને પુણ્યખંડ થવાથી એ પુણ્યોદયથી સ્વર્ગને પામે છે.

એ પ્રમાણે જિનદેવ, નિઃશ્રેયસ (મોક્ષ) વા અશ્વમુદય-રૂપ (સ્વર્ગાદિરૂપ) સુખને આપવાવાળા છે. વળી તમે દુઃખના હર્તા વા વિધનના નાશક બાણી જિનદેવને પૂજો છે પણ તમે દુઃખ વા વિધનનું સ્વરૂપ કેવું માનો છો તે કહો ! જે તમે અનિષ્ટસામગ્રીને દુઃખનું કારણ માન્યું છે

તો એવો નિયમ બનાવો કે- આ સામગ્રી મુખનું કારણ છે તથા આ સામગ્રી દુઃખનું કારણ છે, ' કે એથી અમે સામગ્રીને જ આધીન મુખ-દુઃખ મળીએ. પણ વિચાર કરતાં તો એવો નિયમ સર્વથા ભારતી નહિ; કારણ કે-

જે સામગ્રી કોઈ કાગળમાં, કોઈ લવને, કોઈ કૌતુકમાં, કોઈ અવસ્થામાં હોય તે જ સામગ્રી અન્ય કાગળ-કાગળમાં અનિષ્ટ લાગતી એવામાં આવે છે, તેથી બાહ્યસામગ્રીને આધીન મુખ દુઃખ મળતું એ જામ છે. જેમ કોઈ પુણ્ય-વાનને અનેક હૃદયમામગ્રી મળી છે છતાં મૂળ દુઃખ હજી નથી, એ એ સામગ્રી મળતાં દુઃખ રૂર થઈ ગયું હોય તો તે અન્ય સામગ્રી શા માટે અંગીકાર કરે છે? માટે તમે દુઃખનું સ્વરૂપ અસત્ય માની રાખ્યું છે. સત્યસ્વરૂપ આ પ્રમાણે છે:-

અજ્ઞાનથી હિંપત્ર થવાવાળી હૃદય જ નિઃશ્વસથી દુઃખ છે, તે તમને દર્શાવીએ છીએ. આ સસારી હવ અના-દિધી આહર્મના ઉદયથી હિંપત્ર થએલી જે અવસ્થા તે રૂપ પરિભ્રમે છે. ત્યાં ભિન્ન પરદ્રવ્ય, સંભોગરૂપ પરદ્રવ્ય, વિભાવ પરિભ્રમ તથા સ્વેચ્છા-જુનના જ્ઞાનના પરરૂપ (જ પ્રકારના) ભાવપર્યાયના ધર્મ તેની સાથે અહંકાર-મમકાર-રૂપ કલ્પના કરી પરદ્રવ્યોને મિથ્યા હૃદ-અનિષ્ટરૂપ કલ્પી જોડ-સંગ-દ્વેષને વશીભૂત થઈ કોઈ પરદ્રવ્યને તો પોતારૂપ માની લે છે. (તથા કોઈ પરદ્રવ્યને પરરૂપ માની લે છે).

જેને હૃદય માની લે છે તેને બ્રહ્મ કરવા ઈચ્છે છે તથા
જેને પરમ-અનિષ્ટ માની લે છે તેને દૂર કરવા ઈચ્છે છે,
એ પ્રમાણે આ જીવને અનાદિકાલથી એક હૃદય રોગ
અંતરંગમાં રાક્ષસરૂપ ઉત્પન્ન થયો છે, તેના ચાર ભેદ છે.
૧ મોહઈચ્છા, ૨ ક્રયાઈચ્છા, ૩ ભોગઈચ્છા, ૪ રોગાભાવ-
ઈચ્છા. ત્યાં એ ચારેમાંથી પ્રવૃત્તિ તો એક કાલમાં એકની
જ થાય છે, કોઈ સમયે કોઈ ઈચ્છાની તથા કોઈ સમયે કોઈ
ઈચ્છાની થયા જ કરે છે.

ત્યાં મૂળ તો મિથ્યાત્વરૂપ મોહભાવ એક સાચાજીની
બિના સર્વ સંસારી જીવોને હોય છે, એ પ્રવૃત્તિરૂપ ચાર
પ્રકારની ઈચ્છાનું કાર્ય આ પ્રમાણે થાય છે:—

પ્રથમ મોહઈચ્છાનું કાર્ય આ પ્રકારથી છે—પોતે તો કર્મ-
જનિત પર્યાયરૂપ બન્યો રહે, તેમાં જ અહંકાર લાવતો રહે
કે—હું મનુષ્ય છું, તિર્થંચ છું આદિ, એ પ્રમાણે જેવી જેવી
પર્યાય થાય તે તે રૂપ જ પોતે થયો પ્રવર્તે છે, તથા જે
પર્યાયમાં પોતે ઉત્પન્ન થાય છે તે સંબંધી સયોગરૂપ વા
સિત્તરૂપ પરદ્રવ્ય જે હસ્તાદિ અંગરૂપ વા ધન કુટુંબ મં-
દિર ગામ આદિને પોતાનાં માની તેને ઉત્પન્ન કરવા માટે
વા સંબંધ કાયમ બન્યો રાખવા માટે ઉપાય કરવા ઈચ્છે છે
તથા એ સંબંધ થઈ જતાં સુખી થઈ મગ્ન થવું વા તેના
વિયોગમાં દુઃખી થવું—શોક કરવો અથવા એવો વિચાર
આવે કે મારે કોઈ આગળ પાછળ નથી, હત્યાદિરૂપ આ-

કૃતતા થવી તેનું નામ મોહકૃત્તિ છે.

વળી કોઈ પરદ્રવ્યને અનિષ્ટ માની તેને અન્યથા પરિ-
જુમાવવાની, તેને બગાડવાની તથા તેની સત્તાને નાશ
કરવાની કૃત્તિ તે ક્રોધ છે. કોઈ પરદ્રવ્યનું ઉચ્ચપણું અણ-
ગમતું લાગે વા પોતાનું ઉચ્ચપણું પ્રગટ થવા માટે પર-
દ્રવ્યની સાથે દ્વેષ કરીને તેને અન્યથા પરિજુમાવવાની
કૃત્તિ થાય તેનું નામ માન છે. કોઈ પરદ્રવ્યને કૃત્તિ માનીને
તેને ઉત્પન્ન કરવા અર્થે, સંબંધ બંધી રાખવા અર્થે વા
વિખન દૂર કરવા અર્થે જે હક્કપટક્ષપ ગુપ્ત કાર્ય કરવાની
કૃત્તિ થવી તેને માયા કહે છે તથા અન્ય કોઈ પરદ્રવ્યને
કૃત્તિ કદપી તેનાથી સંબંધ મેળવવાની વા તેના સંબંધ
રાખવાની કૃત્તિ થવી તે લોભ છે. એ ચારે પ્રકારની પ્ર-
વૃત્તિનું નામ કથાયકૃત્તિ છે.

પાંચકૃત્તિયોને જુદાજુદા લાગવાવાળાં જે પરદ્રવ્યો, તેને
રતિરૂપ ભોગવવાની કૃત્તિ થવી તેનું નામ ભોગકૃત્તિ
છે. તથા—

ભૂખ તરસ, શીત-ઉષ્ણ આદિ વા કામવિકારઆદિને
મગાડવા માટે અન્ય પરદ્રવ્યોના સંબંધની કૃત્તિ થવી તેનું
નામ રોગાભાવકૃત્તિ છે.

એ પ્રમાણે ચાર પ્રકારની કૃત્તિ છે, તેમાં (એક કાળમાં)
કોઈ એક જ કૃત્તિની પ્રબળતા રહે છે અને બાકીની ત્રણ

દેવગાઓની ગૌણતા રહે છે. જેમ-મોહ દેવગા પ્રબલ થાય
તો પુત્રાદિકના માટે પોતે પરદેશ જાય, ત્યાં ભૂખ તરસ
અને ટાક-તાપ આદિનું દુખ સહન કરે, પોતે ભૂખ્યા રહે,
પોતાનું માન મન ગુમાવીને પણ કાર્ય કરે છે, પોતાનાં
અપમાનાદિક કરાવે છે, છલ આદિ કરે છે તથા ધનઆદિ
ખર્ચ કરે છે, એ પ્રમાણે મોહદેવગા પ્રબલ ગહેતાં કપાય-
દેવગા ગૌણ રહે છે.

પોતાના હિંમ્સાનું ભોજન, વસ્ત્રાદિક પુત્રાદિક કુટુંબી-
ઓને સારાં સારાં લાવીને આપે છે, પોતાને સૂકો-વાસી
ખોરાક મળે તોપણ ખુશ રહે છે તથા જે તે પ્રકારથી પો
તાના ભાગને પણ જખરજસ્તીથી આપીને તેમને ખુશ
રાખવા ઠંછે છે, એ પ્રમાણે ભોગદેવગાની પણ ગૌણતા
રહે છે.

વળી પોતાના શરીરમાં રોગાદિ કષ્ટ આવતાં પણ
પુત્રાદિકના માટે પરદેશ જાય છે ત્યાં ભૂખ-તરસ ટાક તાપ
આદિની અનેક બાવાઓ મહન કરે છે, પોતે ભૂખ્યા રહીને
પણ તેમને ભોજનાદિક ખવડાવે છે, પોતે શીતકાલમાં પણ
હીનાં-ખરડાએલામાં ગયન કરીને પણ તેમને મુકા અને
કોમલ વિસ્ત્રામાં (પથારીમાં) સુવાડે છે, એ પ્રમાણે રો-
ગાભાવદેવગા ગૌણ ગહે છે. એ પ્રમાણે મોહદેવગાની પ્રબ-
લતા થાય છે

કપાયદેવગાની

ઘટાં પિતાઆદિ મુજનેને

કરના હ-છે ॥ તથા ભોગધ્વજની પ્રાપ્તિ માટે ધનાદિક પણ ખર્ચ છે, એ પ્રમાણે ભોગધ્વજ પ્રબલ થતા કપાયધ્વજ ગૌણ થઈ જાય ॥

સાર ખાવુ, પહેરવુ, સુઘવુ, દેખવુ અને સાલગવુ આદિ કાર્ય થતા રોગાદિક થવા, ભૂખ તરસ આદિ કાર્યો પ્રત્યક્ષ ઉત્પન્ન થતા જાણના છતાં પણ તે વિષયસામગ્રીથી અરથિ થતી નથી, જેમકે સ્પર્શન ઇન્દ્રિયની પ્રબલ ધ્વજના વશ થઈ હાથી ખાડામાં પડે છે, રસના ઇન્દ્રિયના વશ થઈ માહલી કાઠામાં ભરાઈ મરે છે, પ્રાણ ઇન્દ્રિયના વશ થઈ ભમરો કમળમાં શુભ્રન ગુમાવે છે, કર્ણ ઇન્દ્રિયના વશ થઈ મૃગ શિકારીની ગાળીથી મરે છે તથા નેત્ર ઇન્દ્રિયના વશ થઈ પતંગ હીપકમાં પ્રાણ હોમે છે એ પ્રમાણે ભોગધ્વજ પ્રબલ થતા રોગાભાવધ્વજ ગૌણ થઈ જાય છે

વળી જ્યારે રોગાભાવધ્વજ પ્રબલ થાય છે ત્યારે કુટુંબાદિકને છાડી દે છે, મંદિર મકાન, પુત્રઆદિને પણ વેચી દે છે, જ્યારે રોગનો તીવ્રતા થતાં મોહ ઉત્પન્ન થનાથી કુટુંબાદિ સખ ધીઓમાંથી પણ મોહનો સખ થઈ છૂટી જાય ॥ તથા અન્યથા પરિણમે છે એ પ્રમાણે રોગાભાવધ્વજ પ્રબલ થતા મોહધ્વજ ગૌણ થઈ જાય ॥ તથા—

કોઈ ખૂશ કંહો અને અપમાનાદિક કરે છેતા પણ અનેક છવપાખડ કરીને ના લનતુ ખર્ચ કરીને પણ પોતાના રોગને મટાડવા હ-છે છે, એ પ્રમાણે રોગાભાવધ્વજ પ્રબલ થતા

કપાયક્રમ્હા ગૌણ થઈ જાય છે.

વળી લૂખ લાગે, તરસ લાગે, શીતના લાગે, ગરમી લાગે તથા ખીડા ઈત્યાદિ રોગ ઉત્પન્ન થઈ જાય ત્યારે સારી-નરસી, મીઠી ખારી અને ખાધ અખાધનો પણ વિચાર કરતો નથી, ખૂરી અખાધવસ્તુને લક્ષણ કરીને પણ તેમ મહાડવા ઈચ્છે છે, જેમ-પત્યર વા વાડના કંઠા વગેરે ખાતે પણ લૂખ મહાડવા ઈચ્છે છે, એ પ્રમાણે રોગાભાવજ્ઞા થઈ સોગમ્હા ગૌણ થઈ જાય છે.

એવીરીતે એક કાલમાં એક ઈન્દ્રિયાની મુખ્યતા રહે છે અને અન્ય ઈન્દ્રિયાની ગૌણતા થઈ જાય છે, પરંતુ મુખ્યતા તો ઈન્દ્રિયા નામનો રોગ સદાય કાયમ રહે છે.

જેને નવીન નવીન વિષયોની ક્રમ્હા છે તેને દુઃખ, સ્વભાવથી જ થાય છે, ને દુઃખ મટી ગઈ હોય તો તે નવીન વિષયો અર્થે વ્યાપાર શા સારુ છે? એજ વાત શ્રીપ્રવચનસારમાં કહી છે કે:—

જેસિં વિસયેસુ રદી તેસિં દુઃખલે વિપાળ કમ્પાવં ।

જદ્ તં નદિ સન્માવં વાવારો નનિય વિદિત્યં ॥ ૬૪ ॥

(શ્રી પ્રવચનસાર-અધિ-૧)

અર્થ:-જે સ્થાને દુઃખવિષયોમાં રહે છે તેમને કમ્પાવં વ્યાપારિક જ નથી, માત્ર કે જે તેમને નવિક દુઃખ તો તેમને વિપાળ વ્યાપાર જ ન હોય.

અર્થ-જેમ ગેઝીને એઃ ઔપચિ આપથી આરામ થઈ જાય તો તે બીજી ઔપચિ મેનન શા માટે કરે ? તેજ પ્રમાણે એઃ વિષયસામગ્રી પ્રાપ્ત થતા જ દુઃખ મળી જાય તો તે બીજી વિષયસામગ્રી શા માટે હન્ધે ? કારણ કે-હજી તો રોગ છે અને એ હજી મગડવાનો હવાજ વિષયસામગ્રી છે, હવે એક પ્રકારની વિષયસામગ્રીની પ્રાપ્તિથી એક પ્રકારની હજી દુઃખ છે પરંતુ તુજી હજીનામનો રોગ તો અતરંગભાષી મરતો જ નથી તેથી બીજી અન્ય પ્રકારની હજી વળી ઉપજ આવે છે એ પ્રમાણે સામગ્રી મળતા મળતા આયુષ્ય પૂર્ણ થઈ જાય છે અને હજી તો બરાબર ત્યામુધી મપમ જ લાગી રહે છે ત્યામ પડી બીજી પર્યાય પામે છે ત્યારે તે પર્યાય સખધી ત્યાના કાર્યોની નવીન હજી ઉત્પન્ન થાય છે એ પ્રમાણે સસારમા દુઃખી થયો થકો ભ્રમલ કહે છે

વળી અનિદ્રસામગ્રીના સંયોગના કારણે તથા ઈદ્ર સામગ્રીના વિયોગના કારણે વિખ મારો છે પણ તમે કાઈ (એનો) વિચાર સન્મુખ થ ને ક્યો છે ? જો એજ વિષ્ણુ હોય તો મુનિઆદિ ત્યાગીતપરુષી તો એ કાર્યોને અર્જીમર કરે છે, મારે વિષ્ણુ મૂગ કાન્હુ અજ્ઞાન રાગાદિ જ છે, એ પ્રમાણે દુઃખ વા વિષ્ણુ સ્વરૂપ જાણુ તથા તેનો હવાજ સમ્યક્દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર છે તેના સ્વરૂપનો ઉપદેશ આપી પ્રવૃત્તિ કરાવવાનાગા શ્રીઅહ્મતદેવાધિદેવ છે એ પ્રમાણે દુઃખ વા નિમ્નના હુર્તા જાણી તેમને પૂજવા

યોગ્ય છે. પણ કદાચિત્ તમે તેમને વિષયસુખનાં કર્તા તથા
 ગેગાદિક વિપ્રના હર્તા જાણી પૂજ્યો તો એ કાર્યો 'સા-
 પૂર્યોપાર્જિત કર્મે'નિ આધીન છે તેથી તમને જિનદેવને પૂજવા
 છતાં પણ એ લૌકિક દુઃખ વિપ્ર આદિ અજ્ઞાતાના ઉદયથી
 તો થાય છે, હવે એવી હાલતમાં તમને જિનદેવની આસ્તિ-
 ક્યતા ક્યા પ્રયોજનના આશ્રયે દ્કશે તે બતાવો ? માટે
 સર્વથી પહેલાં દુઃખ વા વિપ્રનું સ્વરૂપ નિશ્ચય કરી પછી
 એ પ્રયોજનના અર્થે પૂજવા યોગ્ય છે, એમ તમે ગાત્ર
 અનુસાર ગુણનું વર્ણન કરો છો પરંતુ તમને ગુણોનું વા
 ગુણધારક ગુણીનું સાચું સ્વરૂપ જ્ઞાનમાં તો નિશ્ચય થયું
 નથી માટે પહેલાં તેનું સ્વરૂપ નિશ્ચય કરી સેવક બનવું
 યોગ્ય છે.

પ્રશ્ન-અહીં તદેવનું સાચું સ્વરૂપ શું છે તે કહો ?

ઉત્તર-નિશ્ચયરૂપ અંતરંગલક્ષણે તો કેવલજ્ઞાન-વીતરા-
 ગતાદિપણું છે તથા બાહ્યલક્ષણે સ્વયં છવાદિપદાર્થોનું
 સાચું મૂળ વક્તાપણું છે એ કેવલજ્ઞાન-વીતરાગપણાનું આ
 સામર્થ્ય છે. વળી સાચું મૂળ વક્તાપણું છે તે કેવલજ્ઞાન-
 વીતરાગપણાનું સામર્થ્ય છે તથા સાચા મૂળ વક્તાપણાનું
 યુક્તિથી પ્રત્યક્ષથી અને વચનના અવિરુદ્ધપણાથી સમર્થન
 થાય છે, માટે જેને તેમના વચનમાં યુક્તિથી, પ્રત્યક્ષથી
 અવિરુદ્ધપણું સાચું ભાસ્યું છે તેને જ તેમનું કેવલજ્ઞાન-
 પણું તથા વીતરાગપણું નિર્દિષ્ટ ભાસ્યું છે એમ જાણવું.

ત્યાં અહીં સંયોગરૂપ-કાર્યરૂપ સાધન જે સત્યવચન
તેનાથી સર્વગ્નતા સ્વરૂપનિશ્ચય થયો છે તથા દ્રવ્યરૂપ અ-
હિંસાદેવનું સ્વરૂપ પરમ ઔદારિક શરીરને ધારનાર, અદાર-
દોષાધી રહિત, દીગંબર, આભરણાદિ રહિત અને ગાંત-
મુદ્રાના ખારક, ઈત્યાદિરૂપ છે.

ઇતિ સત્તાસ્વરૂપ.

સર્વજ્ઞ સત્તાસ્વરૂપ

હવે શ્રીઅહુન્તદેવનો નિશ્ચય, પાતાના જ્ઞાનમાં થવાનો ઉપાય લખીએ છીએ:-આ જીવ અનાદિથી મિથ્યાદર્શન-અજ્ઞાન-કુચારિત્રભાવથી પ્રવર્તતો થકો ચતુર્ગતિરૂપ સંસારમાં પરિભ્રમણ કરે છે, ત્યાં કર્મના ઉદયથી ઉત્પન્ન થયેલી જે અસમાનગતિવ્યવસ્થામાં અહુબુદ્ધિ ધારી દુર્ભક્ત બની વિષય-કાયાઆદિ કાર્યરૂપ પ્રવર્તે છે. તેમાં અનાદિથી થયેલા કાલ તો રનિત્યનિગોદમાં જ વ્યતીત થયો વા પૃથ્વી-આદિ પર્યાયમાં વા હતરનિગોદમાં વ્યતીત થયો એ નિત્ય-નિગોદમાંથી નીકળ્યા પછી પાંચ સ્થાવરમાં રહે છે.

૧ અસમાનગતિવ્યવસ્થા=મિલ નતિવાજા ક્રમે મળે છે એકરૂપ સંયોગ બને છે તેને અસમાનગતિવ્યવસ્થા કહે છે. દા. ત. જીવ અને પ્રજાનો મળીને મનુષ્યદેવાદિ અવસ્થામાં વ્યવહાર થાય છે તે.

૨ નિગોદ=જે શરીરમાં અનંતાનંત જીવો એમાં રહે છે, જન્મે છે અને મરે છે તે શરીરને સાધારણ કહે છે એને નિગોદ કહે છે. સાધારણ વસ્તુતિથાય કહે છે.

૩ સ્થાવર=(૧) પૃથ્વીકાય (૨) અપકાય (૩) વેદિકા (૪) વૃક્ષકાય (૫) વનસ્પતિકાય એ પાંચ સ્થાવરના ભેદ છે.

વાનો કાલ અસંખ્યાત કલ્પકાલ પ્રમાણ છે ત્યાં તો એક
સ્પર્શનિઘ્નદ્રિયનું જ કિંચિત્ જ્ઞાન હોય છે, હવે એ પર્યા-
યોમાં જે દુઃખ આ જીવ ભોગવે છે તેને તો જે ભોગવ-
વાવાળો જીવ છે તેજ જાણે છે વા કેવલીભગવાન જાણે
છે. કોઈ પ્રકારથી કર્મના સ્થોપરામ કરી વા. પ્રસન્નાદિ
પ્રકૃતિના ઉદયથી બેઠ્ઠદ્રિય, ત્રણ્ઠદ્રિય, ચાર્ઠદ્રિય, અસંજી-
પચ્ચેદ્રિય તથા સ્પર્શપર્યાયક પર્યાયોમાં ઉત્પન્ન થાય છે
ત્યાં વિશેષરૂપથી દુઃખની જ સાંખ્યી હોય છે. ત્યાં બધું
જ્ઞાનની, મેલતા જ છે એટલે એ પર્યાયોમાં તો આત્મ-
હિતકારી ધર્મનો વિચાર થવાનો પણ સર્વથા અભાવ છે.
આકી તિર્થચપર્યાય રહી, તેમાં નાની અવગાહના અને
અદ્વૈતપ્રાપ્તિવાળા જીવો તો ઘણા છે તથા મોટી અવગા-
હના અને દીર્ઘઆયુવાળા જીવો થોડા છે, તેમાં સિંહ,
ચાંચ અને સર્પ આદિ કૂર જીવોમાં તો ધર્મની વાસના જ
હોતી નથી, અને કદાચિત્ કોઈ તિર્થચરે એ વાસના હોય
તો ઘણું કરીને પૂર્વની દેવ-મનુષ્યોમાંની ધર્મવાસનાના
અસથી થાય છે. વળી કોઈ જીવને સંખ્યના અસથી ઉપ-
દેશાદિકનું નિમિત્ત પામતાં વર્તમાન તિર્થચર સંજીવપર્યાયક
ગર્ભજ મોટી અવગાહના વા દીર્ઘઆયુના ધારક પ્રજાદ
અને હરણાદિ જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ એવા જીવ
ઘણા થોડા છે.

૧. અવગાહના=ચરીરની કિંચિત્

૨ નિમિત્ત=હાજરીરૂપ બાહ્યસંયોગ.

નરકપર્યાય દુઃખમય જ છે ત્યાં ધર્મવાસનાદિનું ઉત્પન્ન થતું મહા દુર્લભ છે, કોઈ જીવને મનુષ્ય-તિર્થપર્યાયોમાં ઘણી વાસના દિગ્વિત રહી જાય તો તે બની રહે છે.

દેવપર્યાયમાં ઘણા દેવ તો ભવનત્રય અર્થાત્-ભવનવાસી, બાંતર અને જ્યોતિષિઓમાં હલકા પદના ધારક છે, તેમને તો મિથ્યાત્વ, વિષયકપાય અને ભોગોપભોગસામગ્રી આદિના વિનેષરૂપથી અનુરાગ હોય છે, તેથી ઘણા જીવ તો ત્યાંથી મરીને એકેન્દ્રિય થાય છે, તથા કોઈ ઉચ્ચપદના ધારક જીવ તો પ્રથમ મનુષ્યપર્યાયમાં ધર્મ સાધે છે તેના જ ફલથી થાય છે, પણ એવા જીવ થોડા હોય છે.

મનુષ્યપર્યાયમાં ઘણા જીવ તો સજ્જનપર્યાયક છે તેમનું વાસના અદારમા ભાગમભાણુ આયુષ્ય છે કારણ કે-સંસારી-જીવરાગિમાં સર્વ મનુષ્ય ભોગભૂત્રીસ અંકમભાણુ છે તેથી એકેન્દ્રિયાદિ સર્વ જીવરાગિથી (તેઓ) અત્યંત થોડી સંખ્યામાત્ર છે. ત્યાં પણ ઘણા જીવ તો ભોગભૂત્રિયા છે એટલે ત્યાં તો દેવઆદિનો વા ધર્મકાર્યોનો સંબંધ જ નથી. વળી કર્મભૂતિમાં ઘણા જીવ તો ગર્ભમાં જ અદ્યપચ્ચાપુના ધારક મરતા બેઠે છે તથા કદાચિત ગર્ભમાં પૂર્ણ અવસ્થા થાય તો જન્મ થયા પછી ઘણા જીવ અદ્યપચ્ચાપુના ધારક મરતા બેઠે છે વળી કોઈ દીર્ઘઆયુષ્ય પામે તો ઉચ્ચકુલ પામતું મહા દુર્લભ છે, તેનાથી પાંચે ઈન્દ્રિયોની પૂર્ણતા પામવી વા શરીરાદિ સર્વ સામગ્રી ઉત્તમ

પામથી મદ્દા દુર્લભ છે તેનાથી કેતમ મગનિનો સંબંધ
 મળે તો વા વ્યસનાદિકથી બચ્યા રહેવું મદ્દા દુર્લભ છે.
 તેનાથી અંતઃજમાં ધર્મવામના થવી વા પરક્રોધથી અને
 પાપથી બચીને થવું કેતમેતર મદ્દા દુર્લભ છે, કદાચિત
 તેની ૫૬ પ્રાપ્તિ થકે જાય તો મિથ્યાધર્મવાસનાનો અભાવ
 તથા તેનાથી બચ્યા રહેવારૂપ કાર્ય અત્યંત દુર્લભ છે,
 વળી તેનાથી પણ બચી જાય તો 'જીનાબાસી' જે સ્વેના
 અન્સવિગી, રજાઅર, પીત્તાઅર, કાષ્ટાસંધી તથા આ
 ક્રિયાગ્રમાં ઉત્પન્ન થયેલી મિથ્યાધર્મ સમાન જીનધર્મમાં
 પણ પ્રતીતિ તેનાથી બચવું મદ્દા દુર્લભ છે કદાપિ તેનાથી
 બચવું જની જાય તો કૃષ્ણકર્મથી અને પંચાવતિના બચથી
 મિથ્યાદિવાદિકોથી બચવું જની જાય તો 'મોક્ષ' બાખ્ય !
 પરંતુ સાચાદેનાદિકથી તેવી યથાવત્ વિન્યાદિરૂપ પ્રવૃત્તિ
 ન થઈ. ૪મી ત્યાં પણ કોઈ જરૂર તો પાતાના જ્ઞાનમાં નિ-
 ખૂંચે કયાં વિના જ અજ્ઞાનીસાવર્મીના સંઘમાં મગ્ન જની
 (તેનો) વિનય વા ઉચ્ચત્વતા વચારનાવાળી દ્રવ્યરૂપ પૂજા-
 તપત્યાગઆદિ બાહ્યક્રિયામાં જ નિમગ્ન થઈ રહે. વળી
 કોઈક જન, વક્તાના ઉપદેશઆદિ કથનથી સ્વરૂપનિર્ણય
 પણ કરે છે ત્યાં પાતાના જ્ઞાનમાં આગમના આધારથી તે
 શિક્ષા યાદ રાખે છે અને પાતાને વસ્તુસ્વરૂપનો જ્ઞાની માની

૧ જીનાબાસી=વાસ્તવિક જીન નહિ પણ જીન જેવા દેખાવા

૨ શિક્ષા=ઉપદેશ

સંતુષ્ટ થઈ રહે છે પણ યુક્તિ-હેતુપૂર્વક તેનું જ્ઞાન કરતો નથી, તથા કોઈ હેતુ-યુક્તિ પણ શીખી લે છે તો ત્યાં આગમમાં દહો છે તેવો જ નિશ્ચય કરી વસ્તુસ્વરૂપનો નિર્ણય થયો માની લે છે પણ જિતમતમાં આગમ-આશ્રય-હેતુ અને સ્વાનુભવવિના, કંઈ અપેક્ષા ૧અમાધ વા ૨સામાધ છે એવો નિર્ણય કરતો નથી. તથા કોઈ જીવ, બાહ્યગુ-ણથી (માત્ર) વ્યવહારરૂપ વસ્તુનો યુક્તિપૂર્વક નિર્ણય પણ કરી લે છે પરંતુ નિશ્ચયાશ્રિત સાચું સ્વરૂપ ન ભાર્યું તેથી તે મિથ્યાદષ્ટિ જ છે.

એ પ્રમાણે આ સંસારમાં અનંતાનંતકાલ પરિભ્રમણ કરતાં કરતાં જ વ્યતીત થયો છે તેથી હવે તમને કહીએ છીએ કે-હવે તો આટલી વાતોનો અવશ્ય નિર્ણય કરી દેવો કે-આગમથી યુક્તિથી વા સ્વાનુભવથી સંસારમાં પરિભ્રમણ આજ પ્રમાણે થાય છે કે નથી થતું? વા સંસારમાં ઉપર કહુલી સર્વ વાતો દુર્લભ છે કે નથી? હવે તમારે ૩અનંધ્યવસાથી રહેવું યોગ્ય નથી, આ મનુષ્યપર્યાયરૂપ રસ પામવો મહા દુર્લભ છે, નહિ તો પછી પસ્તારી અને કાંઈ ગરજ સરશે નહિ. અનંતાનંત જીવો આજ પ્રમાણે દુઃખી થયા થકા કાલ પૂર્ણ કરે છે પણ હવે તમે

૧ અમાધ=દોષ વગરની, વિરોધ વગરની.

૨ સામાધ=દોષવાળી, વિરોધવાળી.

૩ અનંધ્યવસાથી=એખ.

તો આ અનમર પામ્યા છે ! મનુષ્યપર્યાય, ઉચ્ચકૃત, રીપ-
 વ્યાયુ, પાંચે કંદ્રિયોની પર્ણપૂર્ણતા, રૂઝ ફિતમાં વાસ,
 સત્સંગની પ્રાપ્તિ, પાપથી ભવલીનપણું, કર્મજીવિની પ્રાપ્તિ,
 આવકુલની પ્રાપ્તિ, સત્યશાસ્ત્રોનું ધરણ, સત્યકૃપા
 દાતાનો સબંધ મળ્યો, સત્યમાર્ગનો આશ્રય મળ્યો, સત્ય
 દેવશ્યાદિના નિમિત્ત રૂર્ગન જન કર્ત્યાદિનું કરવું, તથા
 ભક્તિરૂપ વા આશિનમ્યતાએ પરિભ્રામોનું થવું, ત્યાદિ
 ઉત્તરોત્તર મહાદુર્લભ છે છતાં આ કાંઈમાં પણ મહાઆશ્ચર્યના
 ઉદયથી એ બધી વાતો પ્રાપ્ત થઈ છે

પણ હવે તમને પૂછીએ હીએ કે-તમે હમેશાં મંદિરમાં
 આવો છો ત્યાં તમે મંદિરમાં જે પ્રતિમાનું મિલકે છે તેને
 જ દેવ ગણી સત્કૃષ્ટ થઈ રહ્યા છો કે તમને પ્રતિમાનું
 નામો મોઠા આકાર, વર્ણ વા પદ્માસન કાષોત્સર્ગાસન આદિ
 જ દેખાય છે કે જેની આ પ્રતિમા છે તેનું પણ (કાઈ)
 સ્વરૂપ ભાસ્કરું છે ? તે તમે તમાગ ચિત્તમાં વિચારી નુઓ
 જે નથી ભાસ્કરું તો જ્ઞાન નિના કોનું સેવન કરો છો ?
 તેથી તમારે જે પાનાનું બનું કરવું છે તો સર્વ આત્મ
 હિતનું મૂળ કારણ જે 'આત્મ' તેનો સાથે સ્વરૂપનિર્ણય
 કરી જ્ઞાનમા લાવો કરતા કે-સર્વ જીવોને મુખ પ્રિય છે,
 મુખ કર્મેના નાશથી ધાય છે, કર્મેના નાશ સમ્યક્ચારિ
 નથી ધાય છે, સમ્યક્ચારિત, સમ્યક્કર્મ જ્ઞાન પૂર્વક ધાય
 છે, સમ્યક્જ્ઞાન આગમથી ધાય છે, આગમ કોઈ વીતગમ-

પુરુષની વાણીથી ઉપજે છે અને એ વાણી દેહી વીતરાગ-
પુરુષતા આશ્રયે છે, મારે જે સત્પુરુષ છે તેમણે પોતાના
કલ્યાણ અર્થે સર્વ સુખનું મૂળકારણ જે આત્મઅહંત
સર્વજ્ઞ તેનો યુક્તિપૂર્વક સારીરીતે સર્વધી પ્રથમ નિર્ણય
કરી (તેમનો) આશ્રય લેવો યોગ્ય છે. કહ્યું છે કે:—

॥સર્વઃ પ્રેક્ષતિ સત્સુર્યાપ્તિમચિરાત્ સા સર્વકર્મસયાત્ ।
સદ્ગુણાત્સ ચ તત્ત્વ વૌચનિયતં સોપ્યાગમાત્ સ શ્રુતેઃ ॥
સા ચાપ્તાન્ સ ચ સર્વદોષરહિતો રાગાદયસ્તેઽપ્યત્ ।
સ્તં યુક્ત્યા સુવિચાર્ય સર્વસુખદં સન્તઃ શ્રયન્તુ શ્રિયૈ ॥૯॥

(આત્માનુશાસન)

એ પ્રમાણે રાગાદિ સર્વ દોષરહિત જે આત્મ, તેનું
નિશ્ચયપણું જ્ઞાનમાં કરવું. ત્યાં તે તો અજ્ઞાન-રાગાદિ દોષ-
રહિત છે જ, પ્રતિમા પણ તેમની જ છે વા શાસ્ત્રોમાં
નિર્માવગ્રપથી તેમનું સ્વરૂપ લખ્યું છે જ પણ હવે જેનો

* અર્થ —સર્વ હવે લક્ષા સુખની પ્રાપ્તિને ઇચ્છે છે, તે પ્રાપ્તિ
સર્વ કર્મના દાયથી થાય છે, સર્વ કર્મનો દાય આગિનીથી થાય
છે, આગિન ગાનમાં નિયત છે, ગાન આગમથી થાય છે આગમ
મથાર્થ ઉપદેશમાંથી પ્રવર્તે છે, મથાર્થ ઉપદેશ આત્મપુરુષ દ્વારા
હાય છે, અને આત્મ ગજાદિ સર્વ દોષથી રહિત છે મારે સત્પુ
રુષો તે સર્વ સુખના દાતા આત્મને સુયુક્તિની લક્ષી રીતે વિચારીને
કલ્યાણને મારે તેનો આશ્રય લેવો

ઉપદેશ સાંભળીએ છીએ, જેના કહેલા માર્ગ ઉપર ચાલીએ છીએ, ત્યાં નેની ઈલા, પૂજા, આસ્તિક્યતા, જાપ, રમરણ, સ્તોત્ર નમસ્કાર અને ધ્યાન કરીએ છીએ એવા જે અહુત-મર્ચશ, તેમનું પ્રથમ પાતાના જ્ઞાનમાં સ્વરૂપ તો જ્ઞાનનું જ નથી તો તમે નિશ્ચય ક્યાં વિના કેનું મેવન કરો છો? જોકમાં પણ આ પ્રમાણે છે કે અત્યંત નિઃપ્રયોજનવાતનો પણ નિર્જીવ કરી પ્રવર્તે છે અને આત્મહિતના મૂળ આ-વારજૂત જે અહુતદેવ, તેનો નિર્જીવ ક્યાં વિના જ તમે પ્રવર્તો છો એ મોટું આશ્ચર્ય છે! વળી તમને નિર્જીવ કરવા થોડા જ જ્ઞાન પણ જાગ્યેથી પ્રાપ્ત થયું છે માટે તમે આ અવસરને વૃથા ન ગુમાવો. આજસઆદિ છાત્રી તેના નિર્જીવમાં પાતાને લગાવો કે જેથી તમને વસ્તુનું સ્વરૂપ, જીવાદિકનું સ્વરૂપ, સ્વ પરનું 'ભેદવિજ્ઞાન, આત્માનું સ્વરૂપ, હેય ઉપાદેય, અને શુભ અશુભ શુદ્ધઅવસ્થાસ્વરૂપ પાતાના પદ અપદનું સ્વરૂપ એ બધાનું સર્વ પ્રકારથી યથાર્થજ્ઞાન થાય માટે સર્વ મનોરથ સિદ્ધ થવાનો ઉપાય જે અહુતસર્વજ્ઞનું યથાર્થજ્ઞાન જે પ્રકારથી થાય તે પ્રથમ કરવા યોગ્ય છે કહ્યું છે કે:—

જ્ઞો જાણદિ અરહતં દન્વત્તગુણત્તપઃજ્ઞયતેદિ ।

સો જાણદિ અપ્પાણં મોહો સ્વલ્લ જાદિ તસ્સ જયં ॥૮૦॥

૧ ભેદવિજ્ઞાન=આત્મા અને જડની ભુદાઇનું જ્ઞાન

*અર્થ જે જીવ અહુત ભગવાનને દ્રવ્યપણે, ગુણપણે તે પર્ણવ-

અર્થ-જે દ્રવ્ય-ગુણ પર્યાયો વડે અહ્નિતને જાણે છે તેજ આત્માને યથાર્થ જાણે ॥ અને તેનાજ મોહનો નાશ થાય છે. કારણ કે-જે અહ્નિતનું સ્વરૂપ છે તે જ પોતાનું સ્વરૂપ ॥ પણ વિરોધતા એટલી છે કે તેઓ પહેલા અશુદ્ધ હતા અને રત્નત્રયના સાધનથી વિભાવોને નાશ કરી શુદ્ધ થયા છે અને તમને રત્નત્રયનું સાધન નથી થયું તેથી 'અહિ-રાત્નપણું' બની રહ્યું છે.

એ પ્રમાણે શ્રીગુરુ પરમ દયાળુ છે તેથી તમને આ વાતમાં ચિત્ત લગાવવાની પ્રેરણા કરે છે. તમે પણ દર્શનાદિક કાર્ય તો કરો છો જ પણ તેમાં આટલું વિશેષ કરવું કે-અનંધ્યવસાયી ઘેલી પાગલપણાની આદત છાડી પ્રથમ નિર્ણય કરી દર્શનાદિક કરો. જેમાં ચિત્ત પણ સારીરીતે રિધર થાય, મુખ પણ વર્તમાનમાં ઉપજે તથા આસ્થા પણ કાયમ રહે ત્યારે પોતે અન્યતો ચલિત ક્યો ચલિત થાય નહિ. મારે મર્યાદી પ્રથમ અહ્નિતસર્વજ્ઞનો નિર્ણય કરવારૂપ કાર્ય કરવું એજ શ્રીગુરુની મૂળ શિક્ષા છે.

ત્યાં જે જીવ, પ્રમાણુજ્ઞાનદ્વારા અહ્નિતદેવતા આગમનું સેવન, શુદ્ધિનું અવલંબન, પરંપરાગુરુઓનો ઉપદેશ તથા

પણે જાણે છે, તે (પોતાના) આત્માને જાણે છે, અને તેનો મોહ ખરેખર નાશ પામે છે

૧ અહિરાત્નપણું=આત્માના અવભાવથી વિમુખપણું.

સ્વાનુભવ વડે નિર્જીવ કરીને જેની થયે તેજ મોક્ષમાર્ગરૂપ સાચું જ્ઞાન પામયે તથા સાતિરાય પુણ્યખંડ કર્યો તથા જે આ વાતો દ્વારા નિર્જીવ તો નહિ કરે અને કુલકમધી, વ્યવહારરૂપ વા બાહ્યગુણોના આશ્રયધી, શાસ્ત્રોધી માંબળીને, તેનાથી પોતાનું બચું થવું જાણીને તથા પચાપત સખંધના આશ્રયધી તેમનો સેવક થઈ અજ્ઞાનવિનયાદિરૂપ પ્રવર્તશે તેને સાચુ નિશ્ચયસ્વરૂપ જ્ઞાન તો આવશે નહિ પણ માત્ર પુણ્યખંડ થઈ જશે વળી જે કુવાદિ પ્રવૃત્તિવડે, પચાપતપદ્ધતિધી, રોગાદિ મદાડવા અર્થે અવિનયાદિરૂપ અયથાર્થ પ્રવર્તે છે વા લોકિકપયોજનની વાંછા પૂર્વક યથાર્થ કે અયથાર્થ પ્રવર્તે છે અને (ઉપરથી) આત્મ કલ્યાણનું સમર્થન કરે છે તેને તો પાપમય જ થાય છે. મારે જેને આત્મકલ્યાણ કરવું છે તેણે તો આ દશ વાનો દ્વારા નિર્જીવ કરીને જે સાચા રૂપ જાણે તેમના, અસ્તિત્વતા લાવી સેવક થવું યોગ્ય છે એ દશ વાતો કઈ છે તે કહીએ છીએ—^૧સત્તા, ^૨સ્વરૂપ, ^૩અધ્યાન, ^૪જ્ઞાન, ^૫પ્રમાણ, ^૬તથ, ^૭નિર્દોષ-સંસ્થાપના, ^૮અનુયોગ, ^૯આકારબેદ અને ^{૧૦}વર્ણબેદ. હવે તેનું સામાન્ય સ્વરૂપ કહીએ છીએ —

૧ અન્ય કોઈ કહે કે અર્હતદેવ નથી વા પોતાના દીનમાં જ એવો સ દેહ ઉપજી આવે તો મુક્તિ આદિથી વા અન્યના ઉપદેશ આદિથી અર્હતદેવના અસ્તિત્વની

આસ્થા લાવવાનું બાળ પોતાના ચિત્તમાં પ્રાપ્ત થવું અથવા
અહુતના અસ્તિત્વની સ્પષ્ટ ભાવના થઈ જવી તેનું નામ
મતાનિશ્ચય છે.

૦ અહુતદેવનું બાહ્ય અભ્યંતર સ્વરૂપ જોવું છે તેવો
જ તેનો સાચો નિશ્ચય થવો તેનું નામ સ્વરૂપનિશ્ચય છે.

૩ વળી સાંખ્ય, બૌદ્ધ, નૈયાયિક, વૈશેષિક, નાસ્તિક,
મીમાંસક, ચાર્વાક અને જૈન એ મતોમાં વા વર્તમાન-
ગણમાં શ્વેતાચ્ચર, રક્તાચ્ચર, પીતાચ્ચર, કૃત્રિયા અને
સ વેગીઆદિ જૈનાભાષ્યોમાં વા અન્ય પણ જોડલા મતો છે
તેમાં એવા સર્વજ્ઞદિવ કયા મતમાં હોય છે ? એવો સત્ય
સ્થાનનિર્ણય કરવો તે સ્થાનનિર્ણય છે.

૪ એવા સત્યદેવને એવન કરવાથી કયા રૂળની પ્રાપ્તિ
થશે ? તેનો નિશ્ચય કરવો તે કળનિશ્ચય છે.

૫ વળી એવા દેવનો નિશ્ચય કર્મ મતિના જ્ઞાનથી થશે
તેનો નિર્ણય કરવો તે પ્રમાણનિશ્ચય છે.

૬ તથા ભગવાનનાં એકહુઆર આઠ નામ છે તે કયા
નયની વિવક્ષાથી કહ્યા છે તેનો નિશ્ચય કરવો તે નયનિશ્ચય છે.

૭ ભાવનાની અપેક્ષા કરીએ કે તેમની પ્રતિમાનાં
દર્શનઆદિ શા માટે કરવામાં આવે છે—કયા પ્રયોજનથી
કરવામાં આવે છે ? તેનો નિશ્ચય કરવો તે (નિર્ણય) સં-
સ્થાપનાનિશ્ચય છે.

૮ પ્રથમાનુયોગ, કર્ણાનુયોગ, ચરણાનુયોગ અને દ્રવ્યાનુયોગનું સ્વરૂપ ક્યાં ક્યાં કહ્યું છે ? તેનો નિશ્ચય કરવો તે અનુયોગનિશ્ચય છે

૯ મૂળ ભાવોથી પ્રતિભાલનો આકાર નાનો મોટો શા માટે હોય છે ? તેનો નિશ્ચય કરવો તે આકારનિશ્ચય છે તથા—

૧૦ મૂળ ભાવોની અપેક્ષાએ પ્રતિભાલનો વર્ણ અને અનેક પ્રકારની કાય કેવી હોય છે તેનો વિચાર કરવો તે વર્ણનિશ્ચય છે.

એ પ્રમાણે પોતાને પ્રથમ સ્વરૂપનિશ્ચય થયે હોય તે 'પ્રતિપક્ષીને સમભાવવાનું' બળ રહે તથા પોતાની આસ્તિક્યશુદ્ધિ પણ રહી રહે, પણ જો એ પ્રમાણે ન હોય તે પ્રતિપક્ષીની શુદ્ધિનું ખંડન પણ ન કરી શકાય તથા (પોતાને) સંશયાદિ કાયમ રહે ત્યારે તેને આસ્તિક્યતા ક્યાં રહી ? માટે પહેલાં ઉપરની વાતોદ્ધાર અવશ્ય નિર્ણય કરવો એજ ધર્મનું મૂળ છે.

હવે એ વડે અહંતસર્વજ્ઞનો નિશ્ચય કેવીરીતે કરી શકાય તેનો ઉપાય દર્શાવીએ છીએ.—ત્યાં પ્રથમ જ સત્તાનિશ્ચય જો 'અહંતદેવ છે જ' એવો નિશ્ચય થવાનો પ્રબળ આ પ્રમાણે કરીએ છીએ.—કોઈ વાદી કહે વા પોતાના

૧ પ્રતિપક્ષી-વિરુદ્ધ અભિપ્રાયવાળા

મનમાં જ સંશય ઉપજી આવે કે-તમે સર્વજ્ઞ કહો છો પણ એ સર્વજ્ઞ જ નથી. તેને ઉત્તર-એ તમે સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહો છો તો શા ઉપરથી કહો છો? ત્યારે તે કહે છે કે-હું સર્વજ્ઞને શા ઉપરથી જાણું, કેઈ એવું પ્રમાણ ભાસતું નથી કે જેથી સર્વજ્ઞ જાણી શકાય. મારે નિશ્ચય વિના વસ્તુનું સંસ્થાપન કરવું તે આકાશના ફૂલ સમાન છે. તેના ઉત્તર-તમને અજ્ઞાન અધિકારનો સમૂહ કેલાયલો છે જેથી પ્રમાણથી સિદ્ધ જે સર્વજ્ઞ તે પણ તમને ન ભાસ્યા અને તમે (એકાએક) 'નાસ્તિકપણાનું' વચન કહ્યું. એજ શ્રીલોકવાર્તિકમાં કહ્યું છે. યથા:-

अतत्र नास्त्येव सर्वज्ञो ज्ञापकानुपलम्भनात् ।

व्योमांमोजवदित्येतत्तमस्तोगविजृम्भितम् ॥ ૮ ॥

(પ્રથમ અધ્યાય-પાત્ર-૧૧)

ત્યાં તેને અમે આ પ્રમાણે પૂછીએ છીએ કે-સર્વજ્ઞને જાણવાવાળું પ્રમાણજ્ઞાન તમને નથી જ તેથી તમે સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહો છો? કે અન્યમાં સર્વજ્ઞ નથી તેથી કહો છો? કે સર્વ મતવાળાઓમાં સર્વજ્ઞ નથી તેથી કહો છો?

૧ નાસ્તિકપણું = સર્વજ્ઞનું ન માનવાપણું

*અર્થ - જેમ આકાશના ફૂલના અગ્નિતત્ત્વને જણાવનાર કેઈ પ્રમાણ પ્રાપ્ત નહિ હોવાથી આકાશનું ફૂલ નથી તેમ સર્વજ્ઞના અસ્તિત્વને જણાવનાર કેઈ પ્રમાણ પ્રાપ્ત નહિ હોવાથી સર્વજ્ઞ પણ નથી આમ માનવું તે અધિકારના સમૂહનો દેવાવ છે

ત્યાં તે કહ્યું છે કે-‘મને (તેનું જ્ઞાન) નથી, કારણ કે મેં સર્વજ્ઞ દીક્ષા નથી તેથી નાસ્તિ કહ્યું છું.’ ત્યાં તેને ઉત્તર આપીએ છીએ કે-તમને ન દેખવાથી સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહો છો તો હવે જે જે વસ્તુ તમને ન જાણે તે બધાની નાસ્તિ કહો ત્યાં તે તમારો હેતુ સિદ્ધ થાય. ત્યાં ‘સમુદ્રમાં જળ કેટલા ઘડા પ્રમાણુ છે?’ હવે એ ઘડાની ગણતરી તમારા જ્ઞાનમાં તો આવી નથી પરંતુ સમુદ્રમાં જળ તો સંખ્યાની મર્યાદાસહિત અવશ્ય છે, તથા તમારાથી ઘણા ચતુર વા જ્ઞાનીના જ્ઞાનમાં એ સમુદ્રના જળની પ્રમાણતા આવી જ હોય કે ‘આમાં આટલા ઘડાપ્રમાણુ જળ છે.’ હવે એ પ્રકારે તો તમાગમાં સ્વસમ્બધી જ્ઞાપકાનુપલ્લભ નામનો હેતુબલિચાર આવ્યો.

જેમ કોઈ પુખ્ત દિલ્લી ન દેખી તો તેના ન દેખવાથી કોઈ દિલ્લીનો અભાવ તો કહી શકાય નહિ, અર્થાત્ દિલ્લી તો છે જ. તેજ પ્રમાણે તમને સર્વજ્ઞને દેખવાનો ઉપાય તો ન જાણ્યો વા સર્વજ્ઞ ન દેખ્યા તો તમે અજ્ઞાની છો, તમને ન જાણવાથી કોઈ સર્વજ્ઞનો અભાવ તો કહી શકાય નહિ, સર્વજ્ઞ તો છે જ. એ પ્રમાણે શ્રીશ્લોકવાર્તિકમાં પણ કહ્યું છે. યથા:-

* સ્વસર્ગં યદીદં સ્યાદ્વ્યભિચારિ યયોનિઘેઃ ।

અંમઃ કુંભાદિસંખ્યાનૈઃ સદ્વિરજ્ઞાયમાનકૈઃ ॥ ૧૪ ॥

(પ્ર અ પાનું-૧૩)

વળી જે પરસંબધિ જ્ઞાપકાનુપક્ષે નામના હેતુને
 શ્રદ્ધા કરે અર્થાત્ પર જે અન્ય, તેમને સર્વજ્ઞ જાણવાનો
 ઉપાય ન હોયો વા તેણે સર્વજ્ઞ ન દીધા તેથી એ પરની
 અપેક્ષાએ સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહીએ છીએ ત્યાં તેને પૂછીએ
 છીએ કે-તમારાથી પર તો અમે પણ છીએ, હવે અમે
 કહીએ છીએ કે ‘અમને સર્વજ્ઞને જાણવાના ઉપાયરૂપ જ્ઞાન
 હોય’ છ તેનાથી સર્વજ્ઞને અમે જાણ્યા છ તેથી તમે
 પણ અપેક્ષાએ સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કેવીરીતે કહો છો? કારણ કે
 અમે તમને તમારા વચનથી સર્વજ્ઞનો આસ્તિક્યતારૂપ
 નિર્ણય કમળી આપશું અને ફરી તમે વિરુદ્ધવચન કહેતા
 જશો અને ન્યાય થયેલ જે અમારી વાત સાચી રહી જશે
 તો એમાં મતપક્ષરૂપ પરસ્પર વ્યાધાત થશે, તથા જે ન્યા-
 યમાં પ્રમાણદ્વારા તેનાથી સિદ્ધ ન કરવામાં આવે તો અ-
 માગી સિદ્ધિ જુઠું પડી, માટે અમને જેમ (તેની સિદ્ધિ)
 હોતી છે તેવી તમને પ્રમાણદ્વારા સિદ્ધ કમળી આપશું
 ત્યારે તમારો પરસંબધિ જ્ઞાપકાનુપક્ષે નામનો હેતુ સર્વ-
 જ્ઞની નાસ્તિ સાવવામાં જુઠું પડ્યો માટે તમારે પરની
 અપેક્ષાએ સર્વજ્ઞની નાસ્તિ માનવી યોગ્ય નથી. એજ

અર્થ - ‘સર્વજ્ઞને જાણવાનારુ પ્રમાણ મને પોતાને ઉપનિષદ નથી
 તેથી સર્વજ્ઞ નથી’ એમ માનવામાં આવે તો સમુદ્રના જળની
 (ચોક્કસ) ઘટમખ્યા જે તને પોતાને અજ્ઞાત દોવા છતાં વિદ્ય
 મન કે તેની સાથે બલિયાગ આવે કે

વાત શ્રીમ્લોકવાર્તિકામાં કહી છે. યથા—

अपरोक्षमतः सिद्धस्त चेन्नास्तीति गम्यते ।

વ્યાપાતસ્તત્પ્રમાણત્વેઽપોન્યં સિદ્ધો ન સોઽન્યથા ॥૨૭॥

(પ્ર અ પાનુ-૪૧-૬૮નોટ)

વળી તમે કહેશો કે—‘ જગતમાં સર્વને જ સર્વજ્ઞ દેખવાનો ઉપાય ભાસ્કો નથી વા સર્વજ્ઞ દીક્ષા નથી તેથી સર્વસંબધી સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહીએ છીએ ’ તેને પૂછીએ છીએ કે—તમને સર્વને સર્વજ્ઞ ન દેખવાનો નિશ્ચય કેવી રીતે થયો ? ત્યારે તે કહે છે કે—‘ હું સર્વના ચિત્તનો નિર્ણય કરીને કહું છું ’ ત્યાં અમે કહીએ છીએ કે—જે સર્વના ચિત્તની જાણે તેજ સર્વજ્ઞ, તો તમે સર્વના ચિત્તની જાણી !

હવે તમારી સર્વના ચિત્તને જાણવાની શક્તિની પરીક્ષા કરી લઈશું. જે તમે દૂરદેવની તથા ઘણા કાળની જે તમે દેખ્યા વગરની સ્થૂળ વાત પણ જતાવી દેશો તો તમારું સર્વના ચિત્તનું જાણનાપણું સાચું માની લેશું. જે તમા

અર્થ—‘ સર્વને જણાવનાર પ્રમાણ પડે (માગથી અન્ય વ્યક્તિને) ઉપવન્ધ નથી માટે સર્વજ્ઞ નથી ’ એમ કારણ આપવામાં આવે તો તાગથી અન્ય વ્યક્તિ તો હું પણ હું કે જેને સર્વને જણાવનાર પ્રમાણ ઉપવન્ધ છે એ મને અન્ય વ્યક્તિ ગોની માનતામાં પરસ્પર વાચાત થતો હોવાથી અન્ય વ્યક્તિની નાન્યતા દાગ પણ સર્વને જાણના અભાવ થતો નથી

રાધી દૂર ક્ષેત્રની તથા ઘણા દાગની વાત બતાવી શકાતી નથી તો તમને સર્વના ચિત્તનું જ્ઞાન થયું છે એમ કેવી રીતે માનીએ ? અને જો થયું છે તો તમારો સર્વસંબંધિ-જ્ઞાપકાનુપલંભ નામનો હેતુ તો સંદોષ થયો. કહ્યું છે કે-

×સર્વસમ્યંધિ તદ્વોદ્ધું કિંચિદ્વોધૈર્ન શક્યતે ।

સર્વવોદ્ધાસ્તિચેત્કથિત્તદ્વોદ્ધા કિં નિષિદ્યતે ॥૧૫॥

('લોકવાર્તિક પ્ર અ. પાત્ર-૧૪)

એ પ્રમાણે તમારા સર્વસંબંધિજ્ઞાપકાનુપલંભ નામના હેતુને જીરું ઠરાવ્યો. ત્યારે તે કહે છે કે- 'એ તો જાણુ' પરંતુ પરસંબંધિજ્ઞાપકાનુપલંભ તો ત્યારે જીરું થાય કે જ્યારે તમને જે પ્રકારના પ્રમાણદ્વારા સર્વજનું અસ્તિત્વ બાંધ્યું છે, તે પ્રકારથી અમને પણ દર્શાવો. જ્યારે અમને અસ્તિત્વનો સાચો નિશ્ચય થઈ જશે ત્યારે અમે શા માટે પરસંબંધિજ્ઞાપકાનુપલંભ નામના હેતુને સાચો માનીશું ? એ તો સહુજ જ પાતાની મેળે જીરું થઈ જશે. 'ત્યારે તેને કહીએ છીએ કે:-જો તમને સર્વજ્ઞના અસ્તિત્વનો નિશ્ચય કરવાની અભિ-

×અર્થ:-જો સર્વજ્ઞના અસ્તિત્વને જણાવનાર પ્રમાણ સર્વને પ્રાપ્ત નથી એમ કહો તો તે સર્વ સંબંધી જાણુનું અસ્પર્શનથી થઈ શકે નહિ; અને જો તે સર્વ સંબંધી જાણુ થઈ શકે, તો પત્રી કોઈ સર્વજ્ઞ હોઈ શકે એ વાતનો નિષેધ કેમ કરવામાં આવે છે ?

લાયા ॥ તો તમને જે અપ્રમાણનાં ચરમા લાગી રહ્યાં છે તેને ઉતારીને પ્રમાણના ચરમા લગાવો; કારણ કે-અપ્રમાણ જ્ઞાનમાં વસ્તુનો સાચો નિર્ણય મર્યાદા થાય જ નહિ પણ પ્રમાણજ્ઞાનથી જ યથાર્થનિર્ણય થવો કહ્યો છે ગાત્રમાં એજ હજી છે કે —

❖ પ્રમાણાવિષ્ણુસિદ્ધિરન્યયાતિપ્રસંગતઃ ।

(પ્રમાણપરીક્ષા પાનુ-૬૩)

અર્થાત્-પ્રમાણથી જ પોતાના હજીની જવા પ્રકારથી સિદ્ધિ થાય છે, તથા જે એમ ન માનીએ તો પ્રમાણ અને અપ્રમાણનો નિભાગ ન રહે અને તેથી સર્વને હજીની સાચી સિદ્ધિ થવાથી અતિપ્રસંગ (અતિ પામિ) નામનો દોષ આવે, માટે વસ્તુની સાચી સિદ્ધિ પ્રમાણથી જ થવી માની અપ્રમાણના ચરમા ફર કરના પોષ્ય છે ત્યારે તેણે હજી કે-મને અપ્રમાણજ્ઞાનનું સ્વરૂપ બતાવો કે જેને જાણીને હું ફર ફર ' ત્યારે તેને ઉતાર આપીએ છીએ કે—

જે જ્ઞાનદ્વારા વસ્તુનું સ્વરૂપ અયથાર્થ બામે તે જ્ઞાનનું નામ જ અપ્રમાણજ્ઞાન છે, તેના ત્રણ ભેદ ॥ સરાય, વિપર્યાય અને અનર્થવત્સાય ત્યાં વસ્તુનો નિર્ણય કરનામાં

*અર્થાત્-પ્રમાણથી જ હજીની જવા પ્રકારે સિદ્ધિ થાય છે બીજી મતે (અનિહીની પણ સિદ્ધિ થવાથી) અતિપ્રસંગ દોષ આવશે

૪૬ 'મિથ્યાજ્ઞાન પ્રમાણ ન સમ્યગિત્યધિકારતઃ' ॥૩૮॥
(પ્ર અ પાત્ર ૧૭૦)

મિથ્યાજ્ઞાન તો સર્વવા પ્રમાણરૂપ છે જ નહિ કારણ કે
ગાંત્રીનાં તો સમ્યજ્ઞાનની જ પ્રમાણતા કહી છે. ત્યાં જે
પ્રમાણમાં જે બાતિના જોયના જ્ઞાનને બાધા ન લાગે તે
પ્રમાણના પ્રકરણમાં તે પ્રમાણની તે જોયના જ્ઞાનને સમ્ય-
જ્ઞાન જ કહીએ છીએ, કારણ કે મિથ્યાજ્ઞાનથી તો કાર્ય-
સિદ્ધિ થતી નથી કારણ કે-એકે દ્રિયાદિથી પચે દ્રિયમુધી
સર્વ જીવોને પાતપાતાના બધા સાવકરૂપ સમ્યજ્ઞાન હોય
છે, મારે કેનહીજ્ઞાન વિના સર્વ જ્ઞાન મિથ્યા જ છે એમ
-હોયુ યોય નથી પાતપાતાના પ્રકરણમાં પાતપાતાના
રોયસ મધિ સાથા બાણપણુ અદ્ય વા વિગેય જ્ઞાન
સર્વને હોય છે, કારણ કે-લૌકિકકાર્ય તો બચાય જીવો વધાર્ય
જ કરે છે, તેથી લૌકિકસમ્યજ્ઞાન તો સર્વ જીવોને થોડું
વા થણુ બની જ રહ્યું છે પરંતુ મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોજનભૂત
જે આત્મ આગમ આદિ પદાર્થો, તેવું સાનું જ્ઞાન સમ્ય-
દ્રષ્ટિને જ હોય છે તથા સર્વ જોયનું જ્ઞાન કેવલીભગવા
નને જ છે, એમ બાણુ

*અર્થ-સમ્ય જ્ઞાન પ્રમાણ ઠ જોવો (વાસ્તવમાં) અધિકાર હોવાથી
મિથ્ય જ્ઞાન જ પ્રમાણ નથી (એમ સિદ્ધ થાય છે કેવળજ્ઞાન
સિવાય અન્યજ્ઞાન અપ્રમાણ છે એમ નથી)

વળી લોકિકકાર્યોમાં પણ જ્યાં સંશય આદિ ત્રણે જ્ઞાન આવે ■ ત્યાં લોકિકકાર્યને પણ ખગાડે જ છે, માટે જે તમારે સર્વજ્ઞની સત્તાઆત્મના સાચા નિર્ણયનો અભિપ્રાય છે તો તમાન જ્ઞાનમાંથી એ ત્રણે દોષોને દૂર કરી પોતાના જ્ઞાનને પ્રમાણરૂપ કરો ત્યારે તે કહે છે કે-ત્રણદોષ નહિત પ્રમાણજ્ઞાનના કેટલા ભેદ છે, વા અમને કયું જ્ઞાન ધવા યોગ્ય છે, વા આ પ્રશ્નમાં ક્યા ભેદનું પ્રયોજન પડ્યું ? તે કહો તેનો ઉત્તર—

પ્રમાણજ્ઞાનના ૧૩ ભેદ છે, કેનસજ્ઞાન, મનઃપર્યાયજ્ઞાન, અવધિજ્ઞાન, સ્પર્શન રસના પ્રાપ્ત ચક્ષુ અને શ્રોત્રજ્ઞાન, સ્મૃતિજ્ઞાન, પ્રત્યક્ષિજ્ઞાન, તર્કજ્ઞાન, અનુમાનજ્ઞાન અને આગમજ્ઞાન આદિ. ત્યારે તે કહે છે કે-નેનુ સ્વરૂપ શું છે ? તે સામાન્યરૂપથી અહીં કહેવામાં આવે છે તથા વિશેષરૂપથી પ્રમાણનિર્ણયમાં સખીશું.

૧ ત્યાં લોકમાં રહેલાં જે સર્વ દ્રવ્યો વા અલોકાદ્યાશ તેમના ત્રિકાલવર્તી અનંત ગુણપર્યાયો સહિત એકકાલમાં યથાનત્ર જાણે તેનું નામ કેનસજ્ઞાન છે

૨ સ્વરૂપ ના પરરૂપ ચિંતન કરતા જીવના ચિંતનને જાણે તે જ્ઞાનનું નામ મનઃપર્યાયજ્ઞાન છે

૩ મૂર્તિકપુદ્ગલોના સ્પર્શને ના સ્પર્શમપરમાણુઓને એક-કાળમાં એક જોયને તેના (જોયના) દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલની મર્યાદાસહિત સ્પષ્ટ જાણે તેનું નામ અવધિજ્ઞાન છે.

સાધનથી જ સિદ્ધ થશે પણ અન્ય પ્રકારથી નહિ સિદ્ધ થાય એવા નિયમરૂપ સહચારીપણાને જાણવું તેનું નામ તર્કપ્રમાણ છે.

૧૨ ચાર દોષો સંહિત સાધનથી સાધ્યને જાણવું; જ્યાં સાંધ તો અસિદ્ધ હોય-સાધનગમ્ય ન (થયું) હોય-ત્યાં ગમ્યમાન સાધન જે તર્ક તેનાથી નિશ્ચય કર્યો હોય તે વડે અસિદ્ધ સાધ્યને જાણવું તેનું નામ અનુમાનપ્રમાણ છે.

૧૩ પ્રત્યક્ષ અનુમાનઅગોચર-વસ્તુનો કેવલીસર્વજ્ઞના વચનઆશ્રયથી જ પદાર્થનો નિર્ણય કરવો તે આગમ-પ્રમાણ છે.

ત્યાં આ સમય આ દુઃખમર્ષ્યમકાળમાં કેવલજ્ઞાન, મનઃપર્વજ્ઞાન તથા અવધિજ્ઞાન એ ત્રણ જ્ઞાન તો આ દેવમાં છે જ નહિ તથા પાંચ ઇન્દ્રિયજ્ઞાનમાં સર્વ સ્વરૂપ મહુલમાં આવતું નથી, માત્ર નેત્રથી તેમની પ્રતિમાણનો વર્ણુ વા આકાર વા આસનાદિક તો દેખાય છે પણ (તેથી) જે સર્વજ્ઞતું સત્તાસ્વરૂપ જ્ઞાન, તે તો નિયમથી જાણી શકાતું નથી, વળી મનમાં સ્મૃતિપ્રમાણ તો ત્યારે થાય કે જ્યારે પૂર્વમાં જાણ્યું હોય તો યાદ આવે, પણ જેને પૂર્વમાં તેનું જ્ઞાન જ ન થયું હોય તેને સ્મૃતિપ્રમાણ કેવીરીતે ઉપજે ? તથા આગળ-પ્રથમ જાણ્યું હોય તેને વર્તમાનમાં સપક્ષ-વિપક્ષદ્વારા જાણીને સદગ ? વિસદશપણાનું બોધરૂપ

જ્ઞાન થાય, પણ જેણે પૂર્વમાં સર્વજ્ઞ જાણ્યા જ નથી, વર્ત-
માનમાં પણ જાણ્યા નથી તથા જોડરૂપજ્ઞાન જેને ધ્યુનું નથી
તેને પ્રત્યક્ષજ્ઞાન પણ કેવીરીતે થાય ? વળી આગમ-
પ્રમાણમાં તો સર્વજ્ઞવચનના આશ્રયથી 'વસ્તુત્વ' સ્વરૂપ
જાણી લેવાનું હોય છે. પણ જિનમતમાં તો આવી આ-
મનાય નથી, જિનમતમાં તો આ આમનાય છે કે—વસ્તુનાં
નામાદિક અને લક્ષણાદિક તો આગમના અવજ્ઞાદ્વારા જ
જાણે પછી મોક્ષમાર્ગમાં પ્રયોજનભૂત જે આસ-આગમ-
પદાર્થાદિક તેના સ્વરૂપને તો આગમથી જ સાંભળી પ્રતી-
તિમાં લાવે તેનું તો પ્રત્યક્ષ-અનુમાનદ્વારા નિર્ણયથી 'આ-
ગમમાં લખ્યું છે' એ સાચું માનવું. હવે મૂળ પ્રયોજન-
ભૂત રકમ જે અહત્તસર્વજ્ઞ તેને (માત્ર) આગમના
સાંભળવાથી જ પ્રતીતિમાં લાવી જે સંતોષ માની લે છે
તે પણ અજ્ઞાની-મિથ્યાદષ્ટિ જ છે. કારણ કે—અહત્તસર્વ-
જ્ઞનો નિશ્ચય ધરામાં (માત્ર) આગમપ્રમાણનો અધિકાર
નથી. કહ્યું છે કે:—

× પ્રત્યક્ષાનુમાનાગમૈઃ પરીક્ષણમત્ર વિચારઃ

(શ્લોકવાર્તિક પાનું-૮ લીટી ૧૩)

અર્થ:—પ્રત્યક્ષ-અનુમાનના આશ્રય સહિત આગમમાં

× અર્થ:—પ્રત્યક્ષ અનુમાન અને આગમવડે પરીક્ષા કરવી.
તેનું નામ અત્રે વિચાર કલ્પો છે

લખેલી પ્રયોજનભૂતરૂકમની પરીક્ષા કરવી તેનું નામ વિ-
ચાર છે જે સર્વજ્ઞનું સ્વરૂપ છે તે તો મૂળ પ્રયોજનભૂત-
રૂકમ છે માટે પરીક્ષા કર્યા સિવાય કેવલ આગમના આ-
શ્રયથી જ તેની પ્રતીતિ કરતાં નિયમથી પ્રયોજનની સિદ્ધિ
થાય નહિ માટે જે સર્વજ્ઞદેવનો નિશ્ચય કરવો છે તે
પહેલાં તેના નામ લક્ષણાદિઃ આગમથી સાંભળીને પછી
અનુમાનથી નિશ્ચય કરવો યોગ્ય છે તે કેવીરીતે કરાય તે
કહીએ છીએ—પ્રથમ તો ૧ પ્રમાતા, ૨ પ્રમાણ, ૩ પ્રમેય,
૪ પ્રમિતિ એમનું સ્વરૂપ ઠીક કરીને (અતઃપર ઓળ-
ખીને લક્ષમાં લાવીને,) તમારે સર્વજ્ઞના નિર્ણય કરવો
ઈષ્ટ છે

હવે તમે પ્રમાતા બનો, ત્યાં તેર પ્રમાણોમાં પાંચ
કદ્રિયજ્ઞાન તથા પાંચ પરાક્ષપ્રમાણ એ દશ પ્રમાણ તો
તમારે છે, લૌકિકાર્થોમાં તો તમે તેને યથાયોગ્ય ઠેકાણે
લેડી કાર્યસિદ્ધ કરી દેવો છો, પણ હવે જે તમારે સર્વ-
જ્ઞનો નિશ્ચય કરવો છે તો અનુમાનપ્રમાણરૂપ પોતાના
જ્ઞાનને બતાવો તથા તમે પ્રમાતા બની તમારા પ્રમાણરૂપ
જ્ઞાનને સર્વજ્ઞના નિર્ણય તરફ લગાવો કે જેથી સાચો નિ-

૧ પ્રમાતા=અણુના આત્મા

૨ પ્રમાણ=આનુ જ્ઞાન

૩ પ્રમેય=જે, જાણવા યોગ્ય પદાર્થ

૪ પ્રમિતિ=પ્રમાણનું ફળ

જુદા ધાય. અહીં અનુમાનપ્રમાણથી સર્વજ્ઞનો નિશ્ચય ધાય છે તે અનુમાનપ્રમાણનું સ્વરૂપ સમજી પાતાના જ્ઞાનને પ્રમાણરૂપ બનાવવું. ત્યાં પ્રથમ સાધ્ય સાધનની વ્યાપ્તિનું જ્ઞાન જે તર્કપ્રમાણ તે પહેલાં થવું જોઈએ કારણ કે—તે થતાં જ સાધ્ય અનુમાન ધાય ■ હવે પહેલાં સાધનના સ્વરૂપનો નિર્ણય કરવો જોઈએ. ત્યાં સાધનનું મૂળ સ્વરૂપ તો આ પ્રમાણે છે:—

જેના વડે સાધ્ય સિદ્ધ થાય પણ અન્ય બીજા પ્રકારથી ન સકાય તેનું નામ સાધન છે, તેના અનેક ભેદ છે—૧ પર-રૂપ, ૨ સયોગરૂપ, ૩ લક્ષણરૂપ, ૪ પૂર્વચરૂપ, ૫ ઉત્તરચરૂપ, ૬ સહચરૂપ, ૭ કારણરૂપ, ૮ કર્મરૂપ, ૯ કરણરૂપ, ૧૦ સંપ્રદાન-રૂપ, ૧૧ અપાદાનરૂપ, ૧૨ અધિકરણરૂપ, ૧૩ સંબંધરૂપ, ૧૪ ક્રિ-યારૂપ, ૧૫ સ્વામીરૂપ, ૧૬ સ્વરૂપરૂપ, ૧૭ દ્રવ્યરૂપ, ૧૮ ક્ષેત્રરૂપ, ૧૯ કાલરૂપ તથા ૨૦ ભાવરૂપ ઈત્યાદિ સાધનના ઘણા ભેદ છે. ત્યાં એકલાનું તો કઈકે સ્વરૂપ લખીએ હીએ:—

૧ ક્ષિત્ત પરદ્રવ્યથી પરદ્રવ્યનો નિશ્ચય કરવો. જેમકે—મદિરનાં ચિત્રો દખી ‘આ મદિર બંધાવવાવાળો ધણી ઈસિસો હતો’ એવો નિશ્ચય કરવો; અહીં મદિરથી તેના બંધાવવાવાળા પુરુષનો નિશ્ચય થયો તે પરરૂપહેતુ છે.

૨ એકક્ષેત્રાવગાહરૂપ સંબંધ જે પરદ્રવ્ય, તેનાથી નિ-શ્ચય કરવો તે સયોગરૂપહેતુ છે; જેમકે—કોઈ ખુરામૂર્તિને જોઈને અંતરંગ પ્રસન્નતાનું જ્ઞાન થવું તે સયોગરૂપહેતુ છે.

૩ લક્ષણને જોઈ પરતુનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-ચેતના-લક્ષણને દખી ચેતન્યજીનો નિશ્ચય કરવો તે લક્ષણરૂપ હોતુ છે.

૪ સાધ્યથી પ્રથમ થવારૂપ કર્મને દખી સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો તે પૂર્વચરહોતુ છે; જેમકે-કૃતિકાનો ઉદય દખી રોહિણીનો નિશ્ચય કરવો તે પૂર્વચરહોતુ છે.

૫ સાધ્યની પછી થવાવાળા હોતુને દખી સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-રોહિણીનો ઉદય દખી કૃતિકાનજન ધર્મ ગયાનો નિશ્ચય કરવો તે ઉત્તરચરહોતુ છે.

૬ જે સાધ્યની સાથેસાથે હોય તેને દખી સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-પ્રકાશને દખી સૂર્યના ઉદયનો નિશ્ચય કરવો તે સહચરહોતુ છે.

૭ કર્તાના સાવનથી સાધ્યશ્રુતકાર્યનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-ચગર ચાખ્ખે લાકુના સારાપણાનો હલવાઈના નામથી નિશ્ચય કરવો કે આ લાકુ રેલાણા કંદોઈના બનાવેલા છે માટે સારા છે, તે કર્તારૂપહોતુ છે.

૮ કાર્યરૂપહોતુના સાવનવડે કર્તારૂપ સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-સાસ કપડાના તાકાને જોઈ તેને પહુપાવાળા કારીગરનો નિશ્ચય કરવો તે કાર્યરૂપહોતુ છે.

૯ કરણના સાવનવડે તે દ્વારા થવાવાળા કાર્યરૂપ સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો; જેમ-કોઈના ખૂરા ભાવો જોઈને એમ કહેવું કે 'આ પુરુષ નર્કમાં જશે' તે કરણરૂપહોતુ છે.

૧૦ સંપ્રદાનસાધનરૂપે નિશ્ચય કરવો તે સંપ્રદાનરૂપ હેતુ છે જેમ રસોઈ બનાવવાવાળા રસોઈઆને પૂછવું કે—આ રસોઈ કોના માટે કઈ ક્રિયાથી બનાવો છો ? ત્યારે તેણે કોઈ ક્રિયાને બતાવી તેથી આમ નિશ્ચય થવો કે—આ રસોઈ ઉચ્ચવક્ત્રતાથી બની છે, તેણે નામ સંપ્રદાન હેતુ છે.

૧૧ અપાઘનને સાધન કરી સાધ્યતા નિશ્ચય કરવો; જેમકે—કોઈ લગ્ન કરીને ઘરે જતો હોતો તેને રખી નિશ્ચય કરવો કે આ ઘરે જઈને લગ્ન, તેને અપાઘનરૂપ હેતુ કહે છે.

૧૨ આધારને જોઈ આધેયતા નિશ્ચય કરવો, જેમકે—કોઈ સારા ખેતરનું નામ સાંભળી તેમાં ઉત્પન્ન થવાવાળા શાખાના સારાપણાનો નિશ્ચય કરવો હતિયાદિ તે આધાર-રૂપ સાધન છે.

૧૩ સંબંધને સાધન કરી નિશ્ચય કરવો તે સંબંધરૂપ સાધન છે; જેમકે—ખરાબ સંબંધદ્વારા એવો નિશ્ચય કરવો કે—‘આ વસ્તુ ખાવા યોગ્ય નથી, વા આ પુરુષને ખરાબ મનુષ્યોના સંબંધ છે તેથી આ બચતની છે’ હતિયાદિ સંબંધરૂપ સાધન છે.

૧૪ કાર્યની પ્રારંભરૂપ ક્રિયાદ્વારા કાર્યના બહાપણા કે બૂરાપણાનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે—વારૂ ક્રિયાથી ગાવારૂપકાર્યનો નિશ્ચય સાધન છે.

૧૫ સ્વામિરૂપ સાવન-પડે વસ્તુનો નિશ્ચય કરવો; જેમકે-
મુનિરાજને જે કે ભોજનના શુદ્ધ અશુદ્ધપણાનો નિશ્ચય
નથી આવ્યો તોપણ જૈનીશ્રાવકનું ઘર ઓળખી શ્રાવકના
ઘરે અહાર કરે છે. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે-ભોજનની
શુદ્ધતાનો નિર્ણય ક્યાં સિવાય મુનિ આહાર કેવીરીતે
કરે? તેનો ઉત્તર-દાન દેનાર જૈની છે, હવે જેને જિનદેવનો
નિશ્ચય છે તથા જિનદેવ જ જેના સ્વામિ છે તેને ત્યાં
આહાર અશુદ્ધ ન હોય. એ પ્રમાણે સ્વામિરૂપ સાવન છે.

૧૬ સ્વરૂપસાવન પડે વસ્તુનો નિર્ણય કરવો; જેમકે-
કોઈના પુત્રને સુદર કપડાં બહુ મૂલ્યવાન ઘરેણાં પહોરેણાં
ભોજન વા ઉદારતાપૂર્વક તેને વન ખર્ચતો ભોજન એવો
નિશ્ચય કરવો કે આ ભાગ્યવાન પિતાનો પુત્ર છે તેને સ્વ-
રૂપસાવનહોતું કહે છે.

૧૭ દ્રવ્યરૂપ સાવન-પડે વસ્તુનો નિર્ણય કરવો, જેમકે-
આ લાકડા પીલકુલ સારા નહિ હોય, કેમકે તેમાં ખરાબ
ચીની (ખાંડ) પડી છે; તે દ્રવ્યરૂપ સાવન છે.

૧૮ ક્ષેત્રદ્વારા વસ્તુનો નિશ્ચય કરવો, જેમકે રસાણા
ઉત્તમક્ષેત્રમાં આ શાન્ય ઉત્પન્ન થયું છે માટે આ શાન્ય
ઉત્તમ છે એ પ્રમાણે ક્ષેત્રરૂપ સાવન છે.

૧૯ કાવ દ્વારા
છ. તથા:-

નિર્ણય કરવો તે કાલરૂપ સાવન

રંગ જ્ઞાન દ્વારા વસ્તુનો નિશ્ચય કરવો તે જ્ઞાનરૂપ સાધન છે.

એ પ્રમાણે સાધનોનું સ્વરૂપ કહું, પણ તે અસિદ્ધ, નિરૂદ્ધ, અનેકાન્તિક (હેત્વાભાસ) તથા અર્કિચ્છિકસ્વરૂપ ચાર રૂપલેખાથી ગદ્ધિત હોય કે લેખી સાધ્ય, નિશ્ચયથી અવગ્ય સિદ્ધ થાય જ અને લેખા વિના ન જ સિદ્ધ થાય તે સાધન છે; તેનાથી વિપરીત સાધન પતિતરૂપ છે. એવાં સાધન વા દષ્ટાંત મહુલ્ય કરવાં તે તર્કપ્રમાણ છે.

વળી સાધ્ય તો માલુમ ન હોય પણ સાધન માલુમ હોય તેથી એ સાધનથી સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો તે અનુમાનપ્રમાણ છે. આ અનુમાનપ્રમાણના સ્વાર્થાનુમાન તથા પરાર્થાનુમાનરૂપ બે ભેદ છે. ત્યાં પ્રમાણના અનુમાનરૂપ પશ્ચિમભેદા જ્ઞાનનું નામ સ્વાર્થાનુમાન છે, તેનાં ત્રણ અંગ છે—વર્મી, સાધ્ય અને આવન. તેનું (આ ત્રણનું) જ્ઞાન ધર્તા સ્વાર્થાનુમાન થાય છે. ત્યાં જે વસ્તુમાં સાધ્યપણું હોય તેને વર્મી કહે છે અને તે પ્રસિદ્ધ જ છે. વળી રાક્ય, અભિપ્રેત અને અપ્રસિદ્ધ એવા ત્રણ લક્ષણોને વાસ્તવ કર્યાં હોય તે સાધ્ય છે જે પ્રમાણતાનો નિર્ણય થવા યોગ્ય હોય તે ગર્ય છે, જે પ્રમાણતાને કંટિ હોય તથા પ્રમાણતાનો અતરંગઅભિપ્રાય લગાવી નિર્ણય કરના યોગ્ય હોય તે અભિપ્રેત છે તથા જે પ્રગટ ન હોય તે અપ્રસિદ્ધ છે એ પ્રમાણે ત્રણ લક્ષણ જેમા હોય તે સાધ્ય છે.

જેનાથી સાધ્યનું જ્ઞાન થાય અને અન્ય પ્રકારથી ન થાય તે સાધન છે. ત્યાં પોતાના જ્ઞાનમાં સાધનના બળથી વર્મીમાં સાધ્યનો નિશ્ચય કરવો તે સ્વાર્થાનુમાન છે તથા અન્યને પોતાના વચનદ્વારા અનુમાનનું સ્વરૂપ કહેવું વા અનુમાન વડે સિદ્ધ કરનારોમ્બ વાચ્ય અન્યને કહેવું તે પદાર્થાનુમાન છે.

તેમાં પરિતોના સખવમા બે અંગ અગીકાર કરવા યોગ્ય છે, પ્રતિજ્ઞા અને હેતુ. ત્યાં સાધ્યસહિત વર્મીનાં વચન છે તે પ્રતિજ્ઞા છે, જેમકે-‘આ પર્વત અગ્નિ સંયુક્ત છે’ તથા જેનાથી વર્મીમાં સાધ્યનો દર્શનિશ્ચય થઈ જાય એના જે સાધનના વચન તે હેતુ છે; જેમકે-‘આ પર્વ’ તમાં ધૂમાડો જણાય છે માટે આ પર્વત અગ્નિવાળો છે’ વળી અદ્યજ્ઞાનનાજ્ઞાને બે અંગ તો એ તથા દિદાહુરણુ, ઉપનય અને નિગમન એમાંથી એક, બે વા ત્રણ શિષ્યના અનુગેવર્થી કહેવા, ત્યાં જે સાધ્યને પોતે સાધન આપી સાચો નિર્ણય ઇચ્છે તેના દર્શાતનાં વચન કહેવાં (એ) ૧અન્ય વા ૨વ્યતિરકરૂપ બે દિદાહુરણુ છે જેમકે-પર્વતને

૧ અન્યદ્રષ્ટાત=જે દ્રષ્ટાથી સાધનની દેવાતિવી સાધ્યની દેવાતિ જતાના તેને અન્યદ્રષ્ટાત કહી છે દા ત જ્યાં જ્યાં ધૂમ ડા કે ત્યાં ત્યાં અગ્નિ છે જેમકે રસોડું

૨ વ્યતિરેક દ્રષ્ટાત=જે દ્રષ્ટાથી સાધ્યના ન કહેવાપણાથી સાધનનું ન હોનાપણું વ્યતિરેક દ્રષ્ટાત કહે છે દા ત

અગ્નિવાગો સિદ્ધ દરના માટે અગ્નિસહિત ધૂમાડાવાળા રસોઈના ઘરના દૃષ્ટાન્તનું નવન કહેવું નથી દૃષ્ટાન્તની અપેક્ષાપૂર્વક સાધ્યનું વચન કહેવું તે ઉપનય છે. જેમકે- આ રસોઈ ધૂમાડાવાળી છે તેવો પર્વત પણ ધૂમ્રમાન છે તથા હેતુના આશયે સાધ્યના નિશ્ચયનું નવન કહેવું તે નિગમન છે, જેમકે-આ પર્વત ધૂમ્રમાન છે માટે અગ્નિ માન છે જ, એ પ્રમાણે હેતુપૂર્વક નિશ્ચયનવન કહેવું તે નિગમન છે એ પ્રમાણે તમને અનુમાનનું સ્વરૂપ વા ભેદ દેશા તેને જાણી તમારા જ્ઞાનને અનુમાનરૂપ પ્રમાણુ બનાવો

હવે અમને સર્વજ્ઞાની સત્તાનો નિશ્ચય જેવીરીતે થયો છે તે સ્વરૂપ તમને કહીએ છીએ તે તમે સ્વયિપૂર્વક મા-લગો! તે નિશ્ચય કરવાનો માર્ગ આ છે-ન્યાયશાસ્ત્રમાં કહ્યું છે કે-ઉદ્દેશ, લક્ષણનિર્દેશ અને પરીક્ષા એ પ્રમાણે વસ્તુનો નિર્ણય અનુક્રમથી નહીં પ્રકારથી કરે છે ત્યાં વસ્તુનું નામ માન કહેવું તે ઉદ્દેશ છે તે તો પ્રથમ કહેવો બેઠકએ, કારણ કે-નામ મદ્યા વિના કેવું લક્ષણ મહી રામય? માટે પહેલા નામ જ કહેવા-શીખના યોગ્ય છે, પછી અવ્યાપ્તિ, અતિ વ્યાપ્તિ અને અસંલન એ નહીં હોય સહિત લક્ષણ કે જે નાથી વસ્તુનું સ્વરૂપ જુદું ભારી બાધ તેને કહેવું વા

જ્યાં જ્યાં અગ્નિ ન હોય ત્યાં ત્યાં ધૂમાડો ન હોય જેમકે તળાવ અહીં રસોઈ તે અ વયો લખતો છે ને તળાવ તે અતિરક્તો દાખલો છે

જાણ્યું. કારણ કે-લક્ષણ કહ્યા વા જાણ્યા વિના પરીક્ષા શા
 વડે કરાય? માટે નામ પછી લક્ષણ કહેવા વા જાણવા
 યોગ્ય છે, ત્યાર પછી લક્ષણનો આશ્રય લઈને પરીક્ષા કરવી
 યોગ્ય છે. ત્યાં વાદી-પ્રતિવાદી નાનાપ્રકારની વિરુદ્ધ યુક્તિ
 કહે તેના પ્રખણ વા સિધ્ધિપણનો નિશ્ચય કરવા અર્થે
 પ્રવર્તેલા જે વિચાર તે પરીક્ષા છે. કારણ કે-એ પ્રમાણે
 પરીક્ષા વિના વસ્તુનું સાચું સ્વરૂપ જાણવું વા યથાર્થ
 જાણ-મહણ થતું નથી. લૌકિકમાં વા શાસ્ત્રમાં એવી જ
 વસ્તુના વિવેચનની મર્યાદા છે. હવે તમારે સર્વજ્ઞની સત્તા-
 અસત્તાનો નિશ્ચય કરવાનું આજીવું; ત્યાં પ્રથમ તો નામ
 જાણો, પછી અનેક મતોના આશ્રયે લક્ષણાદિક કરો, પછી
 સર્વ મતોમાં કહેતાં જે લક્ષણ તેના પરસ્પર નિર્ણય કરો
 તે પછી તમને પ્રખણરૂપથી જે સાચું જાણે તે ઉપર પાકો
 નિશ્ચય લાવવા યોગ્ય છે, આ માર્ગ છે. જો કોઈ કહે કે-
 ‘સર્વજ્ઞ નથી’ તો તેના કથનને તો પાડેતાં જ શાપકાવ-
 પલભહેતુને તો અસત્ય દર્શાવ્યો જ હતો, હવે ફરી તેને
 (અમે) પૂછીએ છીએ કે-તમે સર્વજ્ઞની નાસ્તિ કહો છો
 તો તે કોઈ ક્ષેત્ર કાળની અપેક્ષાથી કહો તો એ તો અમે
 પણ માનીએ છીએ પણ જો તમે સર્વ ક્ષેત્ર કાળની અ-
 પેક્ષાએ સર્વથા નાસ્તિ કહેવો તો તમને અમે કહીએ છીએ
 કે-એ સર્વથા અભાવરૂપ હોય તેની વસ્તુસંજ્ઞા કેવીરીતે
 થાય? વા તેની નામસંજ્ઞા પણ નિયમથી ન પ્રવર્તે; તમે
 સર્વજ્ઞની અસ્તિપૂર્વક વિધિરૂપ વાક્ય તો કહેતા નથી

પરંતુ તમે તો આમ કહો છો કે 'સર્વજ્ઞ નથી' હવે તમે સર્વજ્ઞનો સર્વથા અભાવ માન્યો તો સર્વજ્ઞની સજ્ઞા કોના આશ્રયે પ્રવર્તશે ? ન્યાયશાસ્રમા તો આવી મર્યાદા છે કે- જે સર્વથા અભાવરૂપ હોય તેની સજ્ઞા જ હોતી નથી જેમ કોઈ નાસ્તિરૂપ વચન કહે કે- 'આકાશતું દુન નથી' તો ત્યાં આમ આ યુ કે 'વૃક્ષને તો દુન છે' તેમ તમે લોકિકદૃષ્ટાંત આપો કે જેનો સર્વથા અભાવ હોય તેની વિધિ ના નિરેવમા સજ્ઞા ચાલી હોય, પણ લૌકિકમાં તો એવું કોઈ ન્યાત છે નહિ, આરે સર્વથા અભાવની નામ સજ્ઞા સર્વથા હોય નહિ તેથી તમે 'સર્વજ્ઞ' એવું વચન-હીને પાછા તેની 'નાસ્તિ' રૂપ વચન હોય છે. એ વાત અસંભવરૂપ છે શ્રીદેવાગમસ્તોત્રમા પણ એમ જ કહ્યું છે કે-

સક્ષિનઃ પ્રતિષેધો ન પ્રતિષે યાદૃતે ક્વચિત્ ॥૨૭॥

(આપ્તમીમાસા)

અર્થ-જેની સજ્ઞારૂપ પ્રતિરેવની નાકયરૂપ સજ્ઞા ગહે વામા આરે તે નાકય-અચિત્ સદ્ભાવરૂપ જે સજ્ઞાનો દેનામી પ્રતિરેધપદાર્થ, તેના આશ્રયવિના પ્રવર્તે નહિ તેથી જે વસ્તુ અચિત્ અસ્તિરૂપ હશે તેની જ નાસ્તિની

અર્થ-સગાવાનનો (નામગણ પદાર્થો) નિરેવ નિરપ્ય (નિરધરા ગોત્ર પદાર્થ) વિના મ્દી હોય નહિ

૧ પ્રતિષેધ નિરેવ

૨ પ્રતિરેધ-નિરધરા ॥ ૧

કંધની કંધ ચિત સહનરો પણ સર્વથા અભાવરૂપની સંજ્ઞા
 લાગે (વળી) તેની નાસ્તિની કંધની સર્વથા જ બનતી
 નથી તમે સર્વજ્ઞ' નામ લાગે (વળી પાછા તેની) ના-
 સ્તિ કહી, પણ 'સર્વજ્ઞ' એવી નામ સંજ્ઞા તો સર્વજ્ઞની
 કંધ ચિત અસ્તિતાને જણાવે છે; માટે અમે તો તમારી પાસે
 સર્વજ્ઞ' અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરીએ છીએ કે તમે સર્વજ્ઞ'
 નામ લાગે નાસ્તિ કહો છો પણ તેમાં તો આમ આવ્યું
 કે-સર્વજ્ઞનો સંસ્થાપ કેા પ્રકારથી છે જ અને ત્યારે તો
 સર્વજ્ઞની સંજ્ઞા બને છે. એ પ્રમાણે સંજ્ઞાના સ્વામીનો
 પ્રતિષેધ જ પોતાની પ્રતિષેધ્યસ્તુની સિદ્ધિ કરે છે.

વળી તમે કહેવો કે- 'અમે તો : સર્વજ્ઞની નાસ્તિત્વ'
 વચન કહ્યું છે ને તો આસ્તિક્યવાદી સર્વજ્ઞની અસ્તિ માને
 છે તેના બાલિપ્રાયને ખડન કરવા માટે કહ્યું છે.' તેને
 અમે કહીએ છીએ કે- 'સર્વજ્ઞ નથી' એવું બાલિસહિત
 વચન તો કહેવું નહોતું, અનાર કહેવું હતું તો સર્વજ્ઞ
 વાદી એવું માને છે પણ તેવું શ્રદ્ધાન જુદું છે' એ
 પ્રકારથી કહેવું હતું; એટલે તેનો તો પરસ્પર વાદવા
 નિર્ણય થઈ આવ પરંતુ તમારે આવી અમંભવિત વાત
 ચળવિચાળે કહેવી ચાગ્ય નહોતી કે 'સર્વજ્ઞ જ નથી.'
 એ તો તમે જુદા મતપક્ષનો જ વચન કહ્યું છે, પરંતુ આ-
 સ્તિક્યવાદી તો તમારા નાસ્તિક્ય વચનને જ સાધનરૂપ
 બનાવી સર્વજ્ઞના અસ્તિત્વની પુષ્ટિ કરે છે. એ પ્રમાણે

અનુમાન સાધ્યું. ૧સૂક્ષ્મ, ૨અતરિત અને ૩દૂરવર્તિપદાર્થ હેતુઅનુમેય છે માટે તે કોઈને પ્રત્યક્ષ છે જ, જેને તે પ્રત્યક્ષ છે તેજ સર્વજ્ઞ છે. એ પ્રમાણે અનુમાનદષ્ટાંતથી સર્વજ્ઞની સત્તા સિદ્ધ કરી દેવાગમસ્તોત્રમાં પણ કહ્યું છે કે-

અગ્નિમાન્તરિતદૂરાર્થઃ પ્રત્યક્ષાઃ કસ્પચિન્નયા ।

અનુમેયસ્વતોઽગ્ન્યાદિરિતિ સર્વજ્ઞસ્થિતિઃ ॥ ૫ ॥

(આપ્તમીમાન્સા)

અર્થ:- ૧ સૂક્ષ્મ, ૨અતરિત અને ૩દૂરવર્તિ પદાર્થ છે તે કોઈને પ્રત્યક્ષ હોય છે, તેનું દષ્ટાંત- ૧મ અગ્નિ અનુમેય છે, તેને કોઈ પ્રત્યક્ષ (પણ) જો જ લે છે. એ પ્રમાણે બીજું અનુમાન સિદ્ધ કર્યું

વળી જે જ્ઞેયપદાર્થ છે તો તેનો જ્ઞાતા પણ કોઈ છે જ કારણ કે-જ્ઞેય જે મેરુ આદિક વા હવઆદિ સત્ત્વમાં સા-ભળી વગરદેખે જ કોઈનાં કહેણાં વચનોના આશ્રયથી શ્રુત-

૧ સૂક્ષ્મપદાર્થ-પગમાણુ ત્રેરે સૂક્ષ્મ પદાર્થો

૨ અન્તગ્નિપદાર્થ-ગમ ગમણુ ત્રેરે કાગથી દૂર એવા પદાર્થો

૩ દૂરવર્તિપદાર્થ-ત્રેરેપર્વત ત્રેરે ક્ષેત્રથી દૂર એવા પદાર્થો

અર્થ:- ૧મ અગ્નિ ત્રેરે પદાર્થો અનુમાનના વિષય હોવાથી

૧) તેઓ પ્રત્યક્ષ જાન છે તેમ સૂક્ષ્મ અતરિત [કાળ અપેક્ષાએ

અતઃ ૧-૫ હોય એના] અને દૂર પદાર્થો પણ અનુમાનના વિષય

હોવાથી ત્રેરે પ્રત્યક્ષ જાન છે, એ રીતે સર્વજ્ઞની નિદિ થાય ૬

જ્ઞાનવડે જાણીએ છીએ જેમ સૂક્ષ્મઆદિ પદાર્થ પોતાને પ્રત્યક્ષ જાણનામા ન આવે તોપણ કોઈના દ્વારા કહેલા શાસ્ત્રોથી નિર્માર શ્રુતજ્ઞાનવડે જાણવામા આવે છે માટે અનુમાનથી આ નિશ્ચય સિદ્ધ કર્યો કે જો જનઆદિ વસ્તુ છે તો તેના સંપૂર્ણ સ્પષ્ટ જ્ઞાતા પણ કોઈ છે જ એ પ્રમાણે નીજજાતિના અનુમાનથી સિદ્ધ કર્યું.

વળી સૂક્ષ્મઆદિ પદાર્થોને જે ઉપદેશ છે તે સૂક્ષ્મઆદિ પદાર્થોને કોઈ સાક્ષાત્ જાણવાવાળો છે તેના આશ્રયથી જ (ઉપદેશ) પ્રવર્ત્યો છે, કારણકે—^૧સુનિશ્ચિતાસંભવજ્ઞાધક પ્રમાણને માટે ઉપદેશ વિદ્યમાન છે, ત્યાં અમે આ અનુમાન સિદ્ધ કરીએ છીએ કે—જો આ ઉપદેશ છે તો તેના મૂળ વક્તા સર્વજ્ઞવીતરાગ જ છે, એ પ્રમાણે પરસ્વરૂપ મયાનુમાનથી સર્વજ્ઞની સત્તા સિદ્ધ કરી શ્રીશ્લોકનાર્તિકમા કહ્યું છે કે—

✽મૂઢ્માદ્યર્થોપદેશો હિ તત્સાક્ષાત્કર્તૃપૂર્વકઃ ।

પરોપદેશલિંગાજ્ઞાનપેક્ષાવિતયત્વતઃ ॥ ૯ ॥

(પ્ર અ પાત્ર-૧૧)

૧ સુનિશ્ચિતાસંભવજ્ઞાધકપ્રમાણ=જેમા કોઈ જ્ઞાધક પ્રમાણ ન હોય એવી રીતે બરાબર નક્કી થયેલું (કોઈપણ વસ્તુની સત્તા સિદ્ધ કરવાને માટે બધાથી ચર્ચાઆતુ પ્રમાણ એ છે કે તેની સત્તામા કોઈ નાનકડું પ્રમાણ ન મળે)

જેમ કોઈ પુરુષ (મમાનની) બહાર બેસીને વીણા બજાવતો હોતો ત્યાં કોઈ બીજા પુરુષે તો તેને સાક્ષાત્ દ્રષ્યો નથી, પરંતુ વીણાનો નાદ યથાર્થરૂપ સાક્ષી તેણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે—અહીં કોઈ ચતુર, વાણીજીવ વગાડનારો છે, તેજ પ્રમાણે અહીં પણ સર્વજ્ઞને સાક્ષાત્-પ્રત્યક્ષ તો દીઠા નથી પરંતુ આ સાચા ઉપદેશરૂપ સ્થાવર નથી સર્વજ્ઞની સમાનરૂપ સત્તા સિદ્ધ કરી તથા એના સર્વજ્ઞને નિમિત્ત બો એ તે નિર્જયસ્થાન નિશ્ચય (પ્રકરણ) માં લખીશું. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે—અનાદિનિવનશ્યુત છે તેજ છે તેને તો વાચે-સાક્ષીને તેને જ્ઞાન થઈ જાય એનાથી સર્વજ્ઞ-કંતા કેવીરીતે સિદ્ધ કર્યા? તેનો ઉત્તર.—

જો પદાર્થો પણ અનાદિનિવન છે તથા નસ્તુઓમા ના માદિક કહેવા પણ અનાદિનિવન છે, તેથી ક્ષતિ તો તેના કોઈ સર્વથા છે જ નહિ, પરંતુ પ્રથમ તો ન્યાયશાસ્ત્રોમા વચનસામાન્યને પણ પોરેયપણ સિદ્ધ કર્યું છે અને અપોરેયનામાનાયનો નિષેધ કર્યો છે કાલ્પ કે—આ ઉપદેશરૂપ વાક્ય કોઈ પુરુષના આશ્રયવિના પ્રવર્તે નહિ;

*અર્થ—અક્ષમ વિ પદાર્થોનો ઉપદેશ તે પદાર્થોને સાક્ષાત્ (પ્રત્યક્ષ) બાજુનાર દ્વારા જ હોઈ શકે મગજ કે તે (અક્ષમાદિ પદાર્થોનું જ્ઞાન) પરોપદેશ નિઃશ્રેય હોય તેથી નિગોષ કે અને સત્ય છે

ગણે પુરુષની પચાઈ છે, તે જીવના આશ્રય વિના જ પ્ર-
વર્તે છે. સ્ત્રોત્કથાર્થિકમાં પણ કહ્યું છે:—

શ્વેતકાન્તાકૃતિમામ્નાયમૂલત્વેસ્ય પ્રમાણતા ।

તદ્વ્યાખ્યાતુરસર્વજ્ઞે રાગિત્વે વિપ્રલભનાત્ ॥ ૪ ॥

(પ્ર. અ. પાત્ર-૭)

તમે સર્વથા અદૃતિમઆમ્નાય કહ્યો છો પણ તેની પ્ર-
માણતા નથી તેથી જો આમ્નાયનો મૂળવ્યાખ્યાતા માનના
યોગ્ય છે તથા જો અજ્ઞાની-રાગીદ્વેષીને વ્યાખ્યાતા માન-
વામાં આવે તો તેના કહેવામાં પ્રમાણતા કેનીરીતે આવશે?
કારણકે દોષનાન વક્તાને તો ઢાંગી કહીએ છીએ, માટે પૂર્ણ
જ્ઞાની તથા રાગદ્વેષ રહિત જ મૂળવ્યાખ્યાતા થતાં આ-
મ્નાયની સૌથી પ્રવૃત્તિ થને, એજ દર્શાવીએ છીએ—

જો તમે સર્વથા અદૃતિમ આમ્નાય પુરુષના આશ્રય
વિના જ માન્યો તો આમ્નાય તો અદૃતિમ સભવે છે
કારણ-આપું વચન છે કે:—

૪૪ X ‘સિદ્ધો વર્ણસમામ્નાયઃ’

અર્થાત્ અક્ષરોની સાચી આમ્નાય છે તે સ્વયંસિદ્ધ

અર્થ.—સર્વથા અદૃતિમ પર પગથી આવવાના કારણે પણ
વત્સા પ્રમાણિકતા આવી શકતી નથી, કારણકે તેના વ્યાખ્યાતા
અસંવદ અને ગાગીદ્વેષી હોતા વચ્ચનાનો સભવ આવે છે

X અર્થ.—પૂર્ણ-આમ્નાય મનદાર (ચોસક મૂળાક્ષર) સ્વયંસિદ્ધ
છે અનાર્તિનિષ્ઠ છે

છે પણ કોઈની ક્ષેત્રી નથી તો અક્ષર ના દે
 નામ પદ્મવ્યથી બધા સ્વયંસિદ્ધ છે મારે
 અહ્નિમ જ છે તોપણ કોઈ પુરપના આશ્રય
 રચન જ પોતાના સનાર્થને પ્રકાશનામા સર
 વચનમા જ આવી શકિત હોય કે વાચે-સ
 રૂપ સાચું જ્ઞાન કરાવે તો અનેક મતોમા
 એક મતમા પણ પ્રતિપક્ષીનો સદ્ભાવ સા
 મારે આભાષના પ્રવર્તનને સત્યરૂપ રાખવ
 ચનનો વ્યાખ્યાતા અવરૂપ માનના યોગ્ય

ત્યા એ વ્યાખ્યાતા બે સર્વજ્ઞવીતરંગ
 આભાષરૂપ વચન છે તે તેના આધીન પ્ર
 તમે અહ્નિમઆભાષની આવી એકાન્તહુક ક
 નાસ્તિ શા મારે કહો છો ? તથા બે આભ
 વ્યાખ્યાતા મદજ્ઞાની-નગીદ્વિપી માનસો તો
 પ્રમાણતા આપશે નહિ, મરણ એવા વક્તાના
 પ્રમાણતા શી રીતે આવશે ? કારણકે-અજ્ઞાન
 સ્વરૂપ (યથાર્થ) બાસે નહિ એટલે મુન્ન
 લેવુ વરણુ સ્વરૂપ અન્યથા બાસે તેનુ

૧ અનયોગ=રતુમા સુત્ર અનુસારે સત્ સંખ્યા
 સ્વરૂપ જાણવાના કાગણો પોળવામા (ઉતારનામા)
 દરેક સાધનને અનુયોગ કહ છે

(ભુજો વત્સાર્થસૂત્ર પ્ર. ૪)

પદ્ધતિ રાખે, અથવા પોતાનાથી કહ્યું ન જાય વા કહેવામાં
આના લાગતી જણાય તો વસ્તુનું સ્વરૂપ અવજ્ઞાત્ય કહી
દઈ (માત્ર) પદ્ધતિ રાખે, એ પ્રમાણે તો અજ્ઞાની વક્તાના
આશ્રયથી દોષ આવે. વળી જે કદાચિત્ કેઈને કિંચિત્
જ્ઞાન હોય તોપણ રાગદ્વેષના વગથી વા પોતાના વિષય,
કામ, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ અને ઈર્ષ્યાદિક પ્રયો-
ગનને સાધવા માટે સાચને જૂઠું કહે (ઐટલે) તેનું (કથન)
પ્રમાણ નથી. એ પ્રમાણે રાગદ્વેષના આશ્રયે દોષ આવ્યા
હોયે જેને બંનેમાં સામાન્ય વિશેષતા હોય તેનામાં પણ સાચું
વક્તાપણું આવડું દુર્લભ છે તો જેનામાં અજ્ઞાન-રાગાદિ-
દોષ પ્રબલ હોય તેનામાં સાચું વક્તાપણું કેવી રીતે આવે ?
માટે અજ્ઞાની અને રાગીદ્વેષી વક્તા સર્વથા હોય નહિ.

વળી તમે જે હઠમાહીપણ કરી વા મતપક્ષ કરી
દોષવાન વ્યાખ્યાતામાં પણ પ્રમાણિકપણું માન્યો તો તમારા
મતમાં અદુષ્ટકાળજન્યપણાને પ્રમાણનું સ્વરૂપ શા માટે
કહ્યું છે ? તમારામાં આવું વાક્ય છે જ કે-

‘ દુષ્ટકારણજન્યત્વ પ્રમાણસ્યાપ્રમાણત્વમ્ ’

જ્યારે દ્વેષી કરે ત્યારે તેની કહેલી આમનાય પ્રમાણરૂપ
કેરીરીતે હોય ? કારણ તેની કહેલી આમનાયને તો દુષ્ટ-
કારણજન્યપણું આવ્યું ! જેમ આ કાળમાં કપટીઓનાં

માઓ દુષ્ટ દેવી-કર્તાજન્ય છે તેમ આશ્વાયના ૪
થયા એ પ્રમાણે અકૃત્રિયઆગ્નિય માનવામા વા
રાગીદેવી વક્તાને માન-રામા અનેક બાગઓ આ
વશેષ નિર્ણય મહાભાષ્ય, અષ્ટસદ્ગ્રી અને ૪
આદિ ન્યાયના પ્રથમા હેતુ યુક્તિપૂર્વક કરો છે
પોતાના દૃષ્ટિપતનચન પ્રમાણભૂત નથી, એ
થોગ છે

તથા સાચા વસ્તુસ્વરૂપને વા જનના હૃદય
અતિપાદન કરવાવાળા વચન છે તે શ્રીસર્વજ્ઞવીત
દ્વાધી જ પ્રવાર્યા છે એ વાત સિદ્ધ થઈ તે જ
વાર્તિકમા કહ્યું છે કે -

* મચુદાશેષતત્ત્વાર્થે સાક્ષાત્ મક્ષીળકલ્મષ
સિદ્ધે મુનીન્દ્રસસ્તુત્યે મોક્ષમાર્ગસ્ય નેતરિ
સત્યા તત્ત્વતિપિત્સાયામુપયોગાત્મકાત્મનઃ
ત્રેયસા મોક્ષ્યમાણસ્ય મહત્ત્વ સૂત્રમાદિમમ્ ।

(૧ અ

* અર્થ - સમ ત તત્ત્વાર્થોના જાતા વીતરાગ અ
તુ ૪ એના મોક્ષમાર્ગના નેતાની (આપ્તની)
એવમા જો ૧૫ ની મોક્ષતાવાળા ઉપયોગ તમકે આત્માને
નિઃકાસા ચતા તત્ત્વાર્થસત્ત્વ પ્રથમ સુત્ર (સમ્ય દર્શ
નપિ મોક્ષમાર્ગ) પ્રવર્તુ છે

અર્થ:-જાણ્યા છે સર્વ પદાર્થો જેણે, આ સર્વે કે
 વાતિકર્મ જેણે તથા જે મુનીશ્રીને સુનિ રૂપે દેખ્યા
 જ્ઞમાર્ગને દર્શાવવાવાળા છે એવા વજ્રાની સિદ્ધિ કરે છે
 દેશાલોકારી બોડાતો જે ઉપયોગસ્વરૂપ બ્રહ્માને જે
 પ્રતિપિત્સા અર્થાત્ પૂજારૂપ પ્રવૃત્તિ થતાં થતાં બ્રહ્મ
 પ્રવર્ત્યા છે. તે જિનમતનાં શાસ્ત્રોમા કુદિ-દેશ પ્રકર
 પણ હોય છે, કારણકે-જિનમતમાં સુવર્ણ ઉપર બ્રહ્મ
 છે કે—

X' હેતુમત્તર્થ્ય સૂત્ર'.

તો એવાં સૂત્રો, અસર્વજ્ઞ દેવવાનના સોનાં કેવી
 રીતે પ્રવર્તે? જેમ બ્રહ્મસ્થિતિઆદિ નાસ્તિકવાદીનાં સૂત્રો
 સાચાનજા વિના જ પ્રવર્તે છે તેનાં જિનમતનાં સૂત્રો નવી
 જનશાસ્ત્રોનાં વચનમાં તો સુનિશ્ચિતસભર પદાર્થો છે
 એટલે તે તો સત્યતાને સિદ્ધ કરે છે અને સત્યતા છે તે
 આ વચનોના સૂત્રપણાને પ્રગટ કરે છે તથા સૂત્રપણું છે
 તે સર્વજ્ઞનીતરાગના પ્રણેતાપણાને સિદ્ધ કરે છે

હવે આ કાળમાં સાચાં વસ્તુસ્વરૂપ દર્શાવવાવાળાં આ
 સાચા મોક્ષમાર્ગનાં સૂત્રો તો મળે જ છે પણ જેના જ્ઞાનમા
 જનનચનના આગમનુ સેવન, અવગમન,
 પણ ગુરુનો ઉપદેશ તથા

અર્થ:-યુક્તિવાગુ

નિર્દેશ અને અનુદેશથી નિર્દેશ થયો છે તેજ હવેને
 એ વચનનું સાચું સત્યપદ્ધતિ જાણે છે તથા તેને જ એ
 વચનો સાચાં મુદ્દપ જાણે છે અને તેને જ એવાં મુદ્દોને
 કહેવાવાળા વક્તા સર્વજ્ઞવીતરાગદેવ જ છે, એમ જાણે છે.
 એ પ્રમાણે જે જ્ઞાનવિજ્ઞાની હવે છે તેને જ જ્યાં કેવળીનું
 પ્રત્યક્ષ દર્શન છે) ત્યાં તે સંયોગરૂપના કાર્યરૂપ સાધન-
 દ્વારા સર્વજ્ઞની સત્તા સિદ્ધ થઈ છે.

વળી આ કાળમાં કેવલજ્ઞાનીનાં પ્રત્યક્ષ દર્શન નથી
 પણ તેમની 'સ્થાપના' તદ્દાકાર વા અતદાકારનાં દર્શન
 છે ત્યાં પરરૂપકાર્યના સાધનથી સત્તાની સિદ્ધિ થાય છે.
 એ પ્રમાણે જે સર્વજ્ઞની સર્વથા નાસ્તિ કહે છે તેને સર્વ-
 જ્ઞની સત્તા જેમ સિદ્ધ થઈ છે, તેમ સત્તા સિદ્ધ કરવાનો

૧ સ્થાપના=ધાનુ, કાંદિ, પગાણુ વગેરેની પ્રતિમા તથા અન્ય
 પદાર્થોમાં 'આ તે છે' એ પ્રકારે કાળની કલ્પના કરી તે
 ન્યાપના નિર્દેશ છે.

૨ તદ્દાકાર સ્થાપના=જે પદાર્થમાં જેવો આકાર હોય તેમાં તેવા
 આકારવાળાની કલ્પના કરવી તે તદ્દાકાર સ્થાપના છે. દા. ત.
 શ્રી સીમખર જગવાનની પ્રતિમામાં શ્રી સીમખર જગવાનની
 કલ્પના કરવી.

અતદાકાર સ્થાપના=બિન આકારવાળા પદાર્થમાં કોઈ ભિન્ન
 આકારની કલ્પના કરવી તે અતદાકાર સ્થાપના છે. દા. ત.
 જલના ઝોડામાં ગાદમણ, વગર વગેરેની કલ્પના કરવા.

ઉપાય (અહીં) દર્શાવ્યો છે. હવે જેને આત્મકલ્યાણ કરવું છે તેણે પ્રથમ આવા ઉપાયથી વચનનું સત્યપણું પોતાના જ્ઞાનમાં નિર્ણય કરી પછી ગમ્યમાન થયેલાં સત્યરૂપ સાધનના બળથી ઉત્પન્ન થયેલું જે અનુમાન, તેનાથી સર્વજ્ઞની સત્તા સિદ્ધ કરી (તેનાં) શ્રદ્ધાન, જ્ઞાન, દર્શન, પૂજન, ભક્તિ, સ્તોત્ર અને નમસ્કારાદિક કરવા યોગ્ય છે.

પણ જે સત્તાનો નિશ્ચય તો કરતો નથી અને કુલપદ્ધતિથી, પંચાયતના આશ્રયથી વા મિથ્યાધર્મબુદ્ધિથી દર્શન, પૂજનાદિરૂપ પ્રવર્તે છે વા મતપક્ષના હુકમો આહીપણાથી ખીત્તઓને (અન્ય દેવાદિકને) ન પણ માને, માત્ર તેનો જ (પોતે માનેલી જિનદેવાદિકનો જ) સેવક બની રહ્યો છે તેને તો નિયમથી પોતાના આત્મકલ્યાણરૂપ કાર્યની સિદ્ધિ થતી નથી તેથી તે અજ્ઞાની મિથ્યાદષ્ટિ જ છે. કારણકે-જેનાથી સર્વજ્ઞની સત્તાનો જ નિશ્ચય નથી કરી શકાયો તો (તેનાથી) સ્વરૂપનો નિશ્ચયોત્તર તો કેવીરીતે થશે ?

અહીં કોઈ કહે કે-સત્તાનો નિશ્ચય અમારાથી ન થયો તો શું થયું ? એ દેવ તો સાચા છે ! માટે પૂજનાદિ કરવાં અરૂણ ધોડાં જ જાય છે ! તેનો ઉત્તર-એ તમારી કિંચિત્ મંદકંપાયરૂપ પરિણતિ ઘઈ જશે તો પુણ્યખંડ તો થતો જશે; પરંતુ જિનમતમાં તો દેવનાં દર્શનથી આત્મદર્શનરૂપ રંગ થયું કહ્યું છે તે તો નિયમથી સર્વજ્ઞની સત્તા ખલવાથી જ થશે, અન્યપ્રકારથી નહિ થાય, એજ શ્રી-

પ્રવચનસારમાં કહ્યું છે. વળી તમે લોકિક કાર્યોમાં તો એવા ચતુર છો કે વસ્તુનાં સત્તા આદિ નિશ્ચય કર્યા વિના સર્વથા પ્રવર્તતા નથી; અને અહીં તમે સત્તાનિશ્ચય પણ ન કરતાં થેલા (પાનણ) અનપ્યવસાયી થઈ પ્રવર્તો છો એ મોટું આશ્ચર્ય છે. મારે સ્લોકપાતિકમાં (પાનુ ૬) કહ્યું છે કે-

‘ઋષમનિશ્ચિતસત્ત્વાઃ સ્તુત્યઃ મેસાવતા’ આદિ.

અર્થ.-જેની સત્તાનો નિશ્ચય નથી થયો તે પરીક્ષા-વાળાને કેવીરીતે સ્તનન કરવા યોગ્ય છે ? મારે તમે સર્વ કાર્યોની પહેલાં પાતાના જ્ઞાનમાં સર્વજ્ઞની સત્તા સિદ્ધ કરો. એજ સર્વ ‘ધર્મ’નું મૂળ છે, તથા એજ જિનમતની આ-ભાવ છે. અહીં કોઈ પ્રશ્ન કરે કે-‘ધર્મ, અધર્મના ઉપાય સહિત હેયકોપાદેયતત્ત્વ એજ કોને પ્રત્યક્ષ છે એ પ્રમાણે તો કહેવું પણ સકલ પદાર્થ પ્રત્યક્ષ છે એમ ન કહેવું.’

તેને ઉત્તર આપીએ છીએ કે-તમે પ્રશ્ન કર્યો પણ એ પ્રમાણે નથી. કારણકે-સકલ પદાર્થ પ્રત્યક્ષ છે એમ ન હોય તો ધર્મ, અધર્મ, હેયકોપાદેય તત્ત્વનું પણ પ્રત્યક્ષપણ ન બને. વળી એ ઉપચારથી ગકલપદાર્થ પ્રત્યક્ષ કહેશે તો તમે (માત્ર) મહિમા અર્થે આ વાત કહી પણ તેમાં એ તો સાચા ન આ-ચો ત્યારે લુકમતનાગ્નાઓના જેવું થયું. કારણકે-આ નિયમ છે કે જેને સકલ પદાર્થ પ્રત્યક્ષરૂપ ન થયા તેને કોઈ વસ્તુની પ્રમાણતા નથી

‘વળી તે કહે છે કે “જેમ સર્વજ્ઞવાદી કહે છે કે ‘મને
 કિંચિત્જ્ઞાનીને સર્વજ્ઞનું શ્રદ્ધાન અનુમાનવડે જેમ ભાસ્યું
 છે તેજ પ્રમાણે સર્વજ્ઞને જાણનાર પહેલા થયા છે, આજે
 છે તથા ભવિષ્યમાં થશે’ તેમ આવું કહેનાર એ સર્વજ્ઞ
 વાદીને અમે એમ કહીશું કે-મને કિંચિત્જ્ઞાનીને જેમ
 સર્વજ્ઞનો સદ્ભાવ ન ભાસ્યો તેજ પ્રમાણે પૂર્વમાં પણ
 સર્વજ્ઞની સત્તાનો સદ્ભાવ કોઈને ભાસ્યો નથી, વર્તમાનમાં
 કોઈને ભાસતો નથી તથા ભવિષ્યમાં કોઈને ભાસશે નહિ;
 કારણ કે-જેમ અમે કાચવાન પુરુષ છીએ તેજ પ્રમાણે અન્ય
 છે, અમારામાં અને બીજાઓમાં વિશેષતા શું છે?” ૧ ઉપ-
 રતું કથન અધુરું છે કારણ કે-સર્વજ્ઞનો અભાવ સાધવા
 માટે શાપકાનુપલંભ નામનો હેતુ આપ્યો હતો તેને તો
 અમે છુટો કરી જ દીધો છે. તથા સર્વજ્ઞનો સદ્ભાવ સિદ્ધ
 થવાનો ઉપાય તમારે કરવો છે તો સ્યાદવાદના કદ્યા પ્રમાણે
 અમે અનુમાન સિદ્ધ કરી ચિત્ત લગાવ્યું છે તેમ તમે પણ
 ચિત્ત લગાવો તો સર્વજ્ઞની સત્તા અવશ્ય ભાસશે જ. વળી
 તમે આ હેતુ આપ્યો કે-“હું મનુષ્ય છું તેજ પ્રમાણે સ્યાદ-
 વાદીમનુષ્ય અમને તો ન ભાસ્યો અને સ્યાદવાદીને ભાસ્યો’
 તો એવી સ્યાદવાદમાં શું વિશેષતા છે?” આ હેતુ તમે
 અસત્ય આપ્યો છે, કારણ કે, જગતમાં મનુષ્યશરીરવાન તો
 બધા એક જ જાતિના છે પરંતુ તેમાં આદલી વિશેષતા

માટે નરેત્ર, કાયમાનપણું આદિ હેતુ આપી સ્વાદ્વાદીને સર્વજ્ઞની સરાનો સદ્ભાવ ભાસવાનો નિયે. છ તે અસ ભવરૂપ છે. શ્રીશ્લોકવાર્તિકામાં પણ કહ્યું છે કે—

✽આસન્ સંતિ ધવિપ્યતિ ચોદ્ધારો વિશ્વદૃશ્વનઃ ।

∴ મદન્યેપીતિ નિર્ણીતિર્યથા સર્વજ્ઞવાદિનઃ ॥ ૨૬ ॥

ચિચિજ્ઞસ્યાપિ તદ્વન્મે તેનૈવેતિ વિનિશ્ચયઃ ।

ઇત્યુક્તમશેષજ્ઞસાધનોપાયસંભવાત્ ॥ ૨૭ ॥

✽અથાહમનુમાનાદેઃ સર્વજ્ઞં વેદિ તત્ત્વતઃ ।

તથાન્યેપિ નરાઃ સંતસ્તદ્વોદ્ધારો નિરંકુશાઃ ॥૨૮॥

(અ અ પાનુ ૧૪)

*અર્થઃ—જેમ પોતે અદ્વૈત હોવા છતાં સર્વજ્ઞનાદીને નિર્ણય છે કે ‘મારા સિવાય મીઠા પણ સર્વજ્ઞના જાણનારા જૂતકાળમા થયા છે, વતમાન કાળે હ અને ભવિષ્ય કાળે થશે’, તેમ મને પણ જેમ રીતે ‘સર્વજ્ઞ નથી’ એવો ત્રેગતિન નિશ્ચય પોષ નકે છે—આમ (તારું) કહેતું અયુક્ત છે, કાન્ય કે સર્વજ્ઞને સિદ્ધ કર નાગ પ્રમાણે મોઝૂદ છે

✽અર્થઃ—જેમ હું અનુમાનાન્થી સર્વજ્ઞને વાગ્દાવિક રીતે જાણુ છું, તેમ અન્ય મનુષ્યો પણ સર્વજ્ઞને જાણનારા દેવા તેમા કોઈ આસ નથી

હત્યાદિ અર્થી જિનમતની નિર્જલતા દર્શાવી પણ એ અવસ્થા તો જૈનાભાસી કે જેને મતનું, આભાવનું, વસ્તુ-એના સ્વરૂપનું વા સ્વ-પરના કલ્યાણનું જ્ઞાન તો ન થયું હોય અને (માત્ર) કુલાદિક, વા પંચાયતઆદિના આશ્ર-યથી પૂજા તપ ત્યાગાદિરૂપ પ્રવર્તે છે, તથા જૈની કહેવરાવે છે તેમને જ છે. કારણ કે-વિશેષ જ્ઞાન ન હોય તોપણ જે નાશભાગની પ્રયોજનભૂત રકમ છે તેનું જ્ઞાન તો નિર્જય-રૂપ-હોતુપૂર્વક હોવું જોઈએ. જે સાચો જૈની હશે તે તો પ્રયોજનભૂત રકમમાં અન્યદ્વારા બાધા સર્વથા આવવા દશે નહિ તથા બાધા જોડને પોતાને તલાકપણ ('એમ નહિ' એવો નકાર, અરથિ) ન આવે અને જો પોતે સર્વનું મન રંજાયમાન કરવા અર્થે (માત્ર) મંદકપાચી-શીતલ બનીને જ રહે અને વાર્તાલાપ કરીને તેની બાધાનું ખંડન ન કરે તો તે જૈનાભાસી મિથ્યાદષ્ટિ જ છે. કારણ કે જે જૈન હોય તે પોતાના કાનાથી જિનમતની બાધાનાં વચન કેવી રીતે સહી શકે ? શ્રી શ્લોકવાર્તિકમાં પણ કહ્યું છે કે-

‘મતીતિવિલોપો हि स्याद्वादभिर्न क्षमं सोढुं’

અર્થ-જે સ્યાદ્વાદી છે તેનાથી પોતાની પ્રતીતિ જે અદ્વાન તેના વિલોપ-જે અન્યના કથનથી સદૃષ્યપણ (તે) સહ્યું જતું નથી. કારણ કે-દૃષ્યસહિત સદાપઅદ્વાન થવાથી પછી નિર્દોષ-દૃષ્યસહિત અદ્વાનનો આશ્રય થતો નથી.

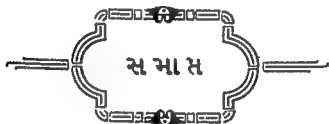
ધતિ સર્વજ્ઞસત્તા સ્વરૂપ સંપૂર્ણ^૧.

મંગલમય મંગલકરણ, વીતરાગવિજ્ઞાન ।

નમો તેહ જેથી થયા, અરહંતાદિ મહાન ॥

૧ મમન=પવિત્રતાને વાવનાર અને અપવિત્રતાને દાગનાર

વિજ્ઞાન=દેવજ્ઞાન.

શુદ્ધિપત્રક

૬૩	સીંગી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૮	૪૧	મે અથવા	૨૬ કે પ્રદેશોની મખ્યાનુ મા ૧
૧૮	૧૧	નનધના	તથા પ્રબધના
૧૮	૧૫	રાગ	ગમને
૧૬	૭	જવા	ને
૧		તથા	તે
૧		પ્રવર્તિતો હતો આ ૬૫	પ્રવર્તિતા ૬૫
૪	૧૧	પ્રદક્ષિ નો	નદક્ષિ
૪	૧૭	સુતુ	તેથી
૪૦	૧૮	ઠોડા ૬	પ્રકરો
૨૧	૨૦	થોડી	કર્મ
૨૧	૨૨	સુદૃઢ	સારે=સુદૃઢ
૪	૧૭	માન	માનમ્
૬	૧૨	માથે જે	માથ
૪	૧૦	સરથાઈ	સરથાઈ
૭	૨૦	બનાવો આ તથા	સા માટે બનાવો આ ૧ વળી

૬૮	લીંગી	અગુદ	શુદ્ધ
૪૦	૧૦	સમગદિ નેના	આચારો ખોળા ૧૫ તથા નેનના
૪૧	૧૨	છન્ડ	છન્ડા
૪	૧૭	તથા	અને
૧૦	૫	અતા રાગાદિ થરા	હાવા અતા નાગારિ ૬ થતુ
૬૮	૪	મ્હોએ છોએ	કોડે ૩
૭૭	૧૩	સર્વ	સર્વતુ
૮૫	૨૧	મ્હોનાપગાથી	હોવાપ તથી
૧		આ ફટનો ૧૦ મે પાને વાચરી	
૧	૧૬	અનુરોગ	અનુરોગ
૧૦૦		અનુરોગ	અનુરોગ

